

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI OLARAK İŞÇİ
SENDİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Emin HASANOV
058228107**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Suna BAŞAK**

Ankara-2008

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM

1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI.....	8
1.1. SİVİL TOPLUM.....	8
1.2. TARİHSEL BOYUTTA SİVİL TOPLUM.....	11
1.3. SİVİL TOPLUM VE İLİSKİLİ OLDUĞU BAZI KAVRAMLAR.....	17
1.3.1. Demokrasi ve Sivil Toplum.....	17
1.3.2. Devlet ve Sivil Toplum.....	22
1.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	26
1.4.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımı.....	26
1.4.2. İlk Sivil Toplum Kuruluşları.....	29
1.4.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri.....	32
2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	35
2.1. BASKI GRUBU-SİVİL TOPLUM KURULUŞU İLİŞKİSİ.....	36
2.2. ÜÇÜNCÜ SEKTÖR.....	38
2.3. SİVİL İNİSYATİF.....	41
3. SİVİL TOPLUMUN ÖNEMLİ KOŞULU OLAN ÇOĞULCULUK (PLÜRALİZM) VE HÖŞGÖRÜ (TOLERANS) KAVRAMLARI.....	44
3.1. ÇOĞULCULUK (PLÜRALİZM) KAVRAMI.....	44
3.2. HOŞGÖRÜ (TOLERANS) KAVRAMI.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

2.1. AZERBAYCAN CÜMHURİYETİ'NİN TARİHİ.....	51
2.1.1. AZERBAYCAN CÜMHURİYETİ'NİN KISALTILMIŞ TARİHİ.....	51
2.1.2. XIX YÜZYILDA AZERBAYCAN.....	52
2.1.3. İLK BAĞIMSIZ AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN (1918-1920) TARİHİ ÖZETİ.....	52
2.2. AZERBAYCAN DEMOKRATİK CÜMHURİYETİNDE (1918-1920) SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KURULMASI.....	55
2.2.1. BAKÜ MÜSLÜMAN YARDIMSEVERLER DERNEĞİ.....	56
2.2.2. BAKÜ TİCARET SANAYİ İTTİFAKI.....	59
2.2.3. BOLŞEVİKLERİN OLUŞTURDUĞU İŞÇİ SENDİKALARI.....	60
2.3. 1991'DEKİ BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDE (18 ekim 1991'den günümüze kadar) STK'LARIN TARİHİ.....	63
2.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞUNUN OLUŞTURULMASI, DEVLET SİCİLİ VE İPTAL EDİLMESİ.....	69
2.4.1. SİVİL TOPLUM KURULUŞUNUN OLUŞTURULMASI.....	69
2.4.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞUNUN DEVLET SİCİLİ.....	70
2.4.3. SİVİL TOPLUM KURULUŞUNUN İPTALI.....	75
2.5. STK ' LARIN TÜRLERİ.....	79
2.5.1. KAMUSAL ÇIKARLARIN SAVUNMASI VE HAK SAVUNMA TEŞKİLATLARI.....	80
2.5.1.1. Kadın Teşkilatları.....	80
2.5.1.2. Çocuk ve Gençler Teşkilatları.....	81
2.5.1.3. İnsan Hakları Savunma Teşkilatları.....	81
2.5.2. DİNİ TEŞKİLATLAR.....	82
2.5.3. SOSYAL KALKINMA TEŞKİLATLARI.....	83
2.5.4. BİRLİKLER.....	83

2.5.4.1. Bilimsel Birlikler.....	84
2.5.4.2. Kültür ve Yaratıcılık Birlikleri.....	84
2.6. AZERBAIJAN'DA STK VE DİĞER KURUMLAR ARASINDA İLİŞKİLER.....	85
2.6.1. STK-HÜKÜMET İLİŞKİLERİ.....	85
2.6.2. STK-ÖZEL SEKTÖR İLİŞKİLERİ.....	86
2.7. BATI, TÜRKİYE VE AZERBAIJAN'DA SİVİL TOPLUM GELİŞİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAIJAN'DA İŞÇİ SENDİKALARI

3.1. İŞÇİ SENDİKALARI.....	93
3.2. SENDİKAL ÖRGÜTLENME VE SENDİKA TÜRLERİ.....	94
3.2.1. KAPSAMLARINA GÖRE SENDİKA TÜRLERİ.....	95
3.2.1.1. Meslek Sendikacıları (Craft Unionism).....	95
3.2.1.2. Genel Sendikalar (General Unionism).....	96
3.2.1.3. İşkolu Sendikaları (Industrial Unionism).....	97
3.2.2. ÜYELERİNİN NİTELİKLERİNE GÖRE SENDİKA TÜRLERİ.....	98
3.2.3. KURULUŞ DÜZEYLERİNE GÖRE SENDİKA TÜRLERİ.....	99
3.3. ULUSLARARASI SENDİKCİLİK HAREKETİ.....	101
3.3.1. I. DÜNYA SAVAŞINA KADARKİ DÖNEMDE ULUSLAR ARASI SENDİKACILIK HAREKETİ.....	101
3.3.1.1. İlk Örgütlenmelerin Doğuşu.....	101
3.3.1.2. Birinci Enternasyonal.....	102
3.3.1.3. İkinci Enternasyonal.....	102
3.3.1.4. Uluslararası Meslek Sekreterlikleri.....	103
3.3.1.5. Ulusal Sendika Merkezleri Uluslararası Sekreterliği.....	103

3.3.1.6. Uluslararası Hristiyan Sendikacılığı.....	104
3.3.1.7. Uluslararası Sendikalar Federasyonu (IFTU).....	104
3.3.1.8. Sendikalar Kızıl Enternasyonalı (Profintern).....	105
3.3.2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDAKİ DÖNEMDE	
ULUSLARARASI SENDİKACILIK HAREKETİ.....	106
3.3.2.1. Dünya Sendikalar Federasyonu.....	106
3.3.2.2. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun	
Kuruluşu (ICFTU).....	107
3.4. GÜNÜMÜZDE ULUSLARARASI SENDİKACILIK HAREKETİ.....	108
3.4.1. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU).....	108
3.4.2. ICFTU ile Bağlantılı Uluslararası İşkolu Federasyonları.....	108
3.4.3. Dünya Emek Konfederasyonu (WCL).....	109
3.4.4. Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU).....	110
3.4.5. Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC).....	110
3.4.6. Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı Sendika Danışma Komitesi (OECD-	
TUAC).....	111
3.5. TÜRKİYE'DE SENDİKACILIK.....	111
3.6. AZERBAYCAN'DA İŞÇİ SENDİKALARININ KURULMASI.....	114
3.6.1. Azerbaycan'da İşçi Sendikalarının Kurulması Tarihi.....	114
3.6.2. Azerbaycan'da İşçi Sendikalarının Kurulması ve Faaliyeti.....	117
3.6.3. Faaliyette Bulunan En Önemli İşçi Sendikaları:.....	121
3.6.3.1. Azerbaycan Petrol ve Doğal Gaz Sanayisi İşçileri	
Sendikası.....	121
3.6.3.2. Azerbaycan Demiryolu Çalışanlarının ve Taşıt İnşaatçıların	
Bağımsız Sendika Komitesi.....	123
3.6.3.3. Azerbaycan Cumhuriyeti Gaz Teçhizatı İşçi Sendikası.....	124
3.6.3.4. Azerbaycan Komünikasyon İşçileri Bağımsız İşçi Sendikası.....	125
3.6.3.5. Azerbaycan Metal İşçileri Sendikası.....	125
3.6.3.6. Kimya ve Petrol Kimya Sanayisi İşçileri Sendikası.....	126
3.6.3.7. Azerbaycan İnşaat Yapısı İşçilerinin Bağımsız İşçi	
Sendikası.....	127
3.6.3.8. Elektroenerji Ve Elektroteknik Sanayisi Sendikası.....	127

3.6.3.9. Azerbaycan Tarımcılık ve Gıda Sanayisi İşçileri (köy-gıda-iş)	
Sendikası Federasyonu.....	128
3.6.3.10. Eğitim İşçileri Bağımsız İşçi Sendikası.....	129
3.6.3.11. Sağlık İşçileri Sendikası.....	130
3.6.3.12. Azerbaycan Devlet Kurumları ve Sosyal Hizmet İşçileri	
Sendikası.....	130
3.6.3.13. Azerbaycan Hissedarlık İşçileri Bağımsız İşçi Sendikası.....	131
3.6.4. İŞÇİ SENDİKALARININ FAALİYETİNDE YENİLİKLER	131

SONUÇ	135
KAYNAKÇA	140
ÖZET	151
ABSTRACT	153

EKLER	155
EK 1 ÇOCUK PROBLEMLERİ SEKTÖRÜ	155
EK 2 MÜLTECİ PROBLEMLERİ SEKTÖRÜ	158
EK 3 KÜLTÜR SEKTÖRÜ	161
EK 4 EKONOMİ SEKTÖRÜ	166
EK 5 EĞİTİM VE ARAŞTIRMALAR SEKTÖRÜ	172
EK 6 EKOLOJİ SEKTÖRÜ	174
EK 7 KADIN PROBLEMLERİ SEKTÖRÜ	178
EK 8 SAĞLIK SEKTÖRÜ	180
EK 9 BELEDİYE SEKTÖRÜ	183
EK 10 ULUSAL İLİŞKİLER SEKTÖRÜ	185
EK 11 BARIŞ VE DEMOKRASİ SEKTÖRÜ	188
EK 12 SOSYAL SEKTÖR	192
EK 13 SAVAŞ GAZİLERİ SEKTÖRÜ	196
EK 14 MEDYA VE ENFORMASYON SEKTÖRÜ	199
EK 15 GENÇLER SEKTÖRÜ	202

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADC	: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti
AFL	: Amerikan Emek Federasyonu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	: Azerbaycan Halk Cebhesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİSK	: Azerbaycan İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ARO	: Asya Bölge Örgütü
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BSK	: Bağımsız Sendika Komitesi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
KPMK	: Komünist Partisi Merkezi Komitesi
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
UHK	: Uluslararası Hükümetlerarası Kurumlar
IFTU	: Uluslararası Sendikalar Federasyonu
CIO	: Endüstriyel Örgütler Kongresi
ICFTU	: Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Kuruluşu
ERO	: Avrupa Bölge Örgütü
WCL	: Dünya Emek Konfederasyonu
WFTU	: Dünya Sendikalar Federasyonu
ETUC	: Avrupa Sendikalar Konfederasyonu
OECD	: Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı Sendika Danışma Komitesi
ILO	: İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uluslararası Çalışma Örgütü

GİRİŞ

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra hem farklı ve yeni hem de zor bir kalkınma aşamasına başladı. Bu aşamada en büyük görev; demokratik değerlere saygılı, hukukun üstünlüğüne inanan ve şeffaf devlet yapısının oluşturulması amacıyla ciddi reformlara başlanması ve güçlü bir sivil toplum oluşturulmasıydı. Bu tarihi görevin başarıyla gerçekleştirilmesi için sivil inisiyatif ve toplumsal katılıma ihtiyaç vardı. Bu amaçla yurttaşlar kısa zaman içinde farklı alanlarda sivil toplum kuruluşlarını oluşturmaya başladılar.

Bu çalışmada Azerbaycan'daki Sivil Toplum Kuruluşları incelenmiştir. Sivil Toplum Kuruluşlarının, özellikle İşçi sendikalarının Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (1918-1920'de var olmuş ilk Azerbaycan Cumhuriyetidir.) zamanında oluşumunun sosyal ve siyasi karakteri dikkate alınarak, toplumun en yaygın sosyal grubu olan işçi sınıfının yapı basamakları ele alınmıştır.

Son yıllarda demokratik toplumun temel taşlarından olan Sivil Toplum Kuruluşlarının yaygınlaşmasında ve sosyal rollerinin şekillenmesinde önemli ilerleyişler olmuştur. Araştırmamızda bu ilerleyişler bağlamında; geçiş döneminin sorunlarının çözümünde STK'ların yaygınlaşması ve sosyal rolleri önemli etkenler olarak değerlendirilmişlerdir.

Azerbaycan'da hükümet ve STK'lar arasındaki ilişkiler kurucu işbirliği şeklinde devam etmektedir. Bu yönlü ilişkinin devam etmesi için hükümet sivil toplum kuruluşlarının faaliyetine fırsat tanınmalıdır. Hükümet STK'lara sosyal açıdan yardım etmelidir. Bu bağlamda Azerbaycan'daki STK'ların rolünü incelemekle ileriye dönük olarak demokratikleşmeye yapacakları katkıları irdeleyebiliriz.

Şu anda Azerbaycan'da 1500 sivil toplum kuruluşu faaliyette bulunuyor. Bu kuruluşların faaliyetlerinin ilişkilendirilmesi (kamu kuruluşları,

uluslararası ve donör kuruluşlar), toplumla etkili ilişkilerin kurulması, STK'ların bürokratik engellere ve baskılara karşı savunulması ve kamusal alanın kalkınmasında koalisyonun yaratılması tarihi zaruret olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Birleşmiş Milletlerin de katkılarıyla oluşturulan Milli STK Forumu (1999) ile Azerbaycan'da STK ağı kurumsallaştı ve sivil toplum oluşumunda yeni bir dönem başladı.

Araştırmamızın amacı sivil toplum kuruluşlarının tarihsel süreç içerisinde izlediği yolu incelemektir. Bu kapsamda Toplum içindeki STK'ların, özellikle sendikaların yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Sivilleşme noktasında STK'ların fonksiyonlarının açılımları ve tıkanma noktaları bütün yönleriyle ortaya konulmuştur. STK'ların bireylere ifade özgürlüğü imkanını yaratmasıyla demokratik sürecin güçlendiği gösterilmiştir. Azerbaycan'da hükümet ve STK'lar ile özel sektör ve STK'lar arasındaki ilişkilerin hangi boyutta olması gereği açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmamız, sivil toplum kuruluşlarının, özellikle sendikaların Azerbaycan'daki gelişimini açıklaması yönünden önem taşımaktadır. STK'ların amaçları doğrultusunda yaptıkları faaliyetlerin incelenmesi çok önemlidir. Bu araştırmayı önemli kılan bir diğer unsur da STK'ların kuruluş mevzuatına girilerek işin hukuksal boyutuna da değinilmiş olmasıdır. Tezin Azeri ve Rus kaynaklarına öncelik verilerek yapılması, ortaya çıkmış eserin Türkçe bilimsel literatüre katkı yapma ihtimalini de kuvvetlendirmektedir.

Bu çalışmamızda konu ile ilgili bilgileri toplarken ve değerlendirirken araştırmanın çerçevesini çizen ve araştırma boyunca tartışılacak olan problemleri belirleyen soru cümleleri şu şekilde belirlendi:

1. Sivil inisiyatif, üçüncü sektör, baskı grubu, çoğulculuk ve hoşgörü gibi kavramların temsilcisi olarak görülen sivil toplum kuruluşu gerçekten de bu kavramlarla ifade edilen değerleri içinde barındırmakta mıdır?
2. Azerbaycan' da ilk STK'lar hangi koşullarda oluşmuştur?

3. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADC) döneminde kurulmuş ilk STK'lar bu sektörde her hangi bir katkıda bulunabilmiş midir?
4. STK'ların problem alanları bilinmekte midir?
5. Azerbaycan'daki STK'lar hangi alanlarda faaliyette bulunuyor?
6. STK'lar özel sektör ve devlet temsilcilerini gerekli problemlerin çözülmesine ikna edebilmekte midir?
7. Azerbaycan'daki İşçi Sendikaları hangi koşullarda oluşmuştur?
8. İşçi Sendikalarının faaliyetlerinde yenilikler nelerden oluşmaktadır?
9. Azerbaycan'da sivil toplum kuruluşlarını besleyen bir zihniyet dönüşümü sağlanabilmiş midir? Yeni STK'lar vardır ancak sivil toplum var mıdır?

1. soru birinci bölümde, 2., 3., 4., 5. ve 6. sorular ikinci bölümde, 7., 8. ve 9. sorular üçüncü bölümde ele alınmıştır.

Araştırmamız yöneldiği konu ile ilgili ortaya konmuş olan kaynaklar üzerine yapılan bir literatür taramasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, araştırmaya temel olan verilerin toplandığı kaynaklar yerli ve yabancı dilde yazılmış kitap, makale, tez, gazete, rapor gibi yazılı belgelerdir. Veri toplama süreci tez çalışması boyunca, okumalar yapılırken de devam etmiştir.

Araştırma konumuzun gereği olarak, araştırma boyunca sıklıkla kullandığımız temel kavramlar: Baskı Grubu, Sivil Toplum Kuruluşu, Üçüncü Sektör, sivil İnisiyatif, Çoğulculuk (Pluralism) ve Hoşgörü (Tolerance) kavramlarıdır. Tüm bu kavramların araştırmamız açısından ifade ettiği anlamlar, araştırma boyunca ilgili bölümlerde açıklanmış ve tartışılmıştır. Araştırmada konunun gereği birbiriyle ilişkilendirilmiş çeşitli kavramlar oluşmuştur. Mesela: “Baskı Grubu”, “Üçüncü Sektör” ve “Sivil İnisiyatif” kavramları. Bu kavramların ilişkilendirilmesinde odak noktamız adı geçen kavramlarla Sivil Toplum Kuruluşu arasındaki farklı noktaların ayırımı olmuştur.

Azerbaycan'da yapılan literatür taramasında, ülkenin uzun süre Sovyetler Birliği'nin bir üyesi olarak bulunması nedeniyle, sivil toplum kuruluşları ile ilgili bilimsel çalışmaların çok az olduğu görülmüştür. Bunun nedeni ise Marksist değerler üzerine yükselen bir toplumda sivil toplumun devletten ayrı düşünülmemesinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle Azerbaycan'daki sivil toplum kuruluşları ile ilgili kaynaklar genellikle bağımsızlık sonrası dönemde yapılan bilimsel çalışmalara dayanmıştır. Nitekim çalışmamız da daha çok Türkçe ve yabancı kaynaklarla (Rusça ve İngilizce) şekillenmiştir.

Araştırma sürecinde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili çeşitli düşünürlerin farklı görüşleri incelenmiştir. Sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili fikir beyan eden Azerbaycanlı düşünürlerden; Bünyadov Ziya, Cavadov C., Eliyarlı Süleyman, Garaşov, Gasimov Musa, Hacıyev Raşid, Hasanov Evez, İskenderov Ramiz, Mehbalıyev Settar, Mehdiyev Ebulfeyz, Mehdiyev Ramiz, Nesib Nesibli, Gurbanov S., Seferov S., Veliyev İsmayıl, Hacızade Hikmet, Musabeyov Ramiz, Efendiyev Mecid'in konuyla ilgili araştırmaları incelenmiştir.

Rasim Musabeyov sivil toplumu hür insanların, onların gönüllü birliklerinin ve topluluklarının devletin baskısından hukukla korunan *kendini ifade alanı* şeklinde tanımlamıştır. Musabeyov'a göre, baskıcı rejimlerde sivil toplumun oluşumu imkânsızdır. Piyasa ekonomisi ve hukuk devletinde ekonomik bağımsızlığı olan bireyin mevcudiyeti, sivil inisiyatif ve faaliyete olanak tanımaktadır. Bu görüşlerden yola çıkarak Musabeyov sivil toplumun sosyal alan olduğunu belirtmiştir. Burada insanlar devletin direkt müdahalesi olmadan birey şeklinde karşılıklı ilişkilere girebilmektedirler. Sivil toplumun esasını bireyin karşılıklı ilişkiye girebilmesinin yanında özel çıkarlarını bağımsız şekilde gerçekleştiren aktif birey oluşturmaktadır. Sivil toplumun mevcudiyetinin önemi ortak amaçlara hizmet etmek için gönüllü şekilde bireyleri birleştiren sivil toplum kuruluşlarının sistemiyle sık ilişkidir. STK

ağının daha çok geliştiği ülkelerde sivil toplum daha güçlüdür (Musabeyov, 2004: 79).

Hikmet Hacızade'ye göre sivil toplum; devlete bağımlı olmayan ama onunla sık ilişkiler kurabilen toplumun üyeleri arasında gelişmiş kültürel, ekonomik ve hukuki ilişkilerin bütünüdür. Sivil toplum idealle (ideal olan proje) toplumun reel kazanımları nispetinin sonucudur. Bu toplumun, hükümetin, politikanın ve insanın daima gelişim sürecidir (Hacızade, 2001: 124).

Aydın Mirzazade'ye göre sivil toplum bağımsız ve eşit hukuklu bireylerin piyasa ve demokratik hukuk devletçiliği ortamında devlet vasıtasıyla düzenlenen karşılıklı ilişkilerin çok boyutluluğudur. Sivil toplum aşağıdan kendi kendine oluşan ulusal organizma olmakla özel çıkarların ve bireyciliğin bağımsız oyun boyutudur. Mirzazade'ye göre, mülkiyetin ulusallaştırılması mutlaka sivil toplumun ulusallaştırmasıyla sonuçlanmaktadır. Buna göre sivil toplum ve hukuk devleti bir birini şartlandırır ve biri diğeri için yaşam koşulu oluşturur ama biri diğeri yerine geçmemektedir (Mirzazade, 2001: 43).

Mecid Efendiyev sivil toplumu şu şekilde tarif etmektedir: Sivil toplum demokratik devlette oluşan ve gelişen birey birlikteliyi olarak iki biçimde ön plana çıkmaktadır. 1) Toplumun yaşam etkinliğinin tüm alanlarında gönüllü şekilde oluşturulan sivil toplum kuruluşları (birlikler, örgütler, merkezler, kurullar, kulüpler, fonlar). 2) Ekonomik, politik, sosyal, manevi, dini ve diğer hükümet dışı ilişkilerin yekünüdür (Efendiyev, 1998: 338).

Bütün bu ve diğer görüşler dikkate alınarak sivil toplum, birey özgürlüklerinin ve temel hakların korunduğu, gönüllülük temelinde, devletten bağımsız ama faaliyeti gereği devletle karşılıklı ilişkide bulunan özerk kurumların hareket alanı olarak tanımlanabilir.

Türkiye’de sosyal bilimler literatüründe Azerbaycan’daki sivil toplum kuruluşlarına ilişkin yapılmış herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Azerbaycan’da sivil toplum kuruluşlarına ilişkin hazırlanmış olan bu tez ilk olma özelliği taşımaktadır. Genellikle Azerbaycan literatüründe konu tanımlayıcı düzeyde ele alınmıştır. Bu çalışmada farklı olarak Azerbaycan’da sivil toplumun demokratikleşme süreciyle bağlantısı ve sivil toplum kuruluşlarının ne kadar *sivil* oldukları tartışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisinde izlediği yol, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları demokrasinin garantisi olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Sivil Toplum Kuruluşlarının özellikleri gösterilmiştir. Bundan başka sivil toplum kuruluşları ile ilgili kavramların (Baskı Grubu, Üçüncü Sektör, Sivil İnisiyatif, Çoğulculuk, Hoşgörü) ifade ettiği anlamlar açıklanmıştır.

İkinci bölümde, İlk Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin tarihi özeti verilmiş, Azerbaycan’da oluşan ilk STK’ların özellikleri ve durumu ele alınmıştır. Aynı zamanda 1991’deki bağımsızlık döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinde STK’ların tarihi ve farklı alanlarda faaliyette bulunan çeşitleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde İşçi Sendikaları ele alınmıştır. İşçi Sendikaları konusunda ilk olarak 18. yüzyılın sonlarında işçi sendikaları mücadelelerinde yaşanan ideolojik eğilimler (İngiliz sendikacılığı, Amerikan sendikacılığı, Hristian sendikalizmi) ele alınmış, ardından Azerbaycan’da işçi sendikalarının oluşum tarihine yer verilmiştir. Son olarak da Azerbaycan’da faaliyette bulunan en büyük işçi sendikaları ve onların faaliyetleri incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise genel değerlendirme yapılmış ve sorunlar çözüm önerileriyle birlikte sunulmuştur. STK sektöründe var olan sorunlar; STK’ların mevzuat bazının mevcut istekleri karşılayamaması, devlet siciline alınmanın

bürokratik engellere maruz kalması, mali açıdan yabancı devletlere bağılılık, hükümetin sektörün gelişimine yeteri kadar özen göstermemesi, özel sektörle ilişkilerde yaşanan istem dışı gelişmeler şeklinde sıralanmıştır. En çok tartışmaya açık olan konular bu kapsamda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM

1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI

1.1. Sivil Toplum

Sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisinde izlediği seyrin ortaya konması günümüzdeki sivil toplum tartışmalarını anlatmakta yol gösterici olacaktır. Bu nedenle kısaca kavramın felsefi kökeni üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Sivil toplum kavramının düşünsel temelleri Antik Yunan'a kadar uzanır. Sivil toplum Antik Çağda Aristo ve Çiçeron'un eserlerinde yer verdikleri devlet – toplum ilişkileri bağlamında incelenebilir. Antik çağdan yeni çağa kadar sivil toplum ile devlet arasında henüz açık bir ayrım yapılmamaktaydı. Aristo Politika adlı eserinde sivil toplum kavramını “koinonia politike” şeklinde kullanmıştır. Bu kavramdan bir devlet – daha doğrusu site devleti – çatısı altında, polis sınırları içerisinde yaşayan bütün diğer insan toplulukları anlaşılmaktaydı. Aristo bu kavramdan hem insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerle bir araya gelmelerini hem de insanların bir arada yaşamalarını anlamaktaydı. Aristo, politika koinonia kavramı ile hem hukuksal anlamda insanların oluşturdukları toplulukları (örneğin aileyi) hem de toplumu kast etmekteydi. Bununla beraber düşünür birey ve polis arasında bir ayrım yapma yoluna gitmemiştir. Yani devlet ile bireyler ve toplum kavramları içerik olarak ayrılmış değildir (Dogan, 2002:9).

Aristo “Koinonia politike” yani politik düzen kavramı ile “conciliatio”, “comminitas” ve “societas civilis” terimlerini eş anlamlı olarak kullanmıştır. Burada özellikle “societas civilis” (sivil toplum) kavramının anlam itibarıyla bir çok değişikliğe uğradığına işaret etmek gerekir (Aristo, 2001:58). Söz konusu

kavram aynı zamanda siyasi bakımdan örgütlenmiş bir güç manasında monarşik krallık olarak da anlaşılmaktaydı. Buna karşılık society kavramı “civitas” ve “respublika” terminleri ile özdeş anlamdaydı. Avrupa siyasal düşünce tarihinde E. Kant’a gelinceye kadar “societas civilis” termini devlet ve toplumun henüz ayrılmadığı hem devlet hem de toplum karşılığında kullanılmaktaydı.

Sivil toplumun premodern veya antik biçimi olarak adlandırılabilir olan bu şekilde devlet ile sivil toplum birbirine karşıt örgütlenmeler olarak görülmemiş, hatta çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Sivil toplum ile devleti birbirinden ayırt etmeyen Antik Yunan kaynaklı bu düşünce on sekizinci yüzyıla kadar hiçbir karşı çıkış olmaksızın sürmüştür (Keane, 1988: 48).

Eski Yunan felsefe geleneğinde oldukça genel bir kullanıma sahip olan kavram, benzer şekilde Ortaçağ’da da bölünmüş egemenlik birimlerinin feodal düzenini, Ortaçağ krallıklarını ve imparatorluklarının tümünü belirtmektedir. Aristo’yu izleyen gelenekte, koinonia politike yerine Augustine’nin “siyasal toplum” anlamında “societas terresta”, Aquinas’ın ise “societas” ile eş anlamlı olarak “politike communitas” terimini kullandıkları dikkat çeker. Roma Katolik Kilisesinde ise, sivil toplum kiliseye zıt olarak devlet anlamında kullanılıyordu (Tosun, 2001: 31).

Sivil toplum kavramının modern biçimi Aydınlanma döneminde ve Anglo-Amerikan kökenli olarak ortaya çıkmıştır. Yeni biçimiyle sivil toplum artık siyasal toplumdaki ayrıdır. Thomas Paine, sivil toplum ile devletin ayrı olmak bir yana köken itibarıyla da farklı olduğunu belirtir. Çünkü, “toplum bizim isteklerimizin, hükümet (devlet olarak da okunabilir) ise bizim kötülüğümüzün ürünüdür; toplum, duygularımızı birleştirerek pozitif anlamda, hükümet ise kötülüklerimizi sınırlayarak negatif anlamda mutluluğumuzu artırır. Biri ilişkiye girmeyi teşvik eder, diğeri ayrımlar yaratır. Birincisi patrandır, ikincisi ise bir cezalandırıcı (Keane, 1988: 49).

Terim olarak “sivil toplum” günümüzde toplumun “*siyasi otoritenin baskısından kurtulması*”nı ifade eder. Dolayısıyla, toplumda görülen demokratik yapıyı, devletin kurumlarının dışında, toplumun kendi kendini yönlendirmesi anlamını taşır (Bolay, Yeni Türkiye: 7). “Barış, özgürlük ve uyumun egemen olduğu bir alan sivil toplum bir uygarlık aşamasını ifade eder. Çağdaş anlamıyla sivil toplum birey özgürlüklerinin ve temel haklarının korunduğu, gönüllülük temelinde örgütlenmenin asıl olduğu toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği yurttaşlık bilincine dayanan bir gelişmişlik düzeyidir” (Arslan, 2001: 9).

“Sivil toplumun gelişmesi için devletin yanı sıra toplumsal yaşamın da bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu çerçevede sivil toplumun gelişmesi beş temel önkoşulun gerçekleşmesine bağlıdır: “Toplumsal farklılaşma”, “Toplumsal örgütlenme”, “Gönüllü birliktelik”, “Toplumsal düzeyde otonomileşme”, “Baskı mekanizması oluşturma” şeklinde zikretmek mümkündür” (Çaha, 2000: 60-61).

Sivil toplum alanı farklı dini, etnik, kültürel, sosyal, ideolojik vb. özelliklere sahip çeşitli kesimleri içerisinde barındırır. Sivil toplum ancak örgütlü toplumlarda vücut bulabilir. Bu örgütlülük ancak gönüllü katılımıla mümkündür.

Bireyler mevcut örgütün amacını ve yönünü özümsemişlerdir. Üyeler belirli bir bilince ve birikime sahiptirler. Sivil toplum oluşturduğu baskı mekanizması sayesinde devlet politikalarını etkileyebilir. Amaç kamu çıkarıdır. Toplum homojen bir yapılanma olmadığından toplumsal anlamdaki bütün yapılanmalar sürekli olarak değişen (bozulan ve yeniden yapılandırılan) bir oluşum halinde olacaklardır.

“Sivil toplum kendisi için gereken yönetimi, siyasal toplumu, devleti de en azından, toplumsal örgütleniş ve dünya görüşü aracılığıyla çok karışık bir demokratik oluşum sürecinde karşılıklı olarak etkiler” (Gevgilili, 1990: 136).

1.2. Tarihsel Boyutta Sivil Toplum

“Sivil toplum kavramı üzerine düşüncelerin tarihini Batı Avrupa’ya özgü bir gelişme olarak 12. ve 13. yy’a kadar götürmek mümkündür. Özellikle 13. yy’da gelişen pazar ekonomisi, paranın geniş kullanım alanı, zenginlik ve lüks artması ve gelişmesi, özel hayat ve mülkiyetin yaygınlaşması ve değişik hayat biçimlerinin ortaya çıkması, şehirlerin özerk bir merkez haline dönüşme süreci, sivil toplumun gelişmesine temel teşkil etmiştir” (Yıldırım, 2001: 76).

Sivil toplum etrafındaki tartışmaların, Avrupa’da 16. yüzyıl sonlarıyla 18. yüzyıl arası zaman dilimine denk gelen, geleneksel siyasal yapı ve düzen konusundaki toplumsal ve düşünsel değişmelere paralel olarak ortaya çıkmasını da söyleyebiliriz. 17. yüzyıl boyunca toprağın, emeğin ve sermayenin ticarileşmesi, pazar ekonomisindeki genişleme ve yeni keşifler, İngiliz ve Amerikan devrimi arasındaki gelişmeler, mevcut siyasal düzen ve otoritelerin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda kral, devlet, birey, kadın, erkek, otorite gibi kavramlara verilen anlam değişmiştir (Çaha, 1996: 188).

16. yüzyıldan itibaren 19. yüzyıl dahil olmak üzere, siyasal yapı hakkındaki tartışmaların iki ana grupta toplandığını görmekteyiz. Bunlardan ilk grupta yer alan filozoflar devlet ve toplumu aynı olarak düşünmektedirler. Bu grupta yer alan yazarlar toplum – devlet ayrımının uzağındaydılar. Toplumu ve devleti özdeş olarak düşünmüşlerdir. Bu gruba Machiavelli, Jean Bodin, T. Hobbes, Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürler dahildirler.

Bu düşünürlerden Hobbes’a göre insan doğasında kötülük esastır. Doğa halinde insanları sınırlayıcı herhangi bir etken olmadığından insanlar bir birinin kurdu durumundadır. Bu nedenle doğa durumundan bir kez kurtulduktan sonra tekrar ona dönmek için güçlü bir devlete ihtiyaç vardır.

Yani, bireyin çatışmacı ve öteki için düşman niteliği taşıyan karakteri açısından devletin sivil topluma önceliği bulunmaktadır (Karadağ, 2005: 67).

Sivil toplum kavramını siyasal toplum ile eşanlamli kullanan Jean-Jacques Rousseau savaş durumunun ancak özel mülkiyetin yasallaşması, yani toplumsal sözleşmenin yapılması ile son bulacağını savunur. Doğa durumunun savaş durumu olmadığını, birbirleriyle savaş haline giren insanların zaten “doğallık dışı” olduklarını belirterek Hobbes’dan ayrılır (Savran, 1987: 25).

İkinci grup düşünce geleneğini toplumsal – siyasal yapı konusunda bireyi önceleyen, bireyi devlet karşısında özerkleştirmeyi amaçlayan düşünürler oluşturmaktadır. Bu bağlamda J. Locke, Montesquieu, A. Smith, A. Ferguson, Tocqueville, B. Constant gibi düşünürleri anmak gerekir (Çaha, 1996: 188).

Bu yüzyıla kadar sivil toplum; barışçı düzenin ve iyi yönetimin koşulu olarak hukukun öznesi üyelerden oluşan siyasal birlik tipi (devlet) ile eşanlamli sayılırken, bu duruma ilk olarak Hegel, Marks ve Gramsci doğrudan eleştiri getirmişlerdir. Sivil toplum görüşünü anlamlı hale getiren ve siyaset bilimi literatüründe özgün konuma yükselten bu yazarların önemi, devlet ile toplumu ve doğal olarak devlet ile bireyi bir birinden ayırmaları ve hem toplumu hem de bireyi devlete karşı özerkleştirmeleridir.

Eserlerinin büyük kısmında sivil toplum konusunu çeşitli açılardan ele alan Hegel, sivil toplumu daha doğrusu toplumun sivil parçasını aile ve devletten ayırmaya çalışır. Bu anlamda Hegel, “societas civilis” kavramının geleneksel karşılığını radikal biçimde değiştiren ilk kişi olarak kabul edilir. O’na göre sivil toplum, üyelerinin korunması ve pazarın işlevselliği için zorunlu olan kurumlar ve toplumun ticari sektörünü oluşturan pazardır (Yenişehiroğlu, 1995: 105).

Hegel'in Haklar Felsefesi (Philosophy of Rights) adlı eserinde ahlaki yaşam (ethical life) kavramının geçirdiği içerik farklılaşması, O'nun sivil toplum değerlendirmesine de yansımıştır. Önceki eserlerinde halk-yönetim-devlet kelimelerini aynı anlamda kullanan Hegel, ilk kez bu eserinde sivil toplumu "ahlaki yaşam" başlığı altında tartışarak, ahlaki yaşamda sivil toplumu aile ile devlet arasındaki farklılaşmanın bir aşaması (a stage of difference) olarak değerlendirir. O'na göre sivil toplum uygar toplum ve yurttaşlar toplumu ile eş anlamlıdır. Hobbes ve Rousseau "devlet"i doğa durumunun dışında, Hegelci devlet anlayışı sivil toplumu içermektedir (Bobbio, 1982: 5).

Sivil toplumu "burjuva toplumu" (Bürgerliche Gesellschaft) kavramı ile ifade eden Hegel'e göre, sivil toplum bir yandan bireysel, özel çıkarların, bencil arzuların ve ihtiyaçların savaş arenası konumunu sürdürürken, diğer yandan ekonominin gelişmesinin koşulu olan çelişkileri de içinde barındırır. Hegel, tam bu noktada devlete dengeleyici rol vererek, bireysel ve ailevi ilişkileri düzenleyen sivil toplum yanında, eylem düzeyinde rasyonalite olarak sivil toplumu düzenleyecek bir devlete gereksinim olduğunu ileri sürer (Tosun, 2001: 49).

Marks'ın sivil toplum kavramsallaştırması kendinden önceki yazarların eleştirisi üzerine oturur. Ferguson, Smith ve Hegel'i çeşitli açılardan eleştiren Marks'ın Hegel'i eleştirisinde, Hegelci sivil toplum kavramının hem ekonomik yapıyı hem de devletin ve idealist üst yapının temelini oluşturan toplumsal örgütlenmeleri kapsamaması nedeniyle ikili bir anlamı olduğu şeklindeki vurgulara rastlanır. Hegel, sivil toplum – siyasal toplum ayrımının ortaya çıkardığı çelişkilerin aşılmasında devleti esas alırken, Marks sivil toplumu temel alır.

Marks, sivil toplumu, siyasal önlemlerle sınırlandırılmayan ekonomik faaliyet alanı olarak ayırır. Böylelikle kapitalizmin doğuşuna siyasal bir yorum getirmeye çalışır. Marks'a göre sivil toplum, ortaçağ sonu burjuvazilerinin

toplumsal hareketi olup, burjuva sınıfı ile sermayenin doğuşuna yer açmıştır. Esası ise kent korporasyonları, komünelerdir (Tosun, 2001: 42).

Marks'ın devlet ve sivil toplum kavramsallaştırması, kullandığı altyapı-üstyapı şemasına paraleldir. Bu şemada devlet siyasal düzenin (üstyapının) aktörü iken, sivil toplum üretim süreci ve sosyal sınıfların (altyapının) aktörüdür. Bir başka ifadeyle Marks devletin sivil toplum üzerine oturduğunu savunarak, sivil toplumun sadece ekonomik olanı değil, doğrudan doğruya devlet aygıtı dışında kalan her şeyi kapsadığını ileri sürer (Mardin, 1993: 13).

Marksist kuramın izleyicilerinden olan Gramsci, sivil toplum kavramının yeniden canlanmasında etkili olan düşünürlerdendir. Bürgerliche Gesellschaft terimini “societa civile” olarak değil “societa burghese” olarak çeviren Gramsci'ye göre, sivil toplum üretim ve ekonomik örgüt içinde değil, fakat devlet içinde bulunur. Gramsci'nin sıkça kullandığı “Devlet= Siyasal Toplum+Sivil Toplum” formülünde bu açıktır. Düşünürün bu kavramsallaştırması bağımsız toplumsal örgütlenmeler ve hükümet dışı kurumlar alanının oluşturduğu dar anlamda sivil toplum ve bir dereceye kadar toplumsal özerkliğin varlığına bağlı olan devletin dışında ve devlete karşıtlık içinde olan siyasal toplum alanını içerir. Gramsci sivil toplumu belirlemeye çalışırken, özellikle sivil toplumun ekonomik olmayan boyutuna ağırlık vererek, demokratik, kültürel, dini ve diğer kurumların önemini ön plana çıkarır (Keane, 1988: 83).

Bugünkü biçimiyle “sivil toplum” kavramı, ilk kez Adam Ferguson tarafından 1767 de “Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme” adlı çalışmasında kullanılmıştır. Fergusonun liberal eğilimli yorumu, 19. yüzyılda Hegel ve Marx gibi düşünürleri rahatsız etmiş ve bu yaklaşımı tek taraflı ve önyargılı olmakla eleştirmelerine yol açmıştır. Bu düşünürler, sivil toplumu, daha çok burjuva ve bireyci dünya görüşü olarak tanımlamıştır. Liberalizm ve sosyalizm, sivil toplumun tanımına ilişkin kavgalarında zıt kutupları temsil etseler de, sivil toplum, siyasi alanın antitezi olarak tanımlanmaktadır.

Liberalizm, sivil toplumu, bireysel özgürlüğün ve sözleşmeye bağlanmış ilişkilerin kalesi olarak görürken, sosyalizm, baskı ve sınıf ayrılığının ifadesi olarak yorumlamıştır.

“Sivil toplum kavramı her ne kadar uzun bir geçmişe sahipse de bugünkü anlamıyla ortaya çıkışını Batı’da sanayi toplumu sonrası başlayan toplumsal ve siyasal arayışa borçludur. Batı dünyasının Rönesans’tan sonra yaşadığı bir dizi gelişme yeni bir siyasal toplum modeli arayışını doğurmuş bunun gereği olarak da ulus devletler, ulusal nitelikli bir din, daha özgürlükçü bir siyasal yaşam gibi temalar tartışılmıştır” (Arslan, 2001: 14).

Sözleşmeci düşünürlerden Locke, Rousseau ve Hobbes sivil toplum kavramını aynı çizgide ancak siyasi otoriteyi ortaya çıkaran kamusal alan anlamında kullandılar. Sözleşmeci düşünürlerde sivil toplum kavramı, geleneksel toplumdaki aile merkezli özel alana karşı ortaya çıkmış olan kamusal alan merkezli siyasal oluşumu ifade etmektedir. Sivil toplum bugün devam etmekte olan anlamını Hegel’in elinde bulmuştur. Sivil toplum Hegel’de farklılıkların ve özel eğilimlerin bir çatışma alanını oluşturmakta ve metafiziksel bir devlete ulaşmada tarihsel bir ara dönemi oluşturmaktadır. Hegel’in kavrama yüklediği orijinallik sivil toplumu ilk defa devletten ayırmış olmasında yatmaktadır. 18. yüzyılda sivil toplum ve devlet kavramlarının ayrışmasını başlatan sürecin arkasında Aydınlanma felsefesi ve burjuvazinin doğuşunu hazırlayan ekonomik gelişmeler vardır. İki kavramın bir birinden kopuş noktasını 1789 Fransız Devrimi ideolojisinin temsil ettiği söylenebilir (Erdem, 2006:224). Marks da bu ayrımı esas almış ancak sivil toplumu ekonomik ilişkileri üreten ve sınıf ilişkilerini doğuran bir alan olarak tanımlamıştır "(Çaha, 1997: 28-29).

Sivil toplumu ortaya çıkaran burjuva sınıfı yalnızca Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Böyle bir tarihsel deneyimin aynıyla bir başka yerde yaşaması da mümkün değildir. Burjuvazi sınıfıyla bağlantılı olmasından dolayı sivil toplum la kent kültürünün ve medeniliğin bir bağlantısı vardır.

“Burjuva medeniyeti” olarak da tanımlanabilen Batı medeniyeti, sivil toplumu da kentleriyle tanımıştır. Felsefi olarak bin yıllık pratik olarak üç yüz yıllık bir tarihi süreçle günümüz batı sivil toplumu oluşmuştur (Arslan, 2001: 210). Bunların yanında ilk egemen devlet anlayışı, çıkar çatışmaları, kentleşme ile yoğunlaşan sosyal ilişkiler, Rönesans’ın yaydığı düşünceler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bilimsel gelişmeler ayrıca miras kalan eski Roma ve Yunan kültürü pek çok alanda olduğu gibi sivil toplum alanında da Batı’yı öncü yapmıştır.

Batılı devletler demokrasiye geçen ilk devletlerdir. Yine günümüzde demokrasiyi aslına uygun şekilde en fazla Batılı devletler yaşamaktadır. Demokrasinin ortaya çıkması gerçek anlamda Fransız İhtilali ile mümkün olmuştur.

Yine sanayileşmeyle beraber yaşanan ve hızla artan gelişmeler son yıllarda daha da hız kazanmıştır. Sivil toplumun önemi her geçen gün biraz daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır. Son yirmi yılda dünyada meydana gelen çok yönlü gelişmeleri bu durumun sebebi sayabiliriz.

Sosyalist ülkelerin yıkılması ve küresel gelişmeler dünyanın düzenini bir hayli değiştirmiştir. Özellikle Avrupa’da demokrasi talepleri yoğunlaşmıştır. “Küreselleşme/uluslaşma sürecinde yurttaşların, ulusal/küresel politik ve ekonomik uygulamalara karşı "pazarlık" gücüyle gelişen sivil yurttaşlık, organik örgütlerin insan malzemesinin ön koşulu olduğu gibi, sonuçta ulusal ve küresel anlamda demokratik gelişmenin garantisi olan tartışmacı bir kamunun da vazgeçilmez yapı taşıdır” (Edinsel, 2000: 65). İşte bu anlayış artık batı demokrasilerinde sivil toplumu demokrasinin sigortası haline getirmiştir. Son dönemlerdeki Batı’daki siyasi arayışların da sivil toplumun öneminin artmasında etkisi vardır.

1.3. SİVİL TOPLUM VE İLİSKİLİ OLDUĞU BAZI KAVRAMLAR

1.3.1. Demokrasi ve Sivil Toplum

Sivil toplum olgusunu anlayabilmemiz için üzerinde durmamız gereken kavramlardan birisi de demokrasidir. Demokrasi en basit, en yalın anlamıyla halkın kendi kendisini yönetmesi olarak bilinir. Yani ilk anda yapılacak olan belirleme demokrasinin yönetimle, iktidarla ilgili bir kavram olduğudur. Demokrasi temelde iktidar sorunudur, bu sorun siyasal iktidarın halka dayanmasıdır.

Demokrasinin kökleri Eski Yunan'a kadar götürülür. Eski Yunan'da vatandaşlar senatoda bir araya gelir kendisiyle ilgili kararları yine kendisi alırdı. Bu yüzden bu ilk demokrasi şekline Doğrudan Demokrasi de denir. Günümüzde vatandaşların bir araya gelip kendileriyle ilgili kararları almaya çalışması mümkün görünmemektedir. Günümüzde halk kendi temsilcilerini seçer, bu temsilciler meclis-parlamentolarda halkı temsil eder ki buna da Temsili Demokrasi denir.

Sivil toplum kavramıyla sosyal bilimciler demokrasiye uyumlu ideal bir toplumsal örgütlenmeyi resmetmeye girişerek sivil toplumun demokrasinin kalbi olduğunu vurgu yapmışlar. Dolayısıyla demokrasi ile ilgili her tartışma sivil toplumu aydınlatmayı; sivil topluma ilişkin her aydınlatma da demokrasinin ne şekilde “demokratikleşmesi” gerektiğini gündeme sokmuştur (Tosun, 2001: 19).

Sivil toplumun demokratikliğine ilişkin belirleyicilerden biri, onun örgütlenme ve kamusallaşma düzeyidir. Kamusallaşmış çıkar grupları aynen siyasi partiler gibi demokratik rejimin istikrarına ve yönetilebilirliğine yardım eder. Sivil toplumun kurumsallaşmış görünümü sivil temsilcilerin sorumluluk ve hesap verme kaygılarını artıracak gibi, üyelerin sürekli denetim ve kontrolü kamu yararı – bireysel yarar dengesinin daha iyi kurulmasını sağlar (Tosun, 2001: 152).

Demokratik sivil toplum katılımcılarının düşüncelerini, eylemlerini ve değerlerini demokratik yönde biçimlendiren toplumdur. Eğer sivil toplumu oluşturan örgütler birer demokrasi açısından birer eğitim kurumu gibi çalışıyorlarsa, o zaman demokratik olduğu söylenebilir. Üyelerine demokratik değer pratikleri kazandıran bir sivil toplum, kendi örgütlenme ve kurumsallaşmasını da bu değerler üzerine inşa edecektir.

Sivil toplumun demokratikliğinin diğer belirleyicisi; kendi içindeki çoğulculuğa izin vermesidir. “Sivil toplumda çoğulculuk, grupların yaşamlarını devam ettirmesine yardımcı olur ve onlara işbirliği yapmayı öğrenme ve diğerleriyle müzakerelerde bulunma konusunda cesaret verir” (Tosun, 2001: 152). Kamusal alanda sivil örgütler ve gruplar ne kadar fazla ise, ne kadar farklılıkları bir arada yaşatabiliyor ve birbirleri üzerinde hegemonya kurmaksızın birlikte yaşamayı gerçekleştirebiliyorsa sivil toplum o kadar demokratik demektir.

Sarıbay’a göre, “devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkinin demokratikliği ancak, sivil toplum içindeki hiçbir toplumsal grubun hakim iktidar olmaya yönelmemesi, hiçbir hakim ideoloji ve hakim rehberliğine ihtiyaç duyulmamasıyla sağlanabilir. Eğer bir toplumda sivil itaatsizliğe olanak tanıyan bir siyasal kültür oluşmamışsa, mutlak ve tek bir hakikatin arkasına sığınmış bir öznenin (şahıs, grup, cemaat) halkın ruhunu sahiplenmesinin, dolayısıyla farklı kimliklerin ve söylemlerin bastırılmasının, nihayet demokrasi ve sivil toplumun silikleşmesinin yolları açık demektir (Sarıbay, 1997: 97).

Demokratik sivil toplumun zorunlu koşulu siyasal, toplumsal ve ekonomik özgürlüklerin varlığıdır. Özgürlüklerin çerçevesi, siyasal iktidarı elinde tutanların meşruiyete verdikleri öneme göre daralıp genişleyebilecektir.

Sivil toplum ile demokrasi arasındaki ilişki aslında siyasal alan (siyasal iktidar) ile kamusal alan (toplumsal iktidar merkezleri) arasındaki karşılıklı

etkileşimin belirlediği bir ilişkidir. Batı'daki gelişim süreci içinde yurttaşlar arası sosyal ve ekonomik (mülkiyet) ilişkiler sivil yada özel hukukun temelini oluştururken, kamu yönetimi de bu sivil taban üzerine kurulmuştur. Siyasal alan ile sivil toplum arasında yurttaşlığın daralıp genişleyen anlamı bağlamındaki ilişkiler Batı demokrasilerinin biçimlenmesini sağlayan önemli etkenlerdendir (Küçükömer, 1994: 133).

Demokrasi – sivil toplum ilişkisini incelerken, amaç: demokratikleşme sürecinde siyasal merkezin önemi yayında, sivil toplumun da analize dahil edilmesi gereği, tek yanlı bir analizin eksik kalacağını vurgulamaktadır. Demokratikleşme, iki yönlü ve iki eş zamanlı bir faaliyeti ifade eder. Demokratikleşme faaliyeti bir yandan toplumsal eşitlik ve özgürlüğün genişletilmesini, diğer yandan devlet kurumlarının yeniden yapılandırılıp demokratikleşmesini ve bunların aynı anda yapılmasını gerektirir (Keane: 1994: 36).

Diamond'a (Tosun, 2001: 179) göre sivil toplumun demokratik işlevleri şunlardır:

- Devlet iktidarını kontrol
- Katılım düzeyini yükseltme
- Demokratik tutumların geliştirilmesi
- Çıkarların – taleplerin şekillendirilmesi ve eklemlenmesi
- Kutupların yumuşatılması
- Yeni siyasal liderlerin yetiştirilmesi – eğitilmesi
- Siyasal partilerin demokratikleştirilmesi
- Bilgiyi toplumun geniş kesimlerine yayma
- Siyasal sistemin halka karşı sorumluluğunu artırma

Gerçekten de toplum ile devlet arasındaki aracı kurumlar – örgütler bütüne olarak sivil toplumun en temel işlevi devletin toplum tarafından etkin kontrolünü sağlamıştır.

Demokrasi bir hayat tarzı olarak değil, farklı hayat tarzlarının bir arada bulunmasını, birlikte varolmasını mümkün kılan bir yöntem (Yayla, 1992: 55) olarak da görülür.

“Sivil toplum kurumları, sivil toplum olgusu ancak demokratik bir ortamda vücut bulur. Şöyle de denilebilir, sivil toplumun sağlıklı olabilmesi için demokratik olmasına, demokratik olabilmesi için de devlete ihtiyaç vardır” (Keane, 1994 : 47). Bu demokratik ortam liberal düşünceyle sentezlenerek sivil toplumu meydana getirmişlerdir. Sivil toplum olgusu tarihsel süreç içerisinde irdelendiğinde demokrasi alt başlığının liberalizmle çok yakın bağları olan iki kavram oldukları görülecektir. Farklılıkları ise demokrasinin yönetimle, liberalizmin ise ekonomik bağlamla alakalı olmasıdır. Benzerlikleri ve bağımlılıkları ise daha da fazladır. Çağdaş liberal filozof Hayek, demokrasiyi tek başına bireysel özgürlüğü korumak için yeterli görmez, bu yüzden liberalizmle aşılması gerektiğini vurgular (Yayla-1992:55).

Köker, liberal demokrasinin temel ideallerini şöyle sıralar (Köker, 1989: 40):

a- Bireysel özgürlük, eşitlik temeline kurulur.

b - İnsan bağımsız ve yaratıcı yetenek sahibidir.

c - Her insan eşittir.

d - Toplumsal , siyasal örgütlenme bu doğrultuda geliştirilmelidir. Bu örgütlenmede:

1 - Siyasal otorite “anayasal çerçeve” ile sınırlandırılmalı,

2 - Bireyler eşit siyasal katılma hakkına sahip olmalı,

3 - Temsili demokrasi.

Görüldüğü gibi liberal demokrasinin egemen olduğu bir toplumda sivil toplumun tüm özellikleri görülmektedir. Liberal demokrasinin egemen olduğu bir toplumda: bireyler özgür ve eşittir, aynı ekonomik, sosyal ve kültürel haklara sahiptir, devletin gücü yani siyasal otorite anayasa ile sınırlandırılmıştır.

Güçlü bir sivil toplum demokrasinin önkoşullarından biri olduğu gibi, demokrasinin şekillenmesini de birçok yönden etkiler. Bu etkiler şöyle sıralanabilir (Karadağ, 2005: 69):

1. Sivil toplum, devlet iktidarını sıralayan siyasal, ekonomik, kültürel ve ahlaki temellerin kaynağını oluşturur.
2. Sivil toplum içindeki farklılaşmalar, devletin azınlık bir grup tarafından ele geçirilmesini ve otoriterizmi önler.
3. Canlı bir sivil toplumsal yaşam, siyasal partilerin uyarıcı nitelikteki siyasal katılım çabalarını destekler ki bu açıdan Tocqueville sivil toplumu “geniş ölçekli özgür okullar” olarak niteler.
4. Sivil toplum, devlete istikrar sağlar. Çünkü yurttaşlar, sivil toplum sayesinde daha iyi olanaklara kavuşur. Gerçi sivil toplum, yurttaşların devletten taleplerini artırır; ama buna bağlı olarak sivil grupların da kapasitelerinin artması, toplumun refahını olumlu etkiler.
5. Sivil toplum aracılığıyla yeni siyasal liderler yetiştirilmesi sağlanır.

Sonuç olarak sivil toplum ile demokratikleşmenin amaçları bir çok yönden örtüşmektedir. İster halkın kendi kendini yönetmesi biçiminde iktidarın kaynağını esas alsın, isterse iktidarın sınırlandırılmasını ölçü alan bir demokrasi tanımı yapılsın, durum değişmez. Her iki durumda da demokrasi ve sivil toplum, gönüllülük, özerklik, siyasal sisteme çeşitli girdiler sağlama, kendi desteğine sahiplik, siyasal liderlerin yetişmesine imkan verme, siyasal

iktidarı sınırlandırıcı bir rol oynama ve gerektiğinde siyasal iktidarın meşrulaştırılmasına katkıda bulunma yönlerinden çakışmaktadır.

1.3.2. Devlet ve Sivil toplum

Sivil toplum olgusunu anlayabilmek için “Devlet” üzerinde derin ve geniş bir bilgilenmeye ihtiyaç vardır. Devletin ne olduğunu, doğuşunu, alanını, etkinliğini, sivil toplum karşısında yerinin neresi olduğunun gösterilmesi konunun anlaşılmasını sağlayacaktır.

Devletin tarihsel süreç içinde oluşumuna bakıldığında, ilk devletin insan toplumu tarihinde tam olarak nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı çözümü imkansız bir soru olarak karşımıza çıkar. Devleti ortaya çıkaran ve gelişmesini sağlayan nedenlere Bottomore iki türlü yanıt verir (Bottomore, 1987: 40):

a - İnsan toplumları büyüyüp karmaşıklaşmış, toplumsal işlevler farklılaşmış ve artmış ve toplumda bireylerle kümeler arasındaki çıkar çatışmalarını düzenleyebilen ve “genel çıkar”ı temsil eden üstün otoriteye ihtiyaç inancı oluşmuştur.

b - Toplumun egemen ve bağımlı sınıflar olacak iç farklılaşmanın sonucunda (Marksist kurama göre), yada (Oppenheimer) bir küme insanın fetih suretiyle diğeri üzerinde yönetimini kabul ettirmesi sonucunda bir egemenlik aracı olarak devlet ortaya çıkmıştır.

Devlet – sivil toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen yaklaşımlar genellikle bu iki kavram arasındaki dikotomik bağlantıyı (ayrımı) temel alır. Devlet – sivil toplum ayrımının tarihsel kökeni de devletin ortaya çıkmasına bağlanabilir. Devleti karşılayan sözlük, Latince’de ayakta duruş anlamına gelen “stare”nin “status”a dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. İlk kez Machiavelli’nin 15. yüzyılda

belli bir toprak ve topluluk üzerindeki etkin otoriteyi, bir yönetim biçimini anlatmak üzere “stato” sözcüğünü kullandığı görülür (Akal, 1990:24).

Ortaya çıkışından günümüze devletin ve devlet iktidarının etki alanının ve niteliğinin aldığı şekillere göre kapitalist, sosyalist, faşist, emperyalist, sosyal demokrat ve daha birçok devlet biçimlerinin varlığına bağlı olarak, devletlerle tebaalarının (toplumun) hareket alanı arasındaki ayırım ve bu iki alan arasındaki ilişki her bir devlet türünde farklılık arz eder. Devlet kavramının geçirdiği dönüşüm gibi, sivil toplum da arkaik toplumda kabile, Greko-Latin uygarlığında site, feodal toplumda senyörlük, modern devlette ise ulus ismini almıştır (Tosun, 2001:65).

Bu ve diğer devlet ile ilgili açıklamalarda devletin en belirgin özelliği egemenlik olgusunu bünyesinde barındırmasıdır. Gerçekten de Poggi'nin dediği gibi (Poggi, 1991: 96), egemenlik 19. yüzyıl hukuk devletinin en belirgin özelliğidir. Devletin özelliği bu egemenliği kullanabilen meşru bir kanal olmasıdır.

Sivil toplum ve devlet bağlantısı ise sosyal sözleşme teorilerinde görülür. Devletin ortaya çıkış nedeni de sosyal sözleşme teorilerinin ana konularından birdir. Jean Bodin sivil toplumu ancak “en yüksek egemenliğin örgütlenme biçiminin” yani devletin bir unsuru olarak görür. Devletten bağımsız yada devlete karşı özerk bir unsur değil, devletin bir bakıma “mütemmim cüzü” niteliğindeki bir öge söz konusudur. Bu bağlamda “egemenin yanında yardımcı birlikler, örneğin: parlamento, halk meclisi, korporatif heyetler, ekonomik ve sosyal gruplar” bulunabilir. Fakat bunlar devlete bağlı bir uzantı durumundadırlar. Bu kuruluşların varlığı “egemenin izni” dışında hiçbir şekilde mümkün değildir. Böylece devlet, toplumdaki sosyal kurumlara da egemen olmakta, toplumu kendi arzusu yönünde biçimlendirebilmektedir (Doğan, 2002:43).

Sivil toplumu devletten ayrı olarak düşünmeyi Paine'in “İnsan Hakları” adlı eserinde ortaya koyduğu görüşlerde bulunmaktadır. Bu eserde toplumun

kendi kendini örgütleyen ve devlet dışı bir alan şeklinde algılamasına tanık olunur. Onun fikrinde devletin ortaya çıkması yöneticiler ile toplumun karşılıklı anlaşması değildir. Ancak yönetimle halk arasında anlaşma olsa olsa halkın yöneticileri göreve getirdiğinde yöneticilerin görevlerini yerine getirebilmeleri için sahip olması gereken yetkileri belirlemedir. Bu da ABD Kongresinin yaptığı gibi halk tarafından yöneticilerin yetkilendirilmeleri şeklindedir. Paine için Amerikan demokrasisi örnek bir model oluşturur (Paine, 1985:91).

Sosyal bilimlerde karşıtlığı içinde barındıran özel araştırma alanlarının incelenmesi ve düzenlenmesinde kullanılan savaş/barış, demokrasi/otokrasi, topluluk/cemaat, olgu/kurgu, teori/pratik gibi dikotomilerden biri de, devlet – sivil toplum ayrımını belirlemede anahtar sayabileceğimiz kamu/özel alan dikotomisidir. Almanca’da “privat”, Latince’de “privatus”a dayanan ve İngilizce’de “private” ile ifade edilen özel kelimesinin tüm dillerdeki karşılığı “kamu(sal) görevi olmayan”dır. Burada “özel” devlet aygıtının dışını ifade ederken, “kamu” mutlakıyetçilikle birlikte egemenin kişiliğinden bağımsızlaşmaya başlayan devleti, halk (public, kamu) ise özel varlıkların karşıtı olarak kamu gücünü belirtir (Sennet, 1996:31).

İdris Küçükömer’in de sivil toplum anlayışını kavrayabilmek için politik toplum-sivil toplum farkını bilmek gerekir. Bu farkların doğu ve batı toplumlarındaki süreçlerini belirterek konuyu anlamak daha kolay olacaktır. Küçükömer bu ayrımı çok önemli bir kriter olarak görür, sürekli vurgular. Politik toplum “hakim olanların kendilerini maddi koşullarıyla birlikte sürekli yeniden üretebilmek üzere gerektiğinde zor kullanabilen, kararları alan toplumdur”. Politik toplum, toplumun bekası için iç ve dış konularda kamusal karar süreci içinde kararları alan ve kontrol edenlerce oluşturulan toplumdur. Sivil toplum ise “toplumda varolan insanların ihtiyaçlarının belirlenme ve karşılanmasına ilişkin ilişkilerle oluşturulan toplumdur” (Küçükömer, 1994: 185).

Sivil toplum ile devlet arasındaki ayrımın Anglo-Amerikan dünyasında türediğini, coğrafi yayılımının ise Avrupanın batı ve orta bölgeleriyle sınırlı kaldığını ileri süren Keane (1994:60-61), devlet – sivil toplum ayrımının kökenlerine ilişkin genellemesinde “geleneksel *societas civilis* kavramının alt bölümlere ayrılma ve çoğullaşma sürecinin” tarihsel ve coğrafi açıdan bir birleriyle kesişen dört evresine işaret eder:

- Bunlardan ilki, klasik Yunan ve Roma’nın içerdiği eski sivil toplumdan modern sivil topluma geçidin ilk aşaması olarak Fransa ve İngiltere’de kavramın uğradığı bozulma sürecidir. Bu süreçte sivil toplumun geleneksel ve modern anlamları arasındaki kırılma klasik feodalizmden mutlakıyetçiliğe doğru gelişme ile paralellik gösterir.
- İkinci evrede hakim olan görüş, despotik hanelere dayanan, gerekli bir kötülük olarak görülen devlet iktidarının kendinden önce varolan doğal toplumsallık ve paylaşım-dayanışma ilişkileri üzerine kurulu sivil toplum lehine sınırlandırılması zorunludur.
- Üçüncü evrede Hegel’in “evrensel devlet” yaklaşımı içinde ele alındığı sivil toplum değerlendirilmesi, özgürlüğün doğal bir koşulu olmaktan ziyade, “ataerkil hane düzeninin basit dünyası ile evrensel devlet arasında konumlanmış bulunan tarihsel olarak üretilmiş ahlaki yaşam alanı” olarak kabul edilmiştir. Piyasa ekonomisi, toplumsal sınıflar, korporasyonlar ve bu alan arasındaki ilişkiler medeni hukuk tarafından düzenlenen, bu nedenle de doğrudan siyasal devlete bağımlı olmayan birey, sınıf ve kurumların oluşturduğu bir mozaik olarak nitelendirilir.
- Dördüncü evrenin belirleyicisi olarak, Keane, Tocqueville’nin “*De la democratie en Amerique*” adlı eserini gösterir. Buna göre, devlet – sivil toplum ilişkisi, despotizme kayma tehlikesinde olan devlet karşısında, çoğulcu ve kendi kendini örgütleyebilen, devletten bağımsız, demokrasinin vazgeçilmez koşulu olan bir sivil toplum ile ilişkisi ve demokratik devleti yerleştirme çabaları çerçevesinde kavranır.

Buraya kadar incelemelerimizde devlet – sivil toplum ayrımı çerçevesinde sivil toplum kavramının üç farklı bağlam içindeki kullanımı dikkat çeker (Bobbio, 1982:23-24) :

- İlki, doğal hukuk teorisine uygun olarak, bireylerin kendilerini geliştirme ve yenilemelerine engel olmayan, bir devlet ölçüsüne dayanan devlet öncesi veya devletsizlik bağlamıdır.
- İkincisi, devlet karşıtı bağlam (devlete karşı sivil toplum) içindeki kullanımdır. Bu durumda sivil toplum olumlu bir değer çağırışımı yapar ve siyasal iktidardan özgürleşmek için savaşıyan grupların bulunduğu, kendini egemenlik ilişkilerindeki tüm değişmelerde açıkça gösteren, iktidara karşı ortak yararı şiddetle talep edenlerin varolduğu alanı belirir.
- Üçüncü bağlam ise “devlet sonrası” olarak isimlendiriliyor. Burada ise sivil toplum, tarih sırasına göre ilkin ve değerlendirme olarak ikincisine benzetmekle beraber – siyasal iktidarın çözülmesinden kaynaklanacak devletsiz ideal bir toplum isteğini ifade eder.

Sivil toplum/Kamusal alan anlayışının olmadığı yerde sivil toplum kurumu oluşamaz, oluşsa bile devlete bağımlı olacağından gerçek anlamını ortaya koyamaz. Anayasa ve yasa anlamında devlete bağlı olmak ile devletin isteklerini yapmak farklıdır.

1.5. Sivil Toplum Kuruluşları

1.5.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımı

Sivil toplumun tam anlamıyla gelişip yerleşmesi birkaç özelliğin bir arada bulunması ile mümkündür. Sivil toplumun yerleştirilmesinde vazgeçilmez koşullardan ilki, “toplumsal düzeydeki farklılaşma”lardır. Toplum

yaşamındaki etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik veya cinsiyet bazındaki farklılaşmalar sivil toplumun gelişimi için zorunludur.

Koşullardan ikincisi, “sosyal örgütlenmeler”in olmasıdır. Sosyal örgütlenme farklı alanlarda politika üretebilme açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü sivil toplum demek bir bakıma örgütlü toplum demektir. Buradaki örgütlülükten kasıt, bireyin kendi iradesi ile içinde bulunduğu gönüllü bir örgütlülüktür ki, bu ise koşullardan üçüncüsünü oluşturmaktadır.

Koşullardan dördüncüsünü ise siyasal yapının örgütlü toplumun denetimine ve etkisine açık olması oluşturur ki, bundan da kasıt, sivil toplum örgütlerinin siyasetle meşru bir zeminde uğraşmalarının sağlanmasıdır. Sosyal örgütlerin sivil toplum niteliği taşıması, “devletten bağımsız olma” kriteri ile mümkündür.

Sivil toplumun gelişiminin sağlanıp yerleştirilmesi için son koşul ise, sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği göstererek demokratik yoldan bir baskı mekanizmasına yönelmesidir (Keane, 1994 : 161).

Yukarıda bahsedilenlerle bağlantılı olarak STK'lara (sivil toplum kuruluşlarına) baktığımızda, devletin baskısının ulaşmadığı ve belirleyici olamadığı alanlarda, devletten izin almaksızın kovuşturmaya uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo-kültürler etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rizaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir örgütlenmeği görmekteyiz.

STK'lar yalnızca bir ülkede ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası alanda da faaliyette bulunmaktadır. Bu örgütlerin etkin oldukları ülkelere baktığımızda gelişmekte olan ülkelere nazaran gelişmiş ülkelerde bu örgütlerin daha fazla etkili oldukları görülmektedir. Buna sebep ise, gelişmiş ülkelerin çoğunda ekonomik kalkınmanın da katkısıyla toplumsal

çoğulçuluğa elverişli açık siyasal sistemlerin yerleşmesi ve bu toplumlarda vatandaşların devlet dışı kuruluşlara katılmasına izin ve destek verilmesi gösterilebilir (Hacıyev, 2002: 18).

STK'lar her ne kadar devletten bağımsız kuruluşlar olsalar da, faaliyetleri gereği devletle bir arada çalışan ve devleti daima etkilemeye çalışan kuruluşlardır. Devlet ile STK'lar arasındaki ikili ilişki başta ekonomik olmak üzere farklı sebeplerle STK'ların devletin etkisi ve denetimi altına girmesi ve devlete bağımlı kalma sonucunu doğurabilir ki, bu husus, bağımsızlık kriterinin korunması açısından STK'ların en çok dikkat etmesi gereken özelliğdir.

Gerçek bir hukuk devletinin ve istikrarlı bir demokrasinin varlığından sözedilebilmesi, seçim kurallarından daha çok güçlü bir sivil toplumun ve STK'ların var olması ile mümkündür. STK'lara verilen önemin derecesini anlamak açısından iyi bir örnek teşkil eden bu anlayış şekli diğer gelişmekte olan ülkeler açısından dikkate alınması gerekli bir hususu oluşturmaktadır.

Toplumu meydana getiren bireylerin, ortak bir amaç için uyum içinde nasıl çalışılması gerektiğini STK'lara bakarak öğrendiğinin altını çizen ünlü düşünür Tocqueville, ABD ve Avrupayı kendi döneminde karşılaştırmış ve Amerika'da STK'ların giderek gelişmesini Amerika'nın Avrupa karşısındaki üstünlüğünün sebebi olarak açıklamıştır. STK'ların bu kadar önemli bir rol oynamasının sebebini, bu örgütlerin, menfaatlerin daha geniş bir siyasal platformda savunulmasını sağlayarak değişimlere karşı var olan direnci olabildiğince hızlı ve etkili bir biçimde azaltması ve siyasal kurumların haktan uzaklaşmasını önlemede olan etkisi ile açıklamak mümkündür (Tocqueville, 1994: 148).

Günümüzde gelişmiş ülkelere dikkat ettiğimizde demokrasinin garantisi olarak sivil toplum ve STK'lar görülmektedir ve devlet, halkı temsil noktasında gönüllü teşekküllere büyük önem vermektedir. STK'lardan yoksul

bir ortamda sosyal unsurlar arasında bilinçli bir küvvetler dengesi kurulmayacaktır.

STK'lar (non-governmental organisations), kişilerin toplumsal farklılaşma temeline dayanarak, kamusal alanda bir ortak amacı gerçekleştirmek üzere meydana getirdikleri bağımsız, gönüllü kuruluşlardır. Bu kuruluşlar bireylerin dileklerini duyurmada, kamuyu ve yönetimi etkilemede, karşılaştıkları güçlölükleri aşmada, sorunlara kamu düzeni dışında çözüm üretmede etkili olabilecek demokratik araçlardır.

İngilizce'de NGO (non-governmental organisations) adı ile tanımlanan kuruluşlar ABD'de "non-profit organizations", Fransada "economie sociale", Rusiya'da "некоммерческие организации", "неправительственные организаций", Türkçe'de sivil toplum kuruluşları, devlet dışı kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar ve üçüncü sektör, Azerbaycan'da ise gayri hükümet kurumları, gayri hükümet teşkilatları gibi farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Gönüllü kuruluşlar terimi esasen Avrupa ve ABD'de faaliyette bulunan teşkilatlar için kullanılmaktadır (Şirinova, 1999: 39).

1.5.2. İlk Sivil Toplum Kuruluşları

STK'lar uluslararası alemde karmakarışık gelişim yolu geçmiştir. İlk STK'lar XIX yüzyılda oluşmuştur. Bunlardan köleliğe karşı Britanya ve Uluslararası Mücadele Cemiyeti 1823 yılında kurulmuştur. XX yüzyılın başlarında bir çok gönüllü, dini cemiyetler ortaya çıkmıştır. 1958 yılında bunların sayısı 1000'e yakın, 1972 yılında 2470, 80'li yılların sonunda ise 4000 olmuştur (Garaşov, 2002: 33).

Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulmasından sonra sivil STK'ların oluşması işlemi özellikle sürekli hal almıştır. Yeni kurulan STK'lar BM Tüzüğü'nün 71. ve 58. maddelerine uygun olarak kurumun Ekonomik ve Sosyal Şurasında danışman statüsü almışlardır. 54 üyesi olan bu Şura BM'nin gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmasına yardım etmek gibi önemli fonksiyonuyla ilgili tedbirlerini ve stratejisini denetlemekle mükellef olmuştur.

STK'lar hacmine, yapısına ve faaliyet yönümüne göre farklılık gösterebilir de, onları devletlerden ve uluslararası kurumlardan ayıran genel özellikler vardır. Devletlerden farklı olarak onlarda faaliyet gösteren kişiler, G. Morgentaonun dediği gibi "Hakimiyet" teriminde ifadesini bulmuş "menfaat" için teşebbüs yetkilerine sahip değiller. Uluslararası alanda faaliyet gösteren STK'lar devletlerin uluslararası sözleşmelere dayanan belli razılaştırılmış yetkilere ve sürekli faaliyet yapılarına sahip olan sabit birliklerdir (Degterev, 1998: 252).

1815 yılında Vyana Kongresi "Napolyon Savaşları"nın bittiğini ilan etmekle beraber, yeni uluslararası ilişkiler döneminin başladığını beyan etmiştir. Vyana Kongresinin sonuç aktını imzalayanlar dolayısıyla ilk uluslararası kurumun-Reyn çayında gemicilik üzere Daimi Komisyonun kurulduğunu ilan etmişti. Siyasi karakterli böyle bir kurum Birinci Dünya Savaşından sonra kurulmuştur. 1945 yılından itibaren UK'ların sayısı ilk kez çoğalarak 70'li yılların başlarında 220 olmuştur. 70'li yılların ortalarında ise bu kurumların sayısı 260'ı bulmuş, günümüzdeyse 400'den fazla UK faaliyette bulunmaktadır (Garaşov, 2002: 38).

Bu tür kurumların ve onların daimi çalışanlarının sayısının çoğalması devletlerin karşılıklı ilişkilerinin çoktarafli işbirliğinin mühim uluslararası öneminin olmasından haber veriyor. Bununla beraber, böyle kurumlar onları kuran devlet, yani kurucu devletlere nazaran özerk hakka sahip olur ve belli anlamda onların denetiminden çıkarlar. Bu tür kurumlar devletlerin farklı

alanlardaki tutumunu denetler ve bununla da devletin üstünde duran enstitü rolünü oynarlar.

Lakin, söylediklerimizle ilgili böyle bir konuya açıklama getirmek gerekir. Bu tür enstitüler gerçek anlamda uluslararası ilişkilerde nadir olaydır. Onlar yalnız Avrupa Birliği (AB) çerçevesinde mevcuttur. AB Komisyonu, Bakanlar Konseyi ve Mahkemesi tüm üye devletler için zorunlu olan mesleği fazlalık esasında ekonomik, sosyal, hatta siyasi alanlarda yapılması için kararlar kabul etmek hakkına sahiptir. Bununla da uluslararası hukukun en önemli değeri olan devletin bağımsızlığı prensibine bakış değişmiş oluyor. AB kurumlarıysa daha çok konfederasyon kurumlarını hatırlatmakla modern dünyanın çoğalmakta olan integrasyonunu yansıtıyor.

Bu tür uluslararası kurumlar farklı alanlarda faaliyette bulunmaktadırlar. Bazı araştırmacıların fikrinde, hükümetlerarası kurumların daha geniş yayılmış tipolojisi siyasi kriterlere ve onların faaliyet yönüne dayanıyor. Birinci kriter olarak evrensel (Milletler Birliği), bölgelerarası (İslam Konferansı Örgütü), bölgesel (Benilüks) kuruluşları, ikinci kriter göre ise aşağıdakileri gösterebiliriz: genel amaçlı (BDK), ekonomik (EAST), askeri (NATO), maliye (IMF, Dünya Bankı), ilmi (Evrika), teknik (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği) (Garaşov, 2002: 89).

Modern toplumbiliminde teklif olunan bu kriterler şartlı özellik içerdiğinden, onları birbirinden ayrı olarak ele almak doğru sayılmaz. Çünkü birçok kurum faaliyetine göre her iki kriteri cevap verebilir, kısmen uzmanlaştırılmış ve yarıbölgesel olabilir. Şöyle ki, hatta hükümetlerarası teknik kurumlar kendi üzerine ekonomik, hatta siyasi fonksiyonlar götürerek, onları yapmak zorunda kalabilirler. Örneğin, Dünya Bankası bazan liberal Pazar ilişkilerinin hayata geçirdiği üye devletlerin faaliyetine zemin hazırlamak görevini üstlenmekle, aslında siyasi amaca hizmet etmiş olmaktadır. Fakat uygulamada uluslararası kurumların fonksiyonel, özellikle siyasi bağımsızlığının fazla olmadığı görülmüştür. Bunun hakkında BM

Tüzüğünün 100. maddesinde deniliyor: Genel Sekreter ve sekreterliğin çalışanları kurum dışı olan herhangi bir hükumete sorgu vermemeli, yahut onlardan emir almamalıdır. Onlar aynı zamanda kurum karşısında sorumluluk taşıyan uluslararası görevli kişilerin durumuna etki edebilecek eylemlerden de kaçınmalıdırlar. Kurumun herbir üyesi Genel Sekreterin ve sekreterliğin taahhütlerinin uluslararası karakterine saygı göstermeğe borçludur ve kendi görevlerini yaparken onlara etki etmeye çalışmamalıdırlar (Zayçeva, 1992: 184).

Fakat günümüzde BM ve onun enstitülerinin faaliyetlerinde ABD'nin ve onun müttefiklerinin politikalarının etkisini görmekteyiz. Bu nedenle ABD'nin IMF ve Dünya Bankasında yaklaşık %20 oyu vardır. Tüm bunlar hükümetlerarası kurumların, özellikle bunlar arsında görevlerinden dolayı daha büyük ve evrensel olan BM'nin verimliliğini artırıyor (Zayçeva, 1992: 192).

Uluslararası barışı ve tehlikesizliği, devletler arasında dostluk ilişkilerini ve işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuş BM devletler arasında fikir alış verişine ve karşılıklı ilişkilerin kurulmasına yardım ederek “soğuk savaş” ortamında çoğu zaman ateşli ideyolojik çatışmalar sahnesi olmuş, yalnız politik kurum gibi davranmış, ona havale edilen görevlerin üstesinden gelemediğini göstermiştir.

1.5.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri

STK'ların dört temel niteliği: gönüllülük, bağımsızlık, karsızlık, kendine çalışmamadır. Bunların yanında STK'ların özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kar amacı gütmeyen, gönüllü çalışır.
- Bürokratik olmayan esnek yapısı vardır.

- Karar ve uygulamalarda katılımcı yaklaşımı benimser.
- Örgütlenmiş, etkinlik alanı, finansman ve denetimleri farklıdır.
- Yerel, ulusal ve uluslararası alanda örgütlenebilir.
- Çalışanları görevlerini gönüllü ya da ücret karşılığı yapabilir.
- Finansmanı; aidat, bağış, ürettiği mal, hizmet ve çeşitli aktivitelerden sağlar.
- Üyelerine mali destek sağlayanlara, hedef kitle ve gruplara hesap verir.
- Faaliyetleri: Kamuoyu oluşturmak, eğitim, kalkınma, örgütlenme, teknik yardım, tanıtım, danışmanlık, savunma, araştırma, değerlendirme gibi geniş kapsamlı ve devletin yasalarına ve yönetmeliklerine uygundur.
- Toplumsal, ekonomik ve kalkınma alanlarında kapsamlı şekilde sürekli çalışır. Ayrıca silahsızlanma, insan hakları gibi konularla da ilgilenir.
- İç disiplinli, bağımsız, sürekli sermayesi olmayan ve güncel problemlere insancıl etkin model geliştiren organizasyonlardır.
- Özel sektör ve gönüllü kişilerle kamunun yapmadığını yapan, yönetilenin hak ve menfaatini koruyarak yönetimi etkileyebilen kurumlardır. Bu tür kuruluşlar devletten daha hızlı servis verme, esnek olma ve maliyetlerde tasarruf sağlama olanağına sahiptir.
- Kar amacı gütmeyen kuruluşlar insanı değiştiren kuruluşlardır. Yeni bir çoğulculuk sistemi getiren üçüncü sektör, birinci sektörün aksine apolitiktir. Her biri farklı bir sosyal amaç güden bu kuruluşların yarattığı çoğulculuk, zenginlik, eğitim, sağlık ya da yeni kuşaklara bir takım değerlerin ve alışkanlıkların kazandırılması gerçekten değişimle beraber gelişimde de önemli rol oynamaktadır.
- Bu kuruluşların özellikleri arasında, çalışan kişiler arasında hiç bir zorlamanın olmaması ve maddi karşılıktan ziyade, sosyal ve psikolojik doyum sağlamak, belirli bir hedefi ya da gayeyi gerçekleştirmek yer almaktadır.

- Sivil toplumun bir diğ er  ozelliği devletin sosyal ve ya siyasal gruplardan gelecek olan baskılar karşısında, politikaları üzerinde etkili olmalarıdır (Arslan, 2001: 49).

Corsino (2003: 208) ise Sivil Toplum Kuruluşları ile ilgili şu özellikleri saymaktadır:

1. Egemen toplumsal gerçekliğe muhalif bir karşılık olarak doğarlar, araştırma ve geliştirme yönünde teknolojik, metodolojik, pedagojik, kurumsal alternatifler sunarak, yoksulluğu doğuran yapıların değişmesine katkıda bulunurlar.
2. Sivil dernekler, vakıflar vb. gibi yasal olarak kurulmuş, özerk kurumlardır.
3. Devlet aygıtına ait olmayan, özgül amaçları olan kendine özgü özel (kamu – dışı) kurumlardır.
4. Kar amacı (ya da ticari amacı) gütmeyen, yani kendileri ve üyelerin kişisel zenginliyi için ekonomik kar elde etmeye çalışmayan kuruluşlardır.
5. Programlarına katılanlar, uygulanan toplumsal politikaların olumsuz sonuçlarından mağdur kesim ve gruplardır.
6. Faaliyet alanları çeşitlidir: Hizmet sunma (sağlık, eğitim, konut vs), üretici faaliyetlerin harekete ke irilmesi ya da desteklenmesi (tarım, zanaat, uygun teknolojiler, yönetim  nerileri, vs.), tam teşekküllü eğitim, sorunlar ve   zum imkanları konusunda bilinlenme süreci, toplumsal kesimlerin örgütlenmesine ve g c lenmesine destek vs.
7. Toplumsal kesimlerle, örgütlenme, katılım, inisiyatif ve özyönetim  l  tleri temelinde çalışmalar sürdürür, kalkınma projeleri, programları ve politikaları aracılığıyla çalışmaları analize ederler.

8. Alt kesim ve kurumların alt kesim gurupların, kendi durumlarına daha iyi hakim olmaları ve yönetim kapasitilerini artırmaları için örgütlenme sürecine eşlik etmenin yanı sıra, bilgi, teknoloji ve kaynak aktarımının aracıdır.

9. Temel özellikleri, düşünce üretme kapasiteleri, pratikten yola çıkarak sistem kurmaları ve farklı toplumsal kalkınma aktörleri ile dialog sürecinde getirdikleri önerilerdir.

10. Yoksulluğun en görünür tezahürlerini aşabilmek için insiyatifler geliştirmeye ve bunları desteklemeye, toplumsal adalet, demokrasi ve dayanışma ölçütleri temelinde, nüfusun çoğunluğunu oluşturan kesimlerden yana alternatif yol arayışlarını meşrulaştırmaya katkıda bulunurlar.

11. Halkların yaşamına, tarihlerine, deneyimlerine, umutlarına ve hatta sezgilerine eşlik etme yetenekleri vardır.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Sivil topluma ilişkin bir tanımlamada başvurulması zorunlu kavramlardan biri de STK terimidir. Literatürde bu anlamda daha önceden kullanılmakta olan kavram baskı grubu idi. Bu iki terim dışında literatürde kullanılan diğer bir kavram da üçüncü sektör terimidir. Ancak bu terimi açıklamayı bir sonraki başlık altında ele alacağız. Öncelikle baskı grubu ve STK kavramları arasında içerik olarak bir fark bulunup bulunmadığı hususuna açıklık kazandırmak gerekmektedir.

2.1. Baskı Grubu-Sivil Toplum Kuruluşu İlişkisi

Türkçe bilim literatüründe STK kavramı genel olarak daha sık kullanılmaktadır. Buna karşılık baskı grubu ya da menfaat grubu terimleri daha çok siyasal iktidarın örgütlü bir şekilde etki altına alınması olarak ifade edilebilir. Baskı grubunun temel amacı siyasal iktidarı üyelerinin çıkarlarının kamu yararı ile uyumlu olduğuna ikna ederek yönlendirmek ve karar mekanizmalarını bu şekilde hareket etmeye sevk etmektir. STK'nın temel özelliği gönüllü bir örgütlenme olarak alındığında bir çok baskı grubu örgütünün STK sayılamayacağını görmekteyiz. Bu bağlamda yasalarca üye olmanın mecburi olduğu meslek kuruluşları, birer baskı grubu örgütü olmalarına rağmen STK sayılmayacaktır. Bir başka deyişle örgütlü olmak tek başına STK olarak nitelenmek için yeterli değildir (Dogan, 2002: 238).

Bireyselliğin egemen olduğu modern toplumda sadece seçimlerde oy kullanma ya da grev gibi alışlagelmiş siyasal sistem mekanizmalarını etkileme yöntemleri yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle merkezi ve yerel yönetimlerle diyaloga girme, onları etkileme yoluyla bireyler çıkarlarını gerçekleştirmekte baskı grupundan yararlanma yoluna girmektedirler (Raduqin,1997: 237).

Klasik anlamda seçmen – siyasal sistem ilişkisi dikeydir. Yani seçmen oy verir ve karşılığında çıkarlarının yerine getirilmesini ister. Cemaat ve hemşerilik bağlarının henüz tam olarak çözümlendiği toplumlarda politik ilişkiler dikey niteliktedir. Buna karşılık bireylerden oluşan modern toplumlarda eşitlik ön plandadır. STK'lar sadece kişinin değil, ortak amacın çıkarlarını gerçekleştirmeye de çaba harcanan yatay ilişkilerin esas olduğu alanlardır. Bir başka anlatımla STK'lar ya da baskı grupları aynı zamanda demokratik çoğulcu bir toplumun temel unsurlarındandır. Bu durum söz konusu örgütlerin demoktarik bir toplumdaki konumuna açıklık kazandırmayı gerektirmektedir.

Öncelikle belirtilmelidir ki, STK'lar devlet aygıtının bir parçası değildirler. Ancak devlet politikalarının oluşumunu etkilemeye çalışabilirler ve devletçe maddi olarak desteklenebilirler. Bu durum onların devletten bağımsız olmalarını engellemez. Buna karşılık baskı grubu termininin çağrıştırmasının aksine kar amacı güden özel hukuk tüzel kişilerinden farklı olarak doğrudan kendilerine çıkar sağlamayan aynı amaç etrafında örgütlenmiş bireylerden oluşur. STK'lar “siyasi yelpazedeki konumları itibariyle adeta partilerin ve onların temsil ettikleri siyasi görüş farklılıklarının üstünde bir noktada durmaktadırlar” (Erözden, 1998: 14). Bu kuruluşların başlıca işlevlerinden biri çoğulcu toplumun oluşumuna işlevsel olarak katkıda bulunmalarıdır. Bu kuruluşlar devlet aygıtı uygulamalarının serbest pazar ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalara karşı köprü rolünü yerine yetirmektedir. STK'lar aynı zamanda ülke yönetiminin kolaylaşmasına da katkıda bulunmaktadırlar. Bu nedenle idare aygıtının uygulamaya koyduğu politikalar bu kuruluşlarca desteklendiğinde daha kolay uygulanmakta, buna karşılık muhalefet ettiği uygulamaları değiştirmekte veya tamamen uygulamadan kaldırılabilir.

Bir örgüt kendini STK olarak niteliyorsa devlet kurumu ile araya belirgin mesafe koyuyor demektir. Ancak bir STK yürüttüğü faaliyetlerden sonuç almak için çoğu zaman devletin ilgi ve desteğine muhtaçtır. Bu kurumlar devleti ortadan kaldırma amacıyla deyiller. Varolan şekliyle değilse de olması gereken biçimi ile devletin dayanımına taraftırlar. Sivil topluma paralel devlet gücü tırpalanmış bir devlet olarak tanımlanabilir. Ama gücsüz devlet değildir. Fakat devletin karışabileceği alanlar, müdahale biçimleri yeniden tanımlanmış ve önemli oranda daralmıştır. STK'ların faaliyet gösterdikleri alan sivil toplum alanıdır. Bu alan sonuçta kamusal alandır. Bununla beraber kamusal alan sadece STK'ların içinde varlık gösterdikleri bir alan değildir. Burada devlet ve diğer sosyolojik oluşular da vardır.

STK'lar her zaman politik alanı etkilemek amacıyla faaliyet göstermezler. Bunlar, çoğu zaman politik bakımdan anlamlı olmayan

faaliyetlere de yönelmektedirler. Toplumun genelini ilgilendiren konularda, toplumda aksayan bazı alanlarda oluşan boşlukların gönüllü katılımı ile kapatılması buna bir örnektir. Bir başka deyişle STK'lar çoğu zaman kamusal erkin yetersiz kaldığı ya da boş bıraktığı alanlarda aktiviteler yürüterek toplumsal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunurlar ve bu faaliyetler çoğu zaman tür olarak siyasal bir faaliyet olarak yorumlanmaz. Yurttaşların kendiliğinden organize olarak aralarında çeşitli yardımlaşma ve dayanışma aktiviteleri oluşturmaları da yine STK'ların etkinlik kazandırdıkları bir toplumsal biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda böyle bir dayanışma ve birlikte hareket etme gereksiminin ilgi toplaması ve talep edilmesinde sosyal devlet anlayışında ve uygulamalarında yaşanan krizin etkisi bulunduğunu da yadsımamak gerekir (Hasanov, 2004: 76).

2.2. Üçüncü Sektör

Toplumun örgütlü kesiminin karşılığı olarak sadece baskı grubu, STK terimleri kullanılmamaktadır. Bu terimlere paralel olarak kullanılan bir terim de üçüncü sektör terimidir.

80'li yılların ortasından beri sivil toplum ve üçüncü sektör terimleri hem Amerikan hem de Kara Avrupası siyaset bilimi terminolojisinde sıkça kullanılan bir terim haline gelmiştir. Bu iki kavram birbirinin yerine kullanılamakla beraber her iki kavramın da bire-bir aynı anlama geldiğini ya da tam olarak örtüştüklerini söylemek o kadar kolay gözükmemektedir. Çünkü bu iki kavram çoğu zaman farklı toplumsal gelişmeleri ifade etmek üzere kullanıla gelmişlerdir (Bali, 1995: 124).

Sivil toplum genel anlamda devletin zorlama gücünün yoğun olmadığı yani sorumlulukların kamusal alanda belirli bir anayasal çerçeve içerisinde çözüldüğü bir alan anlamına gelmektedir. Alman literatüründe "Bürger Gesellschaft" kavramı sivil toplum kavramı ile eş anlamda kullanılmakta ve

üçüncü sektör kavramı ile arasında ayırt edici bir farka değinilmemektedir. Yurttaşın toplumda baş aktör olmasının karşılığı olarak kullanılmaktadır. “Üçüncü sektör” kavramından bir yandan pazar ekonomisi (ikinci sektör) diğer yandan devlet (birinci sektör) tarafından sınırlanan alan anlaşılmaktadır (Erdogan, 2005: 203). Uluslararası alanda “hükümet dışı organizasyonlar” (Nichtregierungsorganisationen) faaliyet yürütürken, ulusal alanda üçüncü sektör sosyal yardımlaşma birlikleri, spor ve kültür derneklerinden dayanışma derneklerine kadar oluşan geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Bu bağlamda yurttaşların doğrudan doğruya kamu yararını gerçekleştirmeye yönelik olarak katılımında bulundukları “yurttaş inisiyatifleri” kavramını da dördüncü olarak eklemek gerekir. Bu anlamda sadece gönüllü olarak gerçekleştirilen aktiviteleri değil, yurttaşların siyasal faaliyetlere katılmalarını, siyasal partilere üyeliklerini veya protestolara katılma faaliyetlerini de bu dördüncü kavrama dahil etmek gerekir. Ancak bu kavram aşağıda ele alınacağından sadece işaret etmekle yetinilecektir.

Günümüz toplumunda üçüncü sektör ile sivil toplum arasında önemli bir ilişki kabul edilmektedir. Gönüllü kuruluşlar olarak üçüncü sektör demokrasinin daha da anlam kazanmasına derinlik kazandırma işlevi görmektedir. Bu bağlamda çoğulcu toplumun inşasında önemli bir yer tutar. Bu anlamda toplumsal uyuma da katkıda bulunmaktadırlar. Üçüncü sektöre olan ilginin nedenleri arasında temsili demokrasinin karşı karşıya kaldığı meşruluk problemi ve sosyal refah devletinin karşı karşıya bulunduğu krizin önemi yadsınamaz. Bu iki problem 1990’lı yıllarda sivil topluma da ilginin artmasını sağlamıştır (Dogan,2002: 240).

Yeni başlamakta olan 21. yüzyılda sivil topluma olan ilgi ve gönüllü girişimler yeni bir toplumsal sözleşmenin önemli bileşenleri olarak lanse edilmektedir. Bu bağlamdaki arayışlarda üçüncü sektör merkezi bir konum işgal etmektedir. Şüphesiz kamusal çıkarların gerçekleştirilmesinde, toplumsal bütünlüğü sağlamada, katılımı sağlamada tek başına sosyal

devlete alternatif değildir. Ancak bütün bunların hayata geçmesinde önemli bir işlevi yerine getireceği de unutulmamalıdır.

Bir az daha açık bir ifade ile üçüncü sektör aynı zamanda yerel anlamda aşırı bireyleşme ve globalleşme karşısında bir ağırlıktır. Bu yönüyle sivil toplumun alt yapısını oluşturmakta ve aynı zamanda toplumsal ilerleme ve demokrasinin genişlenmesinde de motor güç rolü oynamak potansielini kendinde barındırmaktadır. Bu bağlamda toplumun örgütlü kesimini oluşturması nedeni ile globalleşme karşısında bir eğilim olarak değerlendirilebilir. Başka bir ifade ile toplumun kendi dinamikleri içinde örgütlenmesi komüniter bir eğilim olarak kendini açığa vurmaktadır. Ancak bunun her zaman bu sonucu doğuracağı söylenemez.

Üçüncü sektör kavramı üzerinde tam bir uzlaşma bulunduğu söylenemez. Bununla beraber belirli bir toplumsal alanı kapsadığı muhakkaktır. Söz konusu toplumsal alanı diğer toplumsal alanlar çevrelemektedir. Üçüncü sektörün ekonomi ile devlet ve diğer yandan aile tarafından sınırlandırıldığı söylenebilir. Üçüncü sektörün bariz vasfının gönüllü katılıma dayalı örgütlenme olduğu ifade edilebilir. Ancak bu örgütlenme sınırlı aile, devlet ve ekonomik faaliyetlerce belirlenen ve bunların dışında diye düşünülebilecek bir toplumsal alana karşılık gelmektedir (Erdogan, 2005: 215).

STK'ların sivil toplumu oluşturabilmesi için sendikaların, derneklerin, sivil inisiyatif gruplarının katılım ve etkilemesine de açık olmaları gerekir. Böyle olduğu takdirde farklı yaşam biçimlerine ve farklı kimliklerin varlığına olanak tanıyacaktır.

2.3. Sivil İnsiyatif

Günümüzde toplumun siyasal partilere, siyasal nitelikli faaliyet gösteren kuruluşlara karşı bir ilgisizliği göze çarpmaktadır. Buna karşılık bireylerin siyasete ilgisizliği karşısında yeni bir olgu ile karşı karşıya bulunmaktayız. Şöyle ki, yurttaşlar üst siyasal kurumlara karşı kendilerini mesafeli görmelerine karşılık bizzat girişimde bulunmaya olan ilgileri artmıştır. Farklı bir dönüşüm ile karşı karşıya bulunduğumuz söylenebilir. Çünkü eskiye oranla bazı kavramlarda da bir dönüşüm yaşanmaktadır. Artık özelin kamusalı, siyasal olanın sosyal olanı, kültürel olanın ekonomik olanı dönüştürmesinde aktif yurttaşın doğrudan etkisi eskiye oranla daha fazla söz konusudur. Önceden politik olmayan araçlar şimdi politikleşmiştir. Eskiden özel olarak kabul edilen pek çok fenomen artık kamusallaşmıştır ya da kamusallaşmaktadır. Yurttaş insiyatifi ve sivil topluma ilişkin tartışmalar adeta bir moda haline gelmiştir. Genel beklenti devletin bu tür oluşumları desteklemesi gerektiği yönündeki inançtır. Buna karşılık devlet sivil girişimleri destekleyip teşvik ede bileceği gibi böyle yapmak yerine onları bloke etme yönüne de gidebilir. En azından burada iki ayrı olasılık mevcuttur. Bu anlamda dile getirilmesi gerekli bir başka nokta da sivil girişimlerin toplum içerisinde yaşayan herkesin yararına hizmet edeceği düşüncesinin doğru olmayacağıdır. Daha doğrusu böyle bir yaklaşım tekbaşına doğru bir aksiyon olarak kabul edildiği taktirde şübhesiz ciddi bir hata payı olacaktır. Devlet sivil oluşumlara finansal destek sağladığında ya da onlara başka tür kolaylıklar sağladığında bu desteğin gerçekten gereksinim duyan toplumsal kesimlere sağlanıp sağlanmadığı sorusunu yanıtlamak kolay olmayacaktır. Çünkü devlet mekanizmaları baskı gruplarının sivil toplumun yükselişinden de yaralanarak gittikçe etkinliklerini arttırdığı bir ortamda kamusal desteğin doğru adresi bulup bulmadığı çoğu zaman bir muamma haline dönüşebilmektedir. Daha etkin lobinin devletten sağlayacağı destek kamu yararının daha iyi gerçekleştirildiği anlamını her zaman taşımayacaktır (Gürsoy, 2001: 162).

Yurttaş girişimi kavramı diğer anlamlarının yanında bir üst kavram olarak yurttaşların doğrudan ve ya dolaylı olarak kamu yararı konusunda taraf olmalarına da katkı sağlamaktadır. Yurttaş girişimi bireylerin bir araya gelerek kamu yararına dönük ve ya politik hedefe ulaşmak amacıyla iş birliği iğerisine girmeleri olarak nitelenebilir. Bu iş birliği gönüllü katılıma dayalıdır. Bu bir araya gelme siyasal parti çatısı altında ya da bir baskı grubu bünyesinde olabileceği gibi sendikalar, siyasal çevreler ve ya dernekler aracılığıyla da olabilir. Aynı şekilde bir hastanede gönüllü aktiviteler için bir araya gelmek, çevre koruma amaçlı akımlar içerisinde yer almak da birer yurttaş girişimi örneğidirler (Yıldırım, 2001: 19).

Bireyin gönüllü olarak katılımıyla ortaya çıkan yurttaş girişimleri ile üçüncü sektör olarak nitelenen alanda gerçekleştirdiği faaliyetleri birbirinden tam olarak ayırmak teknik anlamda mümkün değildir. Ancak ikisi arasında çok kez bir vurgu farkı olduğu kabul edilebilir. Bununla beraber üçüncü sektör olarak isimlendirilen toplumsal alanı Zimmer devlet, ekonomi ve aile/toplum kutupları arasındaki kesişme alanı olarak tanımlamıştır. Buna göre üçüncü sektör ya da diğer değişle STK'ların temel özelliği eski toplumların eksine bireysel iradenin birinci planda rol oynaması ve ekonomik amaçlı örgütlerin aksine kar amaçı gütmemesidir. Bunun yanında sivil toplum kuruluşları devlet ve ailenin aksine spontane oluşan kurumlar değildirler. Bireylerin bilinçli olarak bir araya gelme kararları sonucunda kurumsal bir varlık kazanırlar. Sivil toplum tartişmalarının temelinde devlet ile örgütlü sivil toplum arasındaki ikili yapısal ayrılık one çıkmaktadır. Bu nedenle güncel tartişmalarda STK'lar (üçüncü sektör) anayasal olarak kamu gücünü kullanmaya yetkili kılınmış kamu makamları karşısında alternatif bir güc olarak görölmektedir. Bunun yanında sivil toplum tartişmalarında örgütlü sivil alan devlete karşı alternatif bir yapı olarak da nitelenmektedir. Esasen sivil toplum tartişmalarının özünü toplumun örgütlü kesimi oluşurmaktadır ki, bu da üçüncü sektör adlandırılmaktadır (Smirnov, 1998: 381).

Yurttaş inisiyatifi kavramı çok uzun bir geçmişe sahip deyildir. Buna rağmen bu kavram yönetimin modernleştirilmesi tartışmalarında önemli bir yer tutmakta gecikmemiştir. Avrupada 1960'lı ve onu izleyen on yılda yurttaş inisiyatifi kavramı artık ekonomiye dayalı sosyal refah devletinin ana ilgi odağı idi. Ancak ortaya çıkan neoliberalizm anlayışı yandaşları sosyal devleti sürekli eleştirdi ve yetersiz kaldığını, hatta sosyal devletin yararlı olmadığını öne sürdüler. Neoliberal yaklaşımlar bu tarihten itibaren gittikçe ilgi topladı. Bu dönem içerisinde yurttaş inisiyatifi de bireysel yarar açısından algılanmıştır. Bireysel gönüllü girişimler de bireyin kendi çıkarını gerçekleştirmede bir yöntem olarak nitelenmiştir.

Yurttaş girişimi yerel bazda politik ve idari araçların çözemediği sorunlara çare üretmekte bir arac haline gelmiştir. Bu yönüyle yurttaş girişimi demokrasinin yerel bazda üretilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Yurttaş girişimi kısaca kamusal fonksiyonların gönüllü girişimlerle üstlenmesi ya da desteklenmesi olarak adlandırılabilir. Karşı karşıya bulunduğumuz bu gönüllü girişimcilik kendine has bir ahlaki anlayış ve mantıksal perspektifle kendini göstermektedir. Bu durum özellikle köklü bir devlet genelegi ve devletin yurttaş yaşamını daha kapsamlıca sarıp sarmaladığı Kara Avrupası'nda yeni bir örgü şeklinde değerlendirilmektedir. Buna karşılık sivil toplumun öteden beri serpilip kök saldığı Anglo Amerikan toplum anlayışı zaten eskiden beri sivil toplum olgusu ile tanışık ve iç içeydi. Böyle olunca aslında İngiliz ve Amerikan toplumsal forumlarının başta Kara Avrupası olmak üzere bütün demokrasilerde daha derinlenmesine keşfedilmekte olduğunu söylemek yalnız bir tespit olmasa gerekir (Keane, 1994: 231).

3. SİVİL TOPLUMUN ÖNEMLİ KOŞULU OLAN ÇOĞULCULUK (PLURALİSM) VE HÖŞGÖRÜ (TOLERANCE) KAVRAMLARI

Günümüzün gerçekleri çoğulculuk ve ona has hoşgörölülüğün gelişimiş sivil toplumda sosyal bağımsızlığın ve siyasi adaletin önemli koşulunu içerdiğini gösterir. İnsanlık tarihi de toplum üyelerinin fikir ve düşünce açısından bir birlerinden az veya çok farklı olduğunu kanıtlıyor. Bu kavramlar, farklı birliklerin, özellikle de STK'ların oluşturulmasında önemli mekanizmaların bulunduğunu ortaya koymaktalar. Bu nedenle de bu kavramlar ile ilgili kısa bilgi vermenin uygun olacağı düşüncesindeyiz.

3.1. Çoğulculuk (Pluralism) Kavramı

Çoğulculuk kavramı latince *plug*, yani *farklı* anlamına gelir. Bu kelimeyi ilk kez düşünce dünyasında 1712 senesinde alman filozofu Khristian Volter kullanmıştır. Daha sonra çoğulculuk kavramı G. Leybnets, U. Cemsin, N. Hartman, K. Popporn ve b. felsefi çalışmalarda kullanılmıştır. R. Eyler'in felsefe sözlüğünde bu kavram "sosyal bireyciliğin farklılığı" olarak yorumlanmıştır. Günümüzde halen çoğulculuk (pluralism) kavramının bireycilik, farklılık anlamında yorumlandığı araştırmalara rastlanmaktadır. Çoğulculuğun ilk, daha fazla yaygın şekli dualizm, yani maddi ve ideal kaynakları kapsayan talimi olmuştur. Bu kavramın farklı şekilleri; siyasi, ekonomik, ideolojik, ontolojik, gneseolojik, sosyolojik, sosyal etik, mantıksal, metodolojik çoğulculuk şekilleri var. Başka bir şekilde söylersek çoğulculuk, farklılığı ile hem ölkü, hem de değer ve yöntem rolünü yapmakta, yani insan faaliyetinde, sosyal grupların maddi ve manevi yaşam alanlarına yansımaktadır. Böylece, çoğulculuğun genel anlamını vermeğe çaba göstersek, şöyle deyebiliriz: çoğulculuk çevreni ve tümünü kabul etmeğen varlığın ve birliğin esaslarının farklılığını, gerçekliğin temel prensibi olarak beyan eden felsefi düşünce ve siyasi kavramdır (Smirnov, 1998: 206).

Çoğulculuk kavramı demokrasi teorisinde özel önem taşımaktadır. Burada onun en önemli fonksiyonu eleştirici kavram olarak bireyle devlet arasında aracı sıfatında bulunmasıdır. Plüralist demokraside temel anlaşmaya (konsensus) dayanıklı enstitü yapma işlemlerine önemli etkide bulunan çok yanlı güçler mevcuttur. Siyaset kurumunda, her zaman rekabet eden ilgili gruplar karşılıklı olarak bir birlerini denetim altında tutuyorlar. Onların faaliyetleri zamanı her zaman değişimde olan birliklerde birçok sorunların anahtarı olan uyuşmaya dayanmaları gerekir. Fakat çoğulculuk olumlu sosyal siyasal değer olsa da o mizacından doğan bir kaç yönleri açısından eleştiricilerin eleştirisine de uğramaktadır. Onlara göre plüralist demokrasinin açık ve güvensiz olması devlet kararlarının gücünün felç durumuna düşürülmesine neden olmaktadır, yani yönetilemez durumdadır. Bu zaman sonuçlar o kadar uyumlu ki, iyi politikanın ne ahlakı, ne de teknik ekonomik düşüncelerine uygun değildir.

Demek çoğulculuk evrensel yöntem olarak her bir alanda iyi politika yürütmenin önemli koşullarından biridir. Bu nedenle de biz bu paragrafta yalnız siyasi çoğulculukla ilgili bir kaç kelime söylemek isterdik. Önce şunu belirtelim ki, demokrasi çoğulculukla beraber tutulamaz, fakat buna rağmen çoğulculuk kavramı doğru anlaşıldığı taktirde demokrasinin aslı ve tarihsel özellikleri açık şekilde açıklanır. Başka bir kelime ile söylesek genel demokratik işlemlerde bu fenomenin içeriğinde olan bağımsız kurumların kurulmasında siyasi çoğunluğun önemli yeri var (Sorokin, 1992: 294).

Günümüz siyasi literatüründe bazı araştırmacıların siyasi çoğunluğu kamu sisteminin ve sosyal rejimin modeli, demokrasinin nevi, toplumda siyasi hakimiyet işlerinin farklı toplu ilgilerin mücadelesi ve uyuşmaları açısından bakılan konsepsiyon, dolayısıyla sosyal siyasi enstitü ve güçlerin dinamik dengesini yansıtan presep gibi tanıtıyorlar.

Siyasi çoğulculuk en başından iki şartı belirtmektedir. Bir taraftan, tüm çıkarlar ve onları temsil eden gruplar aynı yetkide tartışmaya ve kişisel iradenin şekillendiği siyasi işleme katılmalıdır. Diğer yünden genel refah meselesi aynen eşit haklara sahip grupların çıkarlarının mücadelesinde gerçekleşmelidir. Asıl demokrasilerde her iki şart birbirine yaklaşmakla potansiyel olarak mühim sosyal siyasi mekanizma gibi çalışıyorlar. Bu sebepten de çoğulcu toplumda kendi çıkarları olan vatandaşlar siyasi hayata ittifaklar, birlikler ve partiler aracılığıyla katılıyorlar. Toplumun sosyal aktif güçleri aynen çoğunluğa dayanan çıkar ve inanç aracılığıyla siyasi iktidara farklı etkilerde bulunurlar. Sosyal çıkarların ve ahlaksal inançların şekillenmesi süreci bazan kaçınılmaz olarak vatandaşların iktidara etkisinin tahrif olunması sonucunu da doğurabilir. Şöyle ki, kesin, sosyal tarihi kısıtlamalara dayanarak bazı çıkarlar ve inançlar diğer hususlardan daha çok temsil olunuyorlar, ya uygun birlikler daha dikkatli şekilde kurumsallaşıyorlar, ya da güçlü sponsorlar tarafından destekleniyorlar, yahut emirlerindeki etkili kitlesel haber araçlarını kullanıyorlar. Çoğulculuk sadece, bizim sosyal siyasi gerçekliğimizi yansıtmıyor. Genel olarak bağımsızlık ve adalet gibi değerlerin teminatçısı gibi çalışmıyor, bunların yardımcısı, belki de değerinde olmayan teşkil şeklini belirliyor. Bu anlamda söyleyebiliriz ki, çıkarlar, değer düşünceleri ve hayat planları çoğulculukta, insanın kendisini gerçekleştirmek imkanlarında, dolayısıyla her bir somut mevcutluk şekli yapılırken hiç de her zaman insancıl ölümlere dayanmaz. Buna rağmen, bazen öyle oluyor ki, insanın hem davranışından dolayı sorumluluk taşıyan kişi, hem de kendi oyu olan fert gibi kabul etmek mevkisi onu belli davranış şekillerine zorunlu kılan enstitülerin eylemi çoğulculukla bir araya sığmıyor. Yani, kesin çoğulculuk yoktur. Eğer modern toplum zamanın dışında “çalışan” değerler kodeksine septik olarak odaklanmışsa, eğer her bir kişisel, dini, yahut intellektüel örneğin suçsuz olduğu inkar olunursa, o zaman, her durumda birbirleriyle karşılıklı etkide bulunan insanları partiküler amaçların ve hayat planlarının çatışmasından koruyan genel normatif taahhütlere ihtiyaç duyuluyor. Böyle durumda insan hakları özel önem taşıyor. Konu kişisel ve sosyal ilişkilerden, siyasi anlaşmalardan ve kültürel siyasi şartlardan somut ortama bağımlı

olmadan geçerli olan haklardan bahsediyor. Hem kişisel bağımsızlık, siyasi bağımsızlık hukuku, hem de sosyal ve kültürel haklar insan haklarıdır; eşit hakka sahip insanların birbirini kabul etmesinin şartları ve anlatımıdır. Bunları temel kabul ederek, onlar her bir insana özgün talepler ileri sürer ve kanuni çoğulculuktan geri dönen her bir şey hakkında fikir bildirir ve hukuki devlet kuralını, çoğulcu demokrasini insanın hizmetlerine bağımlı yaptırırlar. Temel olan şudur ki, vatandaş toplumuna doğru süreçte insan haklarına saygı, çoğulcu rekabet mücadelesinde bozulmuş bağımsızlıkların savunulması mühüm sosyal siyasi hususa dönüşüyor (Smirnov, 1998: 402).

Devlete gelince o, siyasi çoğulculuk ortamında rekabet eden gruplar arasında dengeyi koruyan ve onların çıkarlarının kararın kabul olunmasına ve siyasetin işlenerek hazırlanmasına katılmasına eşit imkan oluşturmak için barıştıran hakem rolünü yapar. Böyle durumlarda kişilerin siyasi rolleri ve çıkarları aynı zamanda birkaç grupta ister siyasi partilerde, isterse de STK'lara üye olması ve girişimcilik tecrübesi sayesinde genel değerlerin işlenerek hazırlanmasına ve yayılmasına yardım eder. Kurum üyelerinin tüm çoğulculuk faaliyeti sosyal uyumun sabitliğini sağlar. Lakin hayat gösteriyor ki, ne sosyal, ne de çoğulculuk kendisine amaç gibi davranmıyor. Onun öncelikli rolü ve atanması vatandaşların bağımsızlığını korumak ve onların hepsine serbest örgütlenme hakkı vermektir. Buna rağmen, çeşitli grupların inançlarını ve hayat tarzını kabul etmek ve tanımak objektif olarak dayanaklılığın hayata geçirilmesini, onun prensipleriyle hesaplaşmayı talep eder. Diğer bir kelimeyle, kendisinin normatif içeriği sayesinde fikir farklılığı düşüncesi en baştan dayanıklılığa yönelmiştir. Bu fenomen kendiliğinde çoğulculuk gibi bağımsızlık ve adalet prensiplerinin kanuni esaslarına sahiptir. Kesin olarak, çoğulculuk ve dayanaklılık farklı açılardan aynı bir fenomeni tanımlamaktadır (Halilov, 1999: 94).

3.2. Hoşgörü (Tolerance) Kavramı

Genel olarak hoşgörü başkasının hayat tarzına, davranışına, adetlerine, duygularına, fikrine, düşüncelerine, itikatlarına dayanıklılıktır. Siyasi hoşgörü bu veya diğer siyasi güçlerin kendi sıralarında başka türlü düşünmenin varlığına yol vermeğe hazır olmasını ifade eden mevki gibi anlaşılır (Yayla, 2005: 100).

Geçit döneminin karmakarışık çekişmeli gerçeklikleri gösteriyor ki, çoğulculuk demokrasi preneplerinin eşit olması, insanların farklı birliklerde ve tesisatlarda temsil olunmak isteği vatandaşlar arasında karşılıklı dayanıklılık talep eder.

Lakin hoşgörü, o kadar da basit fenomen değildir. Eğer o farklı anlamayı esas alırsa demek ki, farklı sonuçları da beklemek gerekir. Temel konu şudur ki, bu mühim problem insanı, onun sosyal kaygılarını ve içtendikliğini, sosyal imkanlarını anlamak açısından özel ilgi doğurur. Lokal savaşlar ve terör, az sayıda halkların takip olunması ve kaçkınlar kitlesi tüm bunlar bir tek anlamda sosyal dayanıksızlığın sonuçlarıdır. Ülkemizde geçit döneminin gerçeklikleri de sosyal dayanıksızlığın ne kadar karışık, çözülmesi zor olan problem olduğunu açıkça göstermektedir. Şöyle bir gerçeği gözden geçirelim. Bağımsızlık mücadelesi döneminin ilk günlerinde bizler eğer kitle iletişim araçları üzerinden sansürü kaldırırsak, basına serbestlik versek ülkemizde demokratik toplum kurabiliriz deye düşünmekdeydik. Yalnız iletişim araçları sayesinde hoşgörüsüzlüğü, ideolojik stereotipleri yokede, hakimiyetin hareketleri üzerinden denetimi sağlayabileceğimiz kanaatindeydik. Siyasi partilere, kamu birliklerine serbest bakış açısıyla katılmakla demokrasini restore ede, gerekli siyasi enstitüler kurabilme düşüncesi bizleri bırakmıyordu. “Yani toplumun kaynaklarını demokratik prensiplerle yönetmek imkanı elde etmekle halkı mutlu edebiliriz diye düşünüyorduk”. Daha sonra partiler ve farklı gruplar arasında sağlam rekabet değil, aslında bir birlerine karşı hoşgörüsüzlük, hatta hınçlı davranışın olması

bile belli oldu. Gerçek deneyim barışmama isteğinin, hoşgörüsüzlüğün bulunduğu gerçek çoğulculuğun da sağlanmasını engellediğini, onu kitlelerin gözünde değersizleştirdiğini göstermektedir (Degterev, 1998: 193-194).

Toplumda ister demokratik, isterse de STK'ların kurulması ve faaliyeti açısından hoşgörülüğün önemsiz anlam taşıması, karşılıklı anlamın imkansızlığı psikolojisinin düşünceleri sarması toplumun sosyal manevi iklimini olumsuz etkilemektedir. Bazen kamu birliklerinde temsil olunanlar hoşgörülüğün ilk önce sosyal düşüncede kendi eleştirel deneyimini geliştirmek imkanı ve rasyonel diyalog olduğunu anlamıyorlar. Bunların dayandığı en önemli sosyal problem insanların bir birlerini anlamaması, kendi rakiblerinin ister dinsel, isterse de siyasi inancına hoşgörülü olması, saygı duymasıdır. Hoşgörülüğe saygı duymadan, rakibi zorla ezerek kendini tastik ettirmek isteyen ne siyasi, ne de STK'lar normal, demokratik faaliyette bulunamazlar. Tam tersine, hoşgörülük karşılıklı anlam sayesinde beraber yaşam kanunudur. Konuşma zamanı kendini başkasının yerine koyma yeteneğidir, yenilenme işinde küresel enformasyon ortamında kendini değiştirmektir. Bu hoşgörülüğün en önemli kriteridir. Eğer senin serbestliğin başkalarının serbestliğini sınırlandırmıyorsa, o zaman sen kendi serbestliğini sınırlandırma. İnsan haklarında tesbit edilmiş beraber serbestlik asıl adaletin kriteri ve teminatıdır. Eğer insan hakları baskı altında tutulursa o zaman hoşgörülük düzenli olarak ikiyüzlü hoşgörülük olarak gözükür. Müşterek hayatın ve serbest karşılıklı saygının prensibi olan en yüksek hoşgörülüğü sağlamak için onu hukuksal borç, kendi ihtiyacı gibi anlamak, kendini eğitme yolu ile vatandaşların pozisyonu olarak seçmen gerekir (Kymlicka, 1998: 240).

STK'ların belirli inanç ve borç kapsamında kurulması için önemli şartlardan biri hoşgörülüğün devletçilik prensibi olması, hükümetin bunu vatandaşını mutlu edebilecek manevi hukuki borç olarak görmesidir. Bu geçiş dönemi problemlerinin barışçıl yollarla çözümlenmesinde müstesna önem taşımaktadır.

Demokrasi, demokratik kurumlarda faaliyet her zaman hoşgörüölüğe dayanan çoğulculuk niteliğı taşıır. Alen Türen şöyle yazıyor: “Hükümet kendi hayır ve şer konsepsiyonunu güçle zorlamamalı, her şeyden önce her kesin kendi düşüncesini söylemek ve yahut duymama talebini sağlamalı, her kes kendini serbest ve savunulmuş hissetmelidir. Halkın temsilcileri tarafından alınan kararlarda yazılmış düşünceleri ve savunulan istekleri mümkün olduğunca daha iyi dikkate almaları gerekir” (1999: 135). Devlet tarafından manevi, entelektüel, dini kuralların, yahut inançların kabul ettirilmesi demokrasi ile biraraya gelmiyor. Demek hakimiyetin sergilediğı hoşgörü siyasi çoğunluğun gelişimine çaba göstermeli, keza demokrasi kültürünün temelini oluşturmalıdır. Demokrasi kültürünün ise en önemli amacı bireylerin ve toplulukların serbestliğini her kes için genel olan ekonomik faaliyet ve tek hukuksal kurallarla birleştirici enstitülerin mevcutluğu ortamında mümkünlüğüdür. Demokrasi insanı yalnız vatandaşa ait etmiyor. O kişide, aynı zamanda ekonomik ve sosyal birliklere ait olan bağımsız şahsiyeti görüyor. Bu anlamda demokrasi kişisel bağımsızlıkla sosyal integrasyonun dengeli biçimde uyuşması yolunda araştırmalardır.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

2.1. AZERBAYCAN CÜMHURİYETİ'NİN TARİHİ

2.1.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kısaltılmış Tarihi

Çok eski bir tarihe sahip olan Azerbaycan bir çok kavimler için geçit bölgesi olmuştur. Azerbaycan adının Büyük İskender'in ölümünden sonra (M.Ö.323) burayı yöneten komutanlardan Atropates'ten geldiği söylenmekle birlikte Mecusi diniyle ilgili olarak "Od" anlamındaki Azer ve "Muhafız" anlamındaki Baygan kelimelerinden geldiği, Odlar Ülkesi anlamına gelen Azerbaycan olarak adlandırıldığı belirtilmektedir. Bütün bunların yanında bölge adının çok eski dönemlerden beri burada hakimiyet süren Hazar (Kasar) Türklerinden geldiği daha kuvvetli ihtimal olarak belirtilmektedir. Türk boyları Azerbaycan'a Milattan önceki dönemlerde Sakalar ve İskitler'le gelmeye başlamışlardır. Bundan sonra Avarlar, Uzlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Alpagutlar, Çepnikler, Halaçlar, Türkanlar v.s. Orta Asya'dan Azerbaycan'a gelerek devlet kurmuşlardır. Azerbaycan 7. yüzyılın ortalarında kısa bir süre Arapların eline geçmişse de bu hakimiyet uzun sürmemiştir. Çünkü bölgenin Türkleşmesi büyük ölçüde tamamlanmış durumdaydı.

Selçuklu Türkleri 1015 yılından itibaren Azerbaycan'da hakimiyet kurmaya başlamışlardır. Alparslan'ın Anadolu'ya geçişi Azerbaycan üzerinden olmuştur. Selçukluların bir kolu olan Atabeyler 1146 yılında bölgeye hakim olmuştur. 1231 yılından sonra bölgede İlhanlılar hakimiyeti görülmektedir. Daha sonra kısa bir müddet Altınordu ve Celayirlilerin hakimiyetinin ardından 1383 yılında Timur dönemi başlamıştır. Timur'un ölümünden sonra Azerbaycan Karakoyunlu ve Akkoyunlu'ların hakimiyetine girmiştir. Akkoyunlu Hanedanlığını Safaviler ortadan kaldırarak bölgede 100 yıla yakın egemen olmuşlardır (Geybullayev, 1994: 34-36).

1729 yılında Afşarlar, 1779 yılında da Kacarlar dönemi başlamış ve Azerbaycan'da Hanlıklar devrine kadar hakimiyette kalmışlardır. 17. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da bir çok hanlıklar ortaya çıkmıştır. Bunlar kuzeyde Şeki, Gence, Bakü, Derbent, Kuba, Nahçıvan, Talış, İrevan, Şamahı, Karabağ, Karadağ, Kazak Sultanlığı, Balaken-Car Sultanlığı, Güneyde ise Tebriz, Urmiye, Erdebil, Hoy, Maku ve Serap hanlıklarıdır.

2.1.2. XIX Yüzyılda Azerbaycan

Bu dönemde Ruslar'ın Kafkaslar'ı ele geçirme çabaları karşısında hanlıklar Ruslara karşı ortak hareket etme kararı almışlardır. Ancak bir çok önemli bölge Rusların eline geçmiş, İran da bu bölgede üstünlük kurmaya çalışmıştır. 10 Şubat 1828'de Rusya ile İran arasında yapılan Türkmençay (Tebriz yakınlarında) anlaşmasına göre Aras nehrinin güney kısmında yer alan ve Azerbaycan topraklarının üçte ikisini oluşturan Güney Azerbaycan İran'a, Aras nehrinin kuzeyinde yer alan Kuzey Azerbaycan ise Rusya'ya bırakılmıştır. Bu tarihten sonra Ruslar Karabağ ve Erivan'a sistemli bir şekilde Ermeniler'i yerleştirmiştir (İsmayilov, 1992: 56-57).

2.1.3. İlk Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin (1918-1920) Tarihi Özeti

1918 yılın baharında Kuzey Kafkasyada toplumsal siyasal durum ağır olarak devam etmekteydi. Transkafkasya Hükümeti'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerine saldırıda bulunması, Azerilerin soykırıma uğraması, milleti kurtarmak için bağımsız devletin kurulmasını gerektirmekteydi. Kafkaslar hükümeti içerisinde çelişkiler gittikçe çoğalmaktaydı. Hükümetin Azerbaycan şubesi Osmanlı devletinin kurulmasına ümit ediyorlardı. Osmanlı devleti de aynı zamanda Azerbaycan devletinin bağımsızlığının kurulmasını istemekteydi. Halil Bey Hasmammedov'un Transkafkasya Hükümeti'ne 26 Mayıs tarihli

ultimatomunda Kuzey Kafkasta ikamet eden Türk halkının her yerde öldürüldüyü bildirilmekteydi... Türkler onları eşkiya ihtilalcilerin ellerinde bırakamazlar ve onlara her türlü yardımda bulunmaya hazır durumdalar (Bünyadov, 1994: 217).

26 Mayıs'ta Transkafkasya Hükümeti'nin son toplantısı yapılmaktaydı. Gürcistan'ın Federasyondan ayrılması beyanından sonra Transkafkasya Hükümeti kendi işinin bittiğini beyan etti. 27 Mayıs'ta hükümetin Azerbaycan şubesinin yaptığı toplantıda Geçici Milli Konseyin kurulması konusunda karar alındı. M.E. Resulzade Milli Konseyin başkanı seçildi. Milli Konsey Azerbaycan'ın bağımsız devlet olarak ilan edilmesi konusunda karar aldı.

Böylece 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığı beyan edildi. Milli Konsey tarafından "İstiklal Beyannamesi" kabul edildi. "İstiklal Beyanname"sinde şöyle yazıyordu:

1. Azerbaycan tam hukuka sahip ve bağımsız devlettir. Kuzey Kafkasın kuzey ve batı kesimlerini kapsar. Yüksek yönetim Azerbaycan halkına aittir.
2. Bağımsız Azerbaycan'ın siyasal kuruluş şekili Halk Cumhuriyetidir.
3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Uluslararası Birliğin tüm üyeleriyle, özellikle sınır komşusu halklar ve devletlerle dostluk ilişkileri kuracaktır.
4. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kendi hudutları içerisinde milletinden, dininden, toplumsal durumu ve cinsiyetine bağlı bulunmaksızın tüm vatandaşlarına tam vatandaşlık ve siyasi haklar verir.
5. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti onun hudutları içerisinde ikamet eden tüm halkların serbest gelişimine ortam yaratacaktır.
6. Meclis faaliyetinin başlanmasına kadar Azerbaycan'da yüksek yönetim halk tarafından oy kullanma yoluyla seçilen Milli Konsey ve Milli Konsey karşısında sorumluluk taşıyan Geçici Hükümete aitti.

Bu “Beyan” oldukça önem taşıyan hukuksal belgeydi. Bu belge Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasını beyan etmenin yanısıra onun tüm faaliyetini hukuki garanti altına alan esas kanun sayılırdı (Rasulzade, 1985: 58).

O gün Milli Konsey F. Hoyski’nin başkanlığıyla Geçici Hükümetin terkipini onayladı:

30 Mayıs’ta Geçici Hükümetin başkanı F. Hoyski bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin kurulması ile ilgili haberi telegrafla yabancı devletlerin cumhurbaşkanlarına beyan etti. Azerbaycan tüm doğuda ilk demokratik cumhuriyet yönetim usulünü kurdu. O şekil olarak demokratik cumhuriyet – parlamento cumhuriyetiydi.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin dış politikada ilk başarılı addımı 4 Haziran tarihinde Batum’da Osmanlı Devleti ile barış ve dostluk sözleşmesinin yapılması oldu. Bu sözleşme ile Azerbaycan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet Osmanlı Devleti oldu. Sözleşmenin 4. maddesince gerek duyulursa, Osmanlı Devleti Azerbaycan’a askeri yardımda bulunacağına dair sorumluluk aldı (Bünyadov, 1994: 233).

Sürekli istikrarsızlık içinde bulunan Azerbaycan’ın bu bağımsızlığı ancak 23 ay devam etmiştir. 1920 yılında 27 Nisan’ı 28 Nisan’a bağlayan gece Sovyet Kızıl Ordu’sunun Azerbaycan’ı işgali ile bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti sona ermiştir. Bu tarihten sonra başlayan 70 yıllık bir sürede “Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” olarak Sovyetler Birliği’ne bağlı 15 Cumhuriyetten biri olmuştur. İlk bağımsız Azerbaycan Devleti Türk tarihi boyunca adı “Demokratik Cumhuriyet” olan ve Latin alfabesini ilk benimseyen Türk Devleti olması bakımından önem taşımaktadır (<http://www.tusiab.org/index.php?MID=views&viewid=45>).

2.2. AZERBAIJAN DEMOKRATİK CÜMHURİYETİNDE (1918-1920) SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KURULMASI

Çalışmamızın birinci bölümünde söylenenler bakımından siyasi yaşamı toplam 23 ay olmuş Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin (ADC) çokyönlü faaliyetinin öğrenilmesi konumuz açısından önem taşımaktadır. Doğuda ilk demokratik cumhuriyet olan ADC'nin devlet yönetiminde STK'lara, onların insani ve vatandaşlık faaliyetlerine önem vermesi siyasi tarihimizin çok ilginç sayfalarıdır. Şimdiye ADC döneminde STK'ların durumu hakkında kısaca analiz yapalım.

Çar Rusyası döneminde Azerbaycan'da çeşitli adlar altında faaliyet gösteren, lakin anlamca STK'lar olup, işçi cemiyetinin kendine has özelliklerini taşıyan hayır kurumlarının benzersiz rolü olmuştur (Malçev, 1997: 347). Bu yalnız Azerbaycana has bir durum değildir. Örneğin, Osmanlı'da işçilerle ilgili ilk cemiyet olarak kabul edilen Osmanlı Ameleperver Cemiyeti bir kısım aydınların yakın ilgileriyle kurulmuş bir cemiyet olarak ortaya çıkmıştır. 1871'de İstanbul'da kurulan bu Cemiyet, aydınların desteğinde olması, işsizlere iş bulmayı ve yoksul işçilere yardım etmeyi amaçlaması bakımından, işçi cemiyetinden daha çok, bir hayır cemiyeti hüviyeti taşımıştır (Yazıcı, 2004: 84).

Statüsüne göre Azerbaycan'da kurulan bu kurumlar hukuki önem taşımış, faaliyetinde halkımızın karşılıklı yardım adetlerini devam ettiren halka ait kurumlar olmuşlar. Lakin ülkede kurulan diğer hayır kurumlarından yardımlarından farklı olarak Azerbaycan'da hukuki kayıt yaptırmış, yani hukuki belgelerle resmileştirilmiş ve devlet kurumları tarafından onaylanmış tüzükler esasında faaliyet gösteren hayır kurumları belli bir ortamda halkın mühim ekonomik problemlerini çözmekle uğraşmış, gittikçe geniş sosyal özellikli kurumlara çevrilerek hukuki kurumlar gibi değerlendirilmişlerdir.

2.2.1. Bakü Müslüman Yardımseverler Derneği

Temeli daha 1871 yılında Bakü’de, halkımızın büyük aydınlarından biri Hasan Bey Zerdabi ve ünlü petrol tüccarı Hacı Zeynalabdin Tağıyev tarafında kurulan ilk “Bakü Müslüman Yardımseverler Derneği” ülkemizde ilk kurulan resmi hayır kurumu olmuştur. Bu kurumun faaliyete başlamasıyla birlikte Azerbaycan’da bu tür STK’lar kurulmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ise halkımızın toplumsal olaylara bakış açısının şekillenmesinde, onun sosyal ekonomik kaygılarının belli kısmının çözülmesinde mühim aşama olmuştur (Cavadov, 1999: 37).

Bununla ilgili mühim bir yöntemsel problemi de vurgulamak gerekiyor. Konuya bu açıdan, yani hayır kurumlarının halkın ulusal siyasi düşüncesinin gelişmesinde aldığı rol açısından bakılırsa, Azerbaycan’da hayır kurumlarının tarihinin öğrenilmesi, bu kurumların kesin kamusal ekonomik ve siyasi rolünün anlaşılması sayesinde son yıllarda yurdumuzda kurulan hayır kurumlarının sosyal anlamının araştırılmasında varislik prensibinin benzersiz rolünü bulmak mümkündür.

Yukarıda adı geçen kurumun tarihsel analizi konusu üzerinde fazla durmaya gerek yoktur ve bu direkt bizim araştırma konumuzun temel gayesini oluşturmuyor. İlk Bakü Müslüman hayır kurumunun hangi koşullarda kurulduğu, negibi amaçlar taşıdığı ve ne zaman faaliyete başladığını XIX asrın 80’li yıllarında Azerbaycan’daki kamusal ekonomik ve siyasi hayatı yakından tanıyan ünlü aydın H. B. Zerdabi’nin nesillere miras olarak koyup gittiği eserlerinde görmek mümkündür.

Kurumun faaliyetiyle ilgili tarihi belgelerde gösteriliyor ki, bu ilk tutarlı STK’nın birinci toplantısında 11 kişiden oluşan kurul seçilmiştir. H.Z. Tağıyev hazinedar, Ahmet Bey Ağayev katip, Asedulla Ahmedov, İsmayıl Bey Sefereliyev, Hasan Bey Zerdabi, Alimerdan Bey Topçubaşov Yönetim Kuruluna üye seçilmişler. Adı geçen kurumun 1905 yılına ait belgelerinde

kurumun onursal başkanlığına Bakü gubernatoru knyaz M.H. Nakaşidzenin eşi Adelanda Lvovna Lokaşidze seçildiği gösterilmiştir. H.Z. Tağıyev'in eşi Sofiya Tağıyeva ise yönetim kurulunun onursal üyelerinden olmuştur. Tedavi yerlerinde, Sakatlar Evi'nde, diğer hayır cemiyetlerinde gücünü kaybetmiş ihtiyarların bakımını yapmak, yahut fakir müslüman çocuklarının orta okul ve yüksek eğitim müesseselerinde eğitim yapması için maddi yardım yapmak onların önemli görevlerinden birisiydi. Fakir müslümanlara kurumun yardımı onlara elbise, yiyecek verilmesi, evlerde tıbbi hizmet gösterilmesi, bazı durumlardaysa para verilmesi ve eğitim ücretinin ödenilmesinden ibaretti (Zerdabi, 1963: 458).

Araştırmalardan somut tarihi ortamın gidişatına bağlı olarak, kurumun tüzüğü sürekli olarak değişikliklere uğramış, faaliyetinin kamusal ve siyasal yönlendirilmesinde hızlilik sergilediği belli oluyor. Bunu onun Birinci Dünya Savaşı dönemindeki faaliyetinde görmek mümkündür. O dönemde kurumun başkanlığı tüzüğe Kafkas cephesinden gelen kaçkınlara (mültecilere), anne babalarını kaybedenlere, esir düşmüş Türk askerlerine yardımda bulunmakla ilgili düzeltmeler eklemiş ve bunları isteğe uygun uygulamıştır. Gerçek ortama dayanan bu kurum o dönemde Tiflis'te faaliyette bulunan "Kafkas Cephesinden Dönenlerin Yerleştirilmesi Üzere Genel Müvekkillik" adında özel teşkilatta kendisinin Paşa Bey Sultanov'un şahsında genel müvekkili ile temsil olunmuştu. Kurumun yardımseverlik tarihi ile ilgili belgelerden savaş döneminde kaçkın ve kimsesizlerin yerleştirilmesi için kimsesizler yurdu ile ilgili Özel Talimat hazırlanmış ve 7 temmuz 1946 tarihinde hükümet tarafından onaylanmıştır. Bu bir daha kurumun faaliyetinde başlıca fonksiyonunu yerine getirmekte devletçe önemli kurum olarak tanındığını gösterir. Savaşın zor dönemlerinde Türkiye'nin Kars, Erzurum, Olti bölgelerinden getirilen 26 kız çocuğu Bakü'de bulunan çocuk yuvasına yerleştirildi. Profesör Azize Caferzade tarafından Türkiye'den getirilmiş ve "Edebiyat ve Güzel Sanatlar" gazetesinin 2 Ekim 1990 tarihli sayısında basılmış bir yazı Müslüman Yardım Cemiyetinin Birinci Dünya Savaşı dönemindeki faaliyeti ile ilgili oldukça ilginç bir yönünü de açıklıyor. Bu yazıda

şöyle yazıyor: “Müslüman Yardım Cemiyeti Rus işgali altındaki Doğu Anadolu illerine ekipler gönderdi. 12000 kimsesiz çocuğu bir araya topladı, onlara milyonlar değerinde yiyecek, giysi dağıttı ve bu işleri yalnızca milli görevi bildi”. Gazete yazısından o dönemde “Müslüman Birliği” düşüncesinin Azerbaycanlı aydınların bakış açısında bir ideal olduğu görülmektedir. Savaşta Erzurum, Erzincan, Trabzon, Rize ve diğer Anadolu illerinde Rus ordusunun Rus Kazakları ve Ermeni gönüllüleri korumasız Türkleri acımadan öldürmüşlerdir. Böyle bir facialı günlerde kurum A.M. Topçubaşov’un yönetmeliği ile Tiflis’teki Rus Çarının yardımcısı Granduk’un yanına temsilci ekib göndererek türklere yapılan vahşiliklere son verilmesi talebinde bulunmuştur. Fakat Rus Çarının yardımcısı bu talebi siyasi bir olay olarak değerlendirmiş, Azerilerin hayırseverlik ve mazlum insanlara (milliyetine bağlı bulunmaksızın) yardım etme hissi ile Rusya’nın Türk düşmanlarına yardım etmesini affedilemez rekabet olarak değerlendirmiştir. Bu aynı zamanda Azerbaycan’da kurulmuş ilk STK’ların bazen kendi siyasi birlik isteklerini de sergilediklerini onaylar. Bu nedenle de Çarın milliyetçi temsilcisinin sitemlerine rağmen, kurumun terkinde Felaket ve Harpzadelere Yardım şubesi açılmış, Kars ve Erzurum şehirlerinde temsilcilikleri açılmıştır (Qaraşov, 2002: 46-47).

Bakü Müslüman Yardımseverler Derneğinin faaliyeti, devrin siyasi ekonomik atmosferi hakkında çok sayıda bilgileri de açıklamamıza olanak sağlamıştır. Elde bulunan arşiv belgelerinin ve çeşitli karakterli belgelerin ilmi tahlili gösteriyor ki, Bakü Müslüman Yardımseverler Derneği Azerbacan’daki somut tarihi ortamda benzersiz rolü olan STK’ların kurulmasına güçlü destek olmuş, halkımızın benlik bilincinin oluşmasında, o devirdeki aydınlarımızın vatan ve halk karşısında manevi borcunun yerine getirilmesinde, vatandaşlık bilincinin gelişmesinde eşsiz aşama olmuştur. Bunlar halkımızın zengin maneviyatına dayanan öyle sosyal siyasi değerlerdir ki, sonralar demokratik devletçiliyimizi kurmakta eşsiz örnek, tarihi zihnimizi dolgunlaştıran, milli örgütlenmeyi teşvik eden vazgeçilmez gelenek oluşturmuştur. Bu STK

geleneği sonradan ilk Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde geliştirilmiştir.

2.2.2. Bakü Ticaret Sanayi İttifakı

Bakü Ticaret Sanayi İttifakı 1918 yılının Mart'ında kurulmuştur. Aynı yıl İttifakın Şurasında seçimleri hazırlamak için komisyon kurulmuştur. Lakin 1918 “Kanlı Mart” olaylarıyla ilgili olarak ittifak faaliyetini durdurmalı oldu. Ve nihayet, 1918 yılının 4 Ekim'inde ittifakın başkan yardımcısı Yusuf Ahmedov ve Ticaret ve Sanayi Bakanı Ağa Aşurov tarafından İttifakın faaliyetinin onarılmasıyla ilgili karar kabul edilmiştir. Bakan bu işin devletçilik alanında önemini belirterek İttifakın onarılması ve gelecek faaliyeti için her türlü yardım göstereceğini bildirmiştir (Seferov, 2001: 164).

1918 yılı 12 Kasım'da Ticaret Sanayi İttifakının üyelerinin genel toplantısında İttifakın Tüzüğü okunuyor, lakin Tüzük Rusça olduğundan müslümanlar buna karşı çıkarak bu belgenin Türkçe hazırlanmasını talep etmişlerdir. İlk toplantıda sanayi vergisi ve petrol sanayinin ihtiyaçlarını ödemek konusuna bakılmıştır. Tüzüğün genel ruhu sanayi işçilerinin maddi durumunu iyileştirmekle ilgiliydi.

Lakin bu ittifak genç cumhuriyetin siyasi hayatına da katılıyordu; şöyle ki, kendi toplantısında ittifaktan Yusuf Ahmedovu ADC Parlamentosunda kendi temsilcisi seçmiştir. Bundan başka, karar verilmişti ki, parlamentoda Sanayi Ticaret İttifakına 5 yer verilmesi hakkında ricada bulunsun.

1919 yılının başında Sanayi Ticaret İttifakı Ticaret Bakanlığına, Sanayi ve Gıda Bakanı aracılığıyla gemi sahipleri ve petrol sanayicileri adından mal alış verişine engel olan, onu sınırlandıran ve zorlaştıran hususlarla ilgili sorgu göndermiştir.

İttifakın faaliyetinde ilginç noktlardan biri de onun 1919 yılı Ekim ayının ortalarında kendi toplantısında Azerbaycan'la İran arasında yapılan sözleşme projesinin müzakeresi olmuştur. Aynı dönemde Azerbaycan Uluslararası Posta İttifakının üyesi olmadığından posta ve telegraf ilişkilerinden uzak kalmıştı. Bu ise uluslararası ticaretin ritmini bozuyordu (Balayev, 1992: 15).

Sanayi Ticaret İttifakı İran'la geçici sözleşme yapılmasını gerekli görmüştür. Lakin İran da kendi növbesinde uluslararası posta ve tren yolu ilişkilerinin onarılmasına teminat vermeliydi. Azerbaycan'ın lehine transit bağlaması, vergi konulması ve sonuncunun onların taşınması üzere masrafların ödenilmesi prensibine hiçkimse karşı çıkmamıştır. Bu faaliyet nevi gösteriyor ki, aslında STK olan bu ittifak kendisinin direkt fonksiyonunu arka arkaya yapmak amacıyla ülkeler arasında transit ve vergi konularının çözülmesine dikkatle yaklaşmış, hayır işleri faaliyetinde bunun önemini özel olarak değerlendirmiştir (Balayev, 1992: 17).

1920 yılının başlarında düzenlenmiş Köylü İttifakının 2. Kongresi öncelikli ihtiyaç duyulan ürünlerin ucuzlaştırılması ve onun Bakü eyaletine dahil köylere dağıtmak üzere merkezi komitenin kurulmasını, onun yardımıyla köylerde kendi hücrelerini kurmayı, dolayısıyla gıdanın dağıtılması üzere denetimi oluşturmayı da planlaştırmıştı. Biz burada Hemkarlar İttifakının (İşçi Sendikalarının) ekonomik alanda denetim yapma fonksiyonunun kendine özgü modelinin de şahidi oluyoruz.

2.2.3. Bolşeviklerin Oluşturduğu İşçi Sendikaları

Fakat siyasi yaşamı 23 aydan fazla sürmeyen ADC'nin çöküşünden sonra diğer STK'lar gibi köy birliklerinin faaliyetine de son verildi. Bellidir ki ADC'nin faaliyet döneminde Bolşevikler hakimiyet için mücadelesini hiçbir şeyden çekinmeden çaba göstererek sürdürürdüler. K. A. Hüseyinov ve M. N. Naydelin "Azerbaycan'da Sendika Harekatı Tarihsel Denemeleri" eserinde

açıkça şöyle yazıyor: “Bakü işçi sınıfının Kafkaslarda tüm işçi ve köylülerin mücadelesine (Ağustos-1918, Nisan-1920) Komünist Partisi başkanlık yapmaktaydı. Yeni ortamda, yani ADC döneminde parti sendikalara kitleleri yabancı gaspçılara (yazar Türklerin hücumlarına işaret ediyor) ve müsavatçılara karşı mücalele için seferber etmek görevini vermişti” (Qordon, 1990: 275).

O dönemde Bolşeviklerin kurduğu sendika gönüllülük prensipinden uzaktı ve daha fazla Müsavat hükümetini yıkmak görevine bağlı bulunduruldukları için sırf siyasi özellik taşımaktaydı. Bolşevik liderleri ekonomik krizin yarattığı düzensizlikten yararlanarak kitleleri, onların girişimiyle kurulmuş fabrika ve sanayi komiteleri aracılığıyla “büyük kitlelerin” ana isteklerini koruduğuna inandırmaya çalışmışlar. Daha fazla bolşevizm politikasına hizmet gösteren bu komitelerin faaliyeti ise bazen denetim dışı kalıyor, onların “mücadelesi” aslında “fabrika müdürlüğüne engel oluyor”, işçileri (onların çoğu Azerbaycan’ın bölgelerinden gelmiş köylü birlikleriydi) toplu mücadeleye telkin ediyordu (Qaraşov, 1995: 30).

Bu açıdan bolşevizmin siyasi deneyiminin üremesi olan sendika bir kurum olarak STK ölçülerine uygun değildi. Ve genellikle tüm Sovyet yönetimi döneminde sendikalar bağımsız olmamış, tekpartili sistemin politikasına hizmette bulunmuştur.

Örneğin, 1918 yılı 24 -27 Aralık tarihlerinde yapılmış grevin katılımcıları “sendikaların yasallaştırılması” talebinde bulunsalar da, Bolşeviklerin ısrarıyla “İngiliz gaspçılara ve onların taraftarları olan Müsavatçılara karşı mücadeleye ilk sırada yer vermişlerdir”. 1918 yılının sonunda Bolşeviklerin girişimiyle kurulmuş işçi konferansı 1919 yılının Mart ayından aslında Bakü işçi sınıfının siyasi kurumuna dönüşmüştür. “Grev mücadelesinin ateşleri” içinde kurulan bu konferans sendikaların çözemediği ekonomik sorunları kendi çözeceğini beyan etmiştir. ADC’nin hakimiyet döneminde hükümetin kurmaya çalıştığı sendikaya karşı Bolşeviklerin mücadelesi oldukça keskin ve acımasız özellik taşımaktaydı. Bu ise her türlü

ekonomik önlemlerin, özellikle köylerde tarımsal reformların yapılmasına engel oluyordu. En kötüsü ise Bolşeviklerin Milli Sendiklaların kurulmasına özellikle engel olmasıydı. ADC hükümetinin girişimiyle kurulmasına çalışılan “Türk İşçi Konferansı”nı Bolşevikler silahla karşılamıştılar. Sovyetler döneminde bunun yanısıra baskı altında uzaklaştırılmış bazı Bolşevik liderleri gururla “Bolşeviklerin işi Azeri işçilerin Müsavat Birliğine alınamaması ile sonuçlanmıştır” diye bahsediyorlardı. Sadece şunu söylemek yeterli ki, ADC’nin ekonomik reformlarını engelleğen 28 yerel sendika “faaliyette” bulunmaktaydı. 27 Nisan 1919 tarihinde Kafkas ve Zakaspi Birliklerinin kurultayının Bakü’de, yerli Bolşeviklerin çabası sonucu yapılması bir tesadüf değildir. Bu kurultay sonrası şehirlerde çok sayıda tahribat grevleri yapılmış, köylerde yapılan “gergin” iş sayesinde köy komitelerinin faaliyetini engelleğen çatışmalar olmuştu. Fakat genç Azerbaycan Cumhuriyeti’nin tüm sosyal siyasal önlemlerinin oldukça zorlu kamusal sarsıntılar döneminde uygulandığını tekrar vurgulamak gerek. Bir taraftan Rusya’nın (artık Sovyet Rusya’sının) Kafkas’daki kendi geosiyasal düşüncelerinden uzak kalmaması, Azerbaycan petrolüne olan ihtiyaç, diğer taraftan Batı ülkelerinin, özellikle de Birleşik Devletler’in bölgeye olan ilgisi ve bunun da tüm Kafkas’ın, özellikle Azerbaycan’ın büyük devletlerin isteklerinin siyasal arenasına dönüşmesi, uluslararası ilişkiler sisteminde yeterince deneyimsiz genç Azerbaycan Cumhuriyeti’nin büyük münakaşalarla yüzyüze kalmaya zorluyordu (Qaraşov, 1995: 36).

Azerbaycan’da STK olarak yardım kurumlarının oluştuğu sosyal tarihi ortama paralel olarak ilk sendika kurulmaya başlamıştı. Hem yardım kurumları, hem de sendikalar ister sosyal niteliği, isterse de fonksiyonel yönleri açısından farklılık taşırsalar da faaliyetleri yönünden STK sayılırlar. O nedenle ki, ilk önce kuruldukları tarihten itibaren devlet kurumlarına, kuruluşlara, siyasi partilere ve kamusal birliklere bağlı bulunmayan kurumlar olarak faaliyete başlamışlar. Tarihi yönden de STK’lar bu şekilde kurulmuşlardır (Paparın, 1986: 172).

2.3. 1991'DEKİ BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN CÜMHURİYETİ'NDE (18 ekim 1991'den günümüze kadar) STK'LARIN TARİHİ

Azerbaycan'da üçüncü sektörün kurulmasına ilişkin söylentiler öne sürülürken ilk önce ülkemizin bağımsızlığını kazanmasından sonra kurulmuş kurumların tarihi araştırılır. Sovyet Azerbaycan'ında yardım ve dini kurumlar hariç bağımsız birlikler yoktu ve bu tip kurumların kurulması yasaklanmıştı. Buna rağmen hükümet kurumlar, sendika, sakatlar, kadınlar ve gençlerin problemi ile ilgilenen, kurucu birliklerin kurulmasını ve finanse edilmesini kendi organize etmekteydi.

Aslında uluslararası standartlara uygun kurulmuş ve faaliyette bulunan STK'lar yalnız Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra kurulmuştur. 1988 yılında Azerbaycan'da Dağlık Karabağ civarında başlatılmış çatışmalar kitle faaliyetinin büyümesine ortam hazırlamış oldu. Tophane ormanının yakılmasına, Ermenistan'dan kovulan kaçkınların haline acıyan, ülkemizde imparatorluğun işlediği cinayetlere karşı çıkan kitle zamanla kamusal esaslarla farklı yönlü kamu kurumları ve gönüllü birlikler kurmaya başladılar. Azerbaycan'da üçüncü sektörün temeli yalnız o dönemde koyuldu ve Sovyet İmparatorluğu'nun takiplerinden kaçan insanlar bu tip faaliyete gizli olarak katılmış ve daha sonra onlara yakın insanları buraya çekmeye başlamışlardır (Aliyev, 1997: 9).

1988 yılında kitlelerin mücadele dalgasında Azerbaycan'da en büyük kamusal kurum olan Azerbaycan Halk Cebhesi (AHC) kuruldu. Fakat AHC'nin halkın aktif kısmının meydan mücadelesinin ardından birleştiği tek bir kurum olması bir tesadüf değil ve elbette ki onun öngördüğü siyasi talepler ileride bu kurumun siyasi faaliyetini yönlendirdi. Birlikte mücadelenin temelini oluşturan hususları ise Azerbaycan İlimler Akademisi öncülerinin bir araya geldiği “Bilginler Klübü”, BDÜ'ne bağlı kurulan “Varlık” ve “Yurt”

cemiyetlerinde aramak gerekir. Yanız o kurumlar Azerbaycan'da halk mücadelesinin temelini koydu ve toplumsal faaliyetler için kaynak oldular. Tüm Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan Komunist Partisi Merkezi Komitesi (KPMK) başkanlığı bu tip girişimleri önlemeye kalkıştı (Hasanov, 2004: 59).

İlk önce toplumsal faaliyetlerle uğraşma isteği olanlar yalnız şehirlerdeki aydın kesim idi. Kendilerinin potansiyel güçlerini halkın düştüğü durumdan çıkarmaya harcamak isteğen bu kesim siyasi faaliyet alanı genişlediği zaman farklı birliklerin kurulmasının öncüleri oldular. Enstitütler, kurum ve kuruluşlara bağlı belirli amaç taşıyan gruplar kuruldu. Sendikaların SSC'nin yıkılmasıyla güç duruma düşmelerine rağmen müesseselerde vatandaşları birleştiren yardım ve kültür merkezleri kuruldu. 1990'lı yıllarda halkın daha fazla katıldığı bu tip kamusal kurumlardan biri Karabağ'a Halk Yardım Komitesi idi. Komitenin esas amacının Dağlık Karabağ halkına maddi yardım olmasına rağmen, belirli toplantılar yaparak, onların hakları ve ilgilerinin koruyucusu sıfatında bulunmuştur. Komitenin Azerbaycan'da serbest basın temelinin koyan "Azerbaycan" qazetesinin kamusal düşünceye alternatif düşünce oluşturmakta büyük emeği olmuştur (Azerbaycan qazetesi, 2006, 8 şubat: 6).

Aynı zamanda 1992 yılında daha fazla bağımsız kurumlar olarak kamusal düşüncelerde kendine yer bulan gençler ve kadın kurumları kurulmaya başladı. Azerbaycan Gençler Birliği eski "Komsomol"un temeli esasında yeniden kurulmuştur. Azerbaycan'da kamusal birlik adı altında kurulan kurumların sayısının artması hükümeti onların faaliyetini yasallaştırmaya sevk ediyordu. Azerbaycan Bakanlar Soviyetinin "Azerbaycan Cumhuriyetinde Vatandaşların Kamusal Birliklerin Kayda Alınmasının Geçici Kurallarının" onaylanması hakkında "6 Haziran 1990 tarihli 246 sayılı kararı"na esasen bu tür teşkilatlar kayda alınıyordu. Yalnız Cumhuriyette 10 Kasım 1992 tarihinde "Kamusal Birlikler Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Yasası kabul olundu. Aslında dar olan bu yasanın

kabulüne kadar Azerbaycan Cumhuriyeti Ali Sovyeti “Azerbaycan Cumhuriyeti Gençler Siyaseti Hakkında” kanun kabul etmişti ki, bu kanun gençlere kamusal birlikler kurmaya hukuki esas vermekle onları kısmen ayrıcalıklardan men ediyordu. “Kamusal Birlikler Hakkında” kanun ise Azerbaycan’da üçüncü sektörün kurulmasının hukuki temeline esas veren ilk kanundu (Mehdiyev, 2001: 136).

1992 yılında yeni kanunun kabul olunması ve sonralar toplumun ekonomik durumunun kötüleşmesi de belli bir anlamda kamusal birliklerin kurulmasını hızlandırmıştır. Sosyal açıdan savunmaya ihtiyacı olan insanlara ister hukuki, isterse ekonomik yardımlar gösterebilecek yeni teşkilatlar kurulmaya başladı (Azerbaycan, 2002, 10 ocak: 9).

Bu teşkilatlar içerisinde “İnsan” Hayır Cemiyeti, Helsink Vatandaş Asambleyası Azerbaycan Milli Komitesi, “İsti-su”, “Elince” Hayır Fonları, Azerbaycan Kaçkınlar Cemiyeti ve bir çok teşkilatlar vardır. İlk amaçları ahalinin sosyal yönden zayıf kısmının en çok ihtiyaç duydukları problemlerini çözmek olan bu teşkilatların sonralar faaliyet alanı genişlemeye başladı.

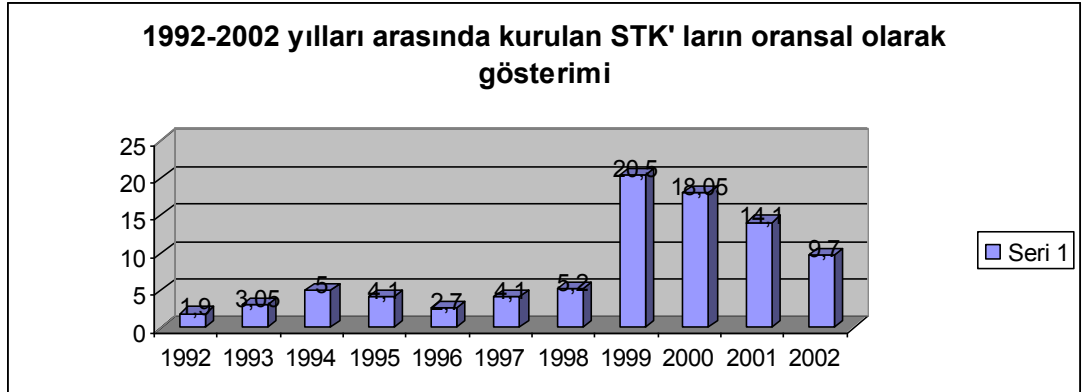
Azerbaycan’da iç siyasal ortamın sabit olmaması ve vatandaşların hukuklarının bozulması ülkede insan hakları ihlalleri ve negatif durumlar hakkında bilgilerin uluslararası alana çıkarılmasının karşısını almak için hükümet de çalışmalarını yoğunlaştırmıştı. 1993 yılının mayıs ayında temel amacı insan hakları ihlalleri hakkında bilgileri tahlil etmek olan İnsan Hakları Savunma Merkezinin kurulmasıyla bu bilgilerin uluslararası teşkilatlara ulaştırılmasında belli bir dönüş yarandı. Azerbaycan’la ilgili baş veren olayların uluslararası teşkilatların hesabat belgelerinde yayınlanması ve bu teşkilatların ülkemizin iç problemlerine dikkatinin artmasında yeni kurulmuş birliklerin olumlu katkısı oldu.

Azerbaycan’da STK’ların faaliyetinin belli bir anlamda kısıtlanması devlet tarafından yapılmakta, bu teşkilatların siyasal partilerle yakınlığı

bahane gibi gösterilerek, onlarla işbirliği yapılmıyordu. Tabii ki, bu dönemde STK'lara liderlik edenlerin çoğunluğu milli bağımsızlık hareketinden çıkmış ve siyasal yönden aktif insanlardı. Bu dönemde STK'larla ilgili 4 alanın faaliyetlerini görebiliriz:

- Tarafsız STK'lar, gençler, çevre, sağlık, sosyal yardım ve b. konularla uğraşan gruplar;
- Siyasi partilerin terkinde çalışan ve uluslararası STK'lar tarafından desteklenen gruplar;
- Misyoner ve dini teşkilatlar;
- İktidaryönlü teşkilatlar.

Bu gün Azerbaycan'da STK'ların tam olarak sayısını belirlemek çok zordur. Öncelikle, ondan dolayı ki, onların sicilinin yapılmasıyla ilgili Adalet Bakanlığı tarafından belirlenmiş engeller mevcuttur ve sicil kayıtları şekillendirilmemiştir. STK'ların sayısı hakkında fikirleri çeşitli teşkilatların yaptığı sorgular ve kurduğu bilgi üniteleri yardımıyla açıklaya biliriz. Şimdi ülkemizde 1500'den fazla STK'nın kayıt yaptırdığı ihtimal olunuyor ki, onlardan yalnız 225 veya 250'si tüm Cumhuriyette faaliyet göstermektedir. Onların hesabının yapılması için Çocukları Koruma uluslararası teşkilatın hazırladığı Azerveb (www.azerweb.com) internet sitesinin, BM'nin STK'lar için Resurs ve Talim Merkezinin, İSAR teşkilatının hazırladığı bilgi ünitesinin büyük önemi olmuştur. Şöyle ki, Azerbaycan'da ekonomik durumun mevcut şekilde devam etmesi ve uluslararası teşkilatların STK'lara kamusal problemlerle ilgilenen araç gibi yardım etmesi onunla sonuçlandı ki, genel amaçlara hizmet için toplanan fertlerin düşüncelerinde değişiklik başladı.

Egemenlik kazandıktan sonra, 1991-1994 tarihlerinde STK'nın kurulmasının çok büyük hızla artmasına karşın, 1995-1997 tarihlerinde bu hızın azalması gözlemlendi. 1998 tarihinden bu güne kadar ise STK'ların oluşmasında artım yeniden kendini gösteriyor. 1999 yılında STK'ların oluşumunun en yüksek seviyeye ulaşmasının nedeni ise STK ağının oluşması ile ilişkilendirilebilir. Eğer maliyeleştirme ve uluslararası yardım kesilmezse, bu işlemin devam edeceğini ihtimal etmek olur. Önemli başarılarından biri de STK'ların belli bir kurumda birleşmeğe üstünlük vermesidir.

STK'ların gelişme tarihini incelerken esasen STK'ların koordinasyon merkezlerinin gelişimiyle ilgili problemleri yansıtmaya çalışacağız. İlk STK koordinasyon merkezi gibi Azerbaycan'da kurulan ve bir hayli uzun ömürlü olan kurum İnsan Hakları Savunma Teşkilatının Koordinasyon Şurası (KŞ) 1995 yılında kuruldu. Teşkilata STK'larla beraber siyasi partilerin insan hakları komisyonları da dahildiler. Koordinasyon Şurası uzun süre kararların çözümlenmesi zamanı konsensustan yararlanıyor, teşkilata başkanlıkta nöbetlik yoluyla her ay değiştirilirdi. Bu şekil kendiliğinde kolektif kurum için makbul bir tecrübeydi ve ne yazık ki, KŞ'nin 25 üyesi sonradan onun siyasileşmesiyle ilgili teşkilatın faaliyetine son vermeli oldular. Aynı zamanda, gençler teşkilatlarının birleşmesi ve onların problemlerinin tartışılmasıyla ilgili deneyim elde etmelerinde 1996 yılında kurulmuş Gençler Teşkilatlarının Milli Şurasını da belirtmek gerekir. Milli Şura kurulduğu ilk dönemlerde 20'ye kadar gençler teşkilatı onun sırasındaydılar. Bu kurum

daha çok uluslararası ilişkilerin kurulması ve gençler kurumlarının devletle ilişkilerinin kurulmasında bazı uğurlar kazanabildi. Şimdi Milli Şura Avrupa Gençler Forumunun tam yetkili üyesidir ve kurumun birçok alt biriminde görev almaktadır. Daha çok Gençler ve Spor Bakanlığının denetimi altında olan bu kurum kendisinin zamanla popülaritesini kaybetmiş ve gençler teşkilatlarının gelişmesinde katkısı azalmaya başlamıştır.

Genellikle, STK'ların gelişmesine yardım eden koordinasyon kurumlarının ismini söylerken öncelikle ABD Eğitim Ajansının ekonomik desteyiyle faaliyet gösteren, 12 insan hakları savunma teşkilatının kurduğu İnsan Hakları Savunma Teşkilatlarının Resurs Merkezinin etkili faaliyetini göstermek olur. RM'nin öncülüğünde Azerbaycan'da ilk kez insan haklarıyla ilgili faaliyet gösteren STK'ların çabaları birleştirildi ve STK'ların kullanımına teknik eşyalar ve parasız olarak konferans salonu verildi. Bununla beraber haksızlığa uğramış şahıslar da bu imkanlardan yararlanabilirler. Bu gün Resurs Merkezi'nin şubeleri ülkemizin Lenkeran ve Haçmaz ilçelerinde faaliyet gösteriyor ve onların yerel teşkilatların gelişmesinde katkısı şüphesizdir (Alirzayev, 2000: 43).

STK'ların ortak faaliyetleri sonucunda oluşmuş Milli STK Forumu da diğer önemli bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Böyle bir teşkilatın kurulması için 1998 yılından tartışmalar başlamış ve 1999 yılında 150 teşkilatın katılımıyla bu forum kurulmuştur. Forum her ay yüksek düzeyde STK'ların görüşmesini sağlar, onların faaliyetini koordine eder ve devlet kurumlarıyla bağlantı kurulmasına zemin hazırlar. Forumun cumhuriyetin 5 ilçesinde şubesi faaliyet gösteriyor. Forumun çabası sonucunda "Gayri Hükümet Teşkilatları (kamusal birlikler ve fonlar) Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti kanununun müzakeresine STK'lar aktif olarak katılmışlar (Qurbanov, 1999-2005: 17).

2.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞUNUN OLUŞTURULMASI, DEVLET SİCİLİ VE İPTAL EDİLMESİ

2.4.1. Sivil Toplum Kuruluşunun Oluşturulması

Sivil Toplum Kuruluşu'nun iki tür kurulma kurulma yöntemi vardır: 1) Yeni STK'nın kurulması; 2) Mevcut STK'nın birleşme, katılma, parçalanma ve ayrılma şekillerinde yeniden oluşumu ile.

Yeni STK'nın kurulması kurucunun kararıyla yapılır. STK'nın (fonu) kurucusu bir kişi oldukça o STK'nın kurulması konusunda karar alır ve STK'nın tüzüğünü onaylar. STK kurucularının sayı birden fazla oldukça kurucuların toplantısı yapılır. Toplantı STK'nın kurulması konusunda karar alır ve STK'nın tüzüğünü onaylar (Hacıyev, 2002: 34).

Tüzükte STK'nın tüm katılımcıları (bazen kurucular da dahil) arasındaki ilişkiler, STK'nın iç yapısı ve b. meseleler düzenlenir. STK'nın tüm çeşitlerinde teşkilatın esas kurulma belgesi tüzüktür.

Kurucu ve kurucular toplantısı STK'nın kurulması ve tüzüğün kabulü ile ilgili kararlar almakla beraber STK'nın yönetim ve denetim şubelerini kurar. Kuruculuk konusunda karar alınması STK'nın hukuksal yeteneğinin olması anlamına gelmez. STK medeni haklara sahip olmak ve medeni görevler taşımak yeteneğini STK'nın devlet sicil kaydı yapıldıktan sonra üstlenir.

Kuruculuk toplantısında protokol düzenlenir. Protokolda toplantı tarihi, yapıldığı yer, toplantıya katılanların ad ve soyadları, toplantının gündemi, diğer meselelerin tartışılmasına katılan kişilerin konuşma metinleri, gündemdeki her bir konuyla ilgili verilmiş karar, uygun kararın verilmesinde oyların sonuçları belirtilmelidir. Raporu ancak onu yürüten kişi ve toplantı başkanı imzalar. Toplantıya katılanların isteğine bağlı olarak raporu diğer kişilerin de imzalaması kuralı belirlenebilir.

STK'nın kurulmasıyla ilgili kurallar STK'ların tekrar teşkili şeklinde yarandığı durumlara da aittir. STK'lar herhangi tüzel kişinin değil, yalnız STK'nın tekrar teşkili sonucunda oluşabilir (Hacıyev, 2002: 37).

2.4.2. Sivil Toplum Kuruluşunun Devlet Sicili

STK'ların Adalet Bakanlığı'nca devlet sicil kaydı yapılır. STK'ların devlet sicili onların kurulmasının ve STK'nın kanunla belirlenmiş kuruluş belgelerinin (tüzüğünün) yasamaya uygunluğunun incelenmesinden ve STK ile ilgili Medeni Kanunun 130. maddesinde belirlenmiş bilgilerin devlet siciline dahil edilmesi ve STK'nın devlet sicili hakkında devlet kaydından çıkarmanın verilmesinden ve yasamada gösterilen diğer işlemlerin yapılmasından ibarettir. STK ancak devlet sicili yapıldıktan sonra tüzel kişilik statüsü kazanabilir.

” Tüzel Kişilerin Devlet Sicili Hakkında” kanunun 7. maddesine göre STK'nın devlet sicil kaydı yapılması için Sicil Kurumuna dilekçe sunulması gerekir. Medeni Kanunun 131. maddesine göre tüzel kişinin devlet sicil kaydı yapılmasıyla ilgili dilekçe tüm kurucular (veya onların temsilcileri) tarafından imzalanmalı ve dilekçenin aslı ve kopyası (her birinden bir nüsha olmakla) Sicil Kurumuna sunulmalıdır. Sicil Kurumu dilekçeni aldığını kopyadaki kayıtle onaylamalıdır. Pratikte Adalet Bakanlığı genelde kurucular (kuruculardan biri) gerçek kişi(ler) oldukta dilekçenin noterlikçe onaylanmasını talep eder.

Tüzel kişinin kaydının yapılmasıyla ilgili dilekçeyi ve sicilde korunması için belgeleri tüzel kişinin temsilcisinin sunması gerekir. Medeni Kanunun 131.4 maddesinde belirtilmiş bu tez bir taraftan dilekçenin bu veya diğer yolla gönderilmesini değil, elden ele verilmesini, diğer taraftan ise, kayıt dilekçesini

herhangi kişinin değil, tüzel kişinin yasal temsilcilerinin Sicil Kurumuna vermesi anlamına gelir.

“Tüzel Kişinin Yasal Temsilcileri” ifadesinin bir hayli geniş açıklamaya ihtiyacı var. Kayıt olunana kadar tüzel kişi mevcut olmadığı için onun temsilcileriyle ilgili konuşmak söz konusu değildir. Diğer taraftan, “yasal temsilci” ifadesinin kullanılması belgeleri sicil kurumuna veren kişinin vekaletname ve b. belge esasında faaliyet gösteren herhangi bir kişi olmasını değil, şöyle ki, kanuna bağlı temsilcilik hakkı olan kişi olmasını talep eder. Tüzel kişilerde böyle bir hakkı olan kişiler tüzel kişinin tüzüğünde gösterilen kişilerdir. Böylece, burada tüzel kişinin yasal temsilcilikleri değildiğinde, kurucu tarafından veya kurucuların toplantısı tarafından atanmış, tüzüğe esasen tüzel kişiyi temsil etmek hakkı olan görevli kişi anlaşılmalıdır. Gösterilen usul kurucuların kararıyla belirlenmiş diğer şahsın ve kanuni temsilcinin yetki verdiği kişinin tüzel kişiyi temsil etmesini istisna etmemelidir (Hasanov, 2004: 61).

Medeni kanunun tüzel kişilerin devlet sicili ile ilgili 130. maddesine göre STK’larla ilgili aşağıdaki bilgiler tüzel kişilerin devlet siciline dahil olunmalıdır: STK’nın adı; STK’nın bulunduğu yer; STK’nın örgütsel yasal şekli, ekonomik yılı, STK’nın her bir kurucusunun soyadı, adı, babasının adı, mesleği ve ikamet yeri; STK’nın her bir yasal temsilcisinin soyadı, adı, babasının adı, mesleği ve ikamet yeri (Sivil Toplum kuruluşları Hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Kanunu, Azerbaycan Qazetesi, 6 ekim, 2000, № 228).

STK’nın adı, bulunduğu yer, örgütsel hukuki şekli, ekonomik yılı, onun temel kuruluş belgesi olan tüzüğünde gösterilir. Kurucular ve yasal temsilcilerle ilgili olunan bilgiler kuruluş belgelerinde olmazsa bu bilgilerin eklenmesi talep olunur. Yasal temsilcilerin (STK’nın yürütme kurumunun başkanı ve üyeleri) kendi görevlerine atanmasıyla ilgili kurucunun kararı, yahut kurucular toplantısının kararı (bu konu kuruluş sözleşmesinde

çözülmemişse) da ilaveten ibraz edilmelidir. tüzel kişinin devlet sicili için kanunda yazılı bulunanlardan başka diğer belgelerin talebine izin yoktur.

Tüzel kişinin yasal temsilcisi dilekçeyi ve belgeleri kayıt için sunarken kayıt için verilen gerçeklerin ve korunması için sunulan belgelerin doğruluğunu kendi imzasıyla onaylaması gerekir. Yasal temsilcinin dilekçedeki imzası noterlikçe onaylanmalıdır. Şöyle ki, Adalet Bakanlığı'na gönderilecek imzaların da noterlikçe onaylanmaları gerekir.

Adalet Bakanlığı dilekçeyi ve belgeleri kabul ettikten sonra 10 gün içerisinde STK'nın kurulmasının yasal olduğunu, STK tüzüğüne ve tüzük maksatlarının yasaya uygunluğunu, kayıt için verilen gerçeklerin doğruluğunu kontrol eder veya STK'nı kayda almak kararı vererek onunla ilgili sicilde kayıt yapar, yahut da uygun tutanaklar olduğunda, STK'nın devlet kaydını reddetmesiyle ilgili karar verir. Devlet kaydını reddetmede gösterilen eksiklikler ortadan kaldırıldıkta Adalet Bakanlığı STK'nın 5 gün süresi içerisinde kaydını yapar (<http://qht.aznet.org/laws> .htm).

STK'nın devlet kaydının yapılması için Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun kararıyla belirlenmiş tutarda harç ödenmelidir.

Kaydı yapılmış STK hakkındaki bilgiler tüzel kişilerin devlet sicilinde kayd edilir, kayıta sunulan belgeler sicil arşivine geçirilir. STK'nın kaydı yapıldıktan sonra Adalet Bakanlığı tüzel kişilerin devlet sicilinden çıkartıldığına ilişkin yazıyı STK'nın yasal temsilcisine göndermelidir. Sicilden çıkartma kayıt dilekçesinin dahil olduğu günden başlayarak 10 günden geç olmaksızın Adalet Bakanlığı'nın talebiyle kayıt için talep olunan şartların bozulması ortadan kaldırıldığında ise bununla ilgili belgelerin sunulduğu günden başlayarak 5 günden geç olmayarak gönderilmelidir. Tüzel kişilerin devlet sicilinden çıkartılması STK'nın tüzel kişi statüsünü onaylayan belgedir (<http://amm.aznet.org/ram/003-kitab3-1.htm>).

STK'nın yasal temsilcisi, tüzel kişilerin devlet sicilinden çıkartılmasını incelemeli ve bir yanlışlık olarsa bununla ilgili hemen Adalet Bakanlığı'na yazılı bilgi vermelidir. Çıkartma gönderildikten sonra üç hafta süresince dilekçe sahibi yanlışlık durumuyla ilgili bilgi vermezse hükmi şahısların devlet sicilindeki yazı Azerbaycan Cumhuriyeti devlet gazetesinde yayınlanır (Medeni Kanunun 132. maddesi). Kanunun tüzel kişilerin devlet sicilinden çıkartmada yanlışlık olmasıyla ilgili bilgi verilmesi için yukarıda gösterilen süreyi belirlemesi Adalet Bakanlığı'nın üzerine sicilden çıkartmanın kısa zaman diliminde dilekçe sahibine yetişmesine ve dilekçe sahibinin yanlışlıklarla ilgili bilgi vermek için yeterince zamanı olmasına emin olduktan sonra sicildeki bilgileri devlet gazetesinde yayınlamak yükümü koyar.

STK'nın kurucuları ve yasal temsilcileri Adalet Bakanlığı'na kayıt için yanlış bilgiler vererlerse, STK'nın kurucuları beraber borçlular gibi: eksik hakları vermekte; STK'nın kurulması için yapılan harcamalardan başka aldıkları ödemelerin karşılığını vermekte; ortaya çıkan diğer zararları ödemekte sorumludur (Medeni Kanunun 132.4. maddesi). Gösterilen hususlar üçüncü kişilerin haklarının ve yasal menfaatlerinin korunması amacını taşımaktadır ve sicile alınması için yanlış bilgi verilmesinden dolayı STK'nın kurucularının sorumluluğunu belirler. Kurucular tek kendilerinin yanlış bilgi verilmesinden dolayı, bununla beraber atadıkları yasal temsilcilerin yanlış bilgi vermesinden dolayı sorumluluk taşır. Hem de yanlış bilgilerin bilerekten veya bilmeyerekten verilmesinin burada hiçbir önemi yoktur. Yanlış bilginin verilmesi STK'nın kaydının iptaliyle sonuçlanabilir. Kurucular STK'nın emlakı onun adına geçmedikte eksik hakları ve oluşan herhangi zararı ödemeğe borçlular.

Tekrar oluşum sonucunda kurulmuş STK'ların devlet sicili yeni kurulan STK'ların devlet sicili kurallarına uygun olarak yapılır. Yeniden teşkilolunma zamanı sicil kurumuna yeni kurulan STK'nın kuruluş belgeleri ve yeniden teşkil olunan STK'nın uygun değişiklikler yapılmış tüzüğüyle beraber, Medeni Kanunun 57. maddesi gereğince düzenlenmiş, hukuk varisliyiyle ilgili

hususları belirleyen teslim aktının ve bölünme dengesinin sunulmaması, bunun yanısıra onlarda yeniden teşkil olunmuş STK'nın yükümlülükleri için hukuk varisliyi hakkında hususların olmaması yeni kurulmuş STK'ların devlet siciline alınmasını reddetmesine esastır (Azerbaycan Qazetesi, 6 ekim, 2000, № 228).

Medeni Kanunun ve "STK'lar hakkında" kanunun yasal olarak yürürlüğe girmesine kadar toplumsal birlikler "Toplumsal Birlikler Hakkında" 1992 tarihli kanuna dayanarak kurulur ve faaliyet bulunurdu. Fonlar ise bununla ilgili kanunlar olmadığından bazen toplumsal birlik, bazen ise tüzel kişilerin diğer şekillerinde kurulurdu. Böylece, önceleri kurulmuş STK'lar, özellikle fonlar şimdiki kanunların taleplerinden ciddi şekilde farklı olan kanunlara dayanarak kurulmuş ve faaliyette bulunmuştur.

Bu teşkilatların sicil kaydı yapılırken tüzel kişilerin devlet sicili olmamıştır. Yani MM tüzel kişilerin devlet sicilinin yapılmasını zorunlu kural olarak belirler ve sicilde kaydı yapılmalı olan gerçeklerin saklanması için verilen belgelerin çerçevesini belirler. Herbir tüzel kişi bu gerçekler hakkında bilgileri kayda almak ve uygun belgeleri saklamak için sicil kurumlarına vermeye borçludur. Tüzel kişiler bu gerçeklerde veya belgelerde değişiklik oldukça bununla ilgili devlet sicilini yapan devlet kurumuna zamanında bilgi vermelidir.

Önceleri kurulmuş STK'lar bir çoğunun tüzüğüne ve diğer kuruluş belgelerinin yeni kanunların taleplerinden tamamen uzaklaşması, tanzim edilen siciline dahil edilmesi gerçekler ve belgeler çerçevesinin önceleri talep olunan belge ve bilgilerden bir hayli farklı olduğuna dikkat ederek, bu STK'lar hakkında bilgiler yeni sicile dahil edilirken sicil kurumları bu STK'ların kuruluş belgelerinin yeni yasamaya uygunlaştırılmasını ve sicile dahil edilmeli olan ilave bilgilerin verilmesini talep edebilirler. Lakin bu yeniden kayıt değil, STK'ların tüzüklerinin yeni yasamaya uygunlaştırılması olacaktır.

Böyle uygunlaştırma ya STK'nın kendi çabasıyla, yahut da sicil kurumunun talebiyle yapılabilir.

Kanunda önceleri kayda alınmış STK'larla ilgili bilgilerin sicile dahil edilmesiyle ilgili olarak süre belirlenmiyor. Aynı zamanda yasama sicil kurumunun sicile dahil edilmesi zarureti olan bilgileri talep ederken veya tüzüğe değişiklik edilmesiyle ilgili talep ederken STK'nın bunu hangi süreyle yapması hakkında hususlar belirlemeyerek gelecekte STK'larla sicil kurumları arasında tartışmaların yaranması için esas oluşturur. Şöyle gözüküyor ki, bu konular tüzel kişilerin devlet siciliyle ilgili yeni yasamada düzenlenecektir.

2.4.3. Sivil Toplum Kuruluşunun İptalı

STK'nın iptalı onun varlığının sona ermesine, hak ve görevleri hukuk varisliyi şeklinde diğer kişilere geçmeden hüküm verilmesidir. STK'lar aşağıdaki durumlarda iptal edilebilir:

1. Toplumsal birlik onun üyelerinin veya tüzükle sorumluluk verilmiş kurumun kararıyla istenilen mantıka uygun sebepten ve toplumsal birliğin varlığı için belirlenmiş sürenin kurtarması veya onların kurulması zamanı karşıya konulan maksatın elde olunmasıyla ilgili olarak iptal olunabilir. Fon ancak yasamada belirtilen durumlarda ve esaslarda mahkeme tarafından iptal edilebilir. Fon onun varlığı için belirlenmiş sürenin bitmesi veya onun kurulması zamanı karşıya konulan maksadın elde olunmasıyla ilgili olarak fonun himayecilik kurulunun veya diğer ilgili kişilerin çabasına esasen mahkemenin kararıyla iptal edilebilir.
2. Fon veya toplumsal birlik onların kurulması zamanı yol verilmiş kuraldışı işlerle ilgili onların kaydı mahkeme tarafından geçersiz sayıldığı durumda da iptal edilir.

3. Fon veya toplumsal birlik onların tüzük amaçlarına karşı olan faaliyetle devamlı uğraştıkta, defterleri bozduktaki, bundan başka özel izin talep olunan mülkiyetçilik faaliyet nevləriyle özel kira kontratı olmadan meşgul olduktaki veya kanunla yasaklanmış faaliyette bulunduktaki mahkemenin kararıyla iptal olunabilir. Gösterilen durumlarda toplumsal birliklerin veya fonların faaliyetine son verilmesinin gösterilen şekli Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının birleşmek hakkını tesbit eden 58. maddesiyle de belirlenmiştir. Gösterilen maddeye esasen Anayasayı ve kanunları bozan birliklerin faaliyetine bir tek mahkeme yoluyla (anayasa mahkemesinin kararıyla) son verilir. Toplumsal birliğin iptal edilmesi için esas olabilen aşağıdaki yasadışı işlemleri sayabiliriz: Azerbaycan Cumhuriyeti toprak bütünlüğünün bozulmasına ve anayasal kuruluşun zorla değiştirilmesine yönelik eylemler; ülkenin tehlikesizliyinin, toplumsal asayişin ve toplumsal tehlikesizliyin bozulmasına yönelik eylemler; silahlı birleşmelerin kurulması; savaş tebliğatı, sosyal, ırkçı, milli ve dini ayrımcılığın, maneviyatına zarar vuran, onların hak ve menfaatlerinin bozulmasına, sebep olan kanunsuz eylemler; kanunla yasaklanmış diğer faaliyet (örneğin, gençlerin genel zorunlu eğitimden kaçınmasına, kanunla belirlenmiş şekilde askerlik yapmasına mani olmaya yönelik eylemler v.s.) Fonların da gösterilen amaçlara yönelik eylemleri onların iptal olunması için sebep teşkil eden kabaca kanun çiğnemeleri sayılabilir.

4. İflas etme ve İflas Hakkında yaşamaya esasen STK iflas ettiği durumda, ilgili kişilerin iddiası esasında mahkemenin kararıyla iptal edilebilir.

Toplumsal birliklerin bir tek yukarıdaki 1. şıkta gösterilen durumlardaki iptal olunması onun gönüllü iptal edilmesi sayılabilir. Kalan tüm durumlarda iptaletmeni mahkeme zorunlu olarak yapar.

Fonun iptalı hakkında kararı ilgili kişilerin dilekçesine esasen bir tek mahkeme kabul edebilir. 1) Fonun emlakı onun amaçlarının gerçekleştirilmesine yetmediği zaman ve gerekli emlakın elde edilmesi

ihtimali gerçek olmadıkta; 2) Fonun maksatlarına ulaşmak mümkün olmadıkta.

Fonu ilgili kişilerin iddiası esasında bir tek mahkeme iptal edebilir (Sivil Toplum kuruluşları Hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Kanunu, Azerbaycan Qazetesi, 6 ekim, 2000, № 228).

STK'nın iptaliyle ilgili karar almış kurum bunun hakkında tüzel kişilerin devlet sicilini yapan kuruma gecikmeden bilgi vermeye borçludur. Bilgiye STK'nın iptali hakkında kararın kopyası eklenmelidir. Sicil kurumu STK'nın iptal işleminde olduğu hakkında bilgileri tüzel kişilerin devlet siciline dahil eder. STK'nın iptali hakkında karar vermiş kurum iptaletme komisyonunu kurmalı veya iptal edeni atamalı, bununla beraber iptaletme usulünü ve süresini belirlemelidir. İptaletme komisyonunun veya iptaledicinin atandığı andan STK'nın işlerinin idare olunmasıyla ilgili yetkiler ona geçer. İptaletme komisyonu veya iptaledici STK'nın adından mahkemeye katılmak yetkisi elde eder. İptaledici gibi tüzel kişilerin iptal edilmesi alanında uzmanlaşmış kişiler, bununla beraber tüzel kişiler atanabilir.

İptaletmede hukuki varislik olmadığından ve iptaletme iptal olunan STK'nın tüm hak ve görevlerinin sona erdirilmesiyle sonuçlandığından, iptaletme zamanı kreditorlerin haklarının teminatı mühim önem taşır. İptaletmeni yapan komisyon veya iptaledici kreditorlerin haklarını sağlamak için birçok görev taşır. Her şeyden önce, iptaletme komisyonu (iptaledici) STK'nın devlet sicili hakkında bilginin yayınlandığı gazete onun iptal edilmesi ve kreditorlerin taleplerinin bildirilmesi usuli ve süresi hakkında bilgi yayınlanmalıdır. Kreditorlerin kendi talebini bildirmesi için belirlenmiş süre bilginin yayınlandığı günden iki aydan az olamaz. İptaletme komisyonu bilginin yayınlanmasıyla yetinmeyerek bununla beraber STK'nın kreditorlerini bulmak için çalışmalı ve kreditorlere STK'nın iptali, taleplerin bildirilmesi için belirlenmiş süre ve taleplerin verilme usulleri, talebin kabul edildiği kişi ve b. hakkında bildiriş göndermelidir. İptaletme komisyonu bununla beraber STK'nın debitor borçlarını bulmalı ve talep etmeli, gerektiğinde bu borçların

alınması için mahkemeye iddaada bulunmalıdır (Azerbaycan Qazetesi, 6 ekim, 2000, № 228).

İpaleleme komisyonu belirlenmiş süre içinde kreditorlerden dahil olan talepleri kabul eder. Bu süre bittikten sonra ipaleleme komisyonu ara ipaleleme dengesi düzenler. Dengeye iptal edilen hukmi şahsın emlakının terkihi, kreditorlerin ileri sürdüğü taleplerin listesi, bunula beraber bu taleplere bakılması sonuçları hakkında bilgiler dahil edilir. Ara ipaleleme dengesini STK'nın iptali hakkında karar kabul etmiş kurum onaylar.

İptal edilen STK'nın kreditorlerine para tahsisatları Medeni Kanunun 62. maddesinde belirlenmiş nöbetlik şeklinde aralık ipaleleme dengesine uygun olarak, onun onaylandığı günden başlayarak ödenilir. Kreditorlerin taleplerinin ödenilmesi için Medeni Kanunun gösterilen maddesi 5 nöbet belirler. Birinci nöbette iptal edilen STK'nın emlakının rehin konulmasıyla sağlanmış yükümlülükler üzere kreditorlerin talepleri ödenir. İkinci nöbette vadeli ödenişlerin kapitallaştırılması yoluyla (yani kısımlı olarak, aylık ve s. ödenen ücretin toptan ödemeye değiştirilmesi) gerçek kişilerin talepleri ödenir ki, iptal edilen STK onlar karşısında yaşam ve sağlığa zarar verilmesinde sorumluluk taşır. Üçüncü nöbette işden ayrılma tahsisatlarının verilmesi ve iş sözleşmesi ve çalışan kişilerin emeğinin karşılığının ödenilmesi üzere hesaplar yapılır. Dördüncü nöbette bütçeye zorunlu ödemeler üzere borç ödenir. Beşinci nöbette geri kalan kreditorlerle hesaplar yapılır. Her nöbetin talepleri önceki nöbetin talepleri tam olarak ödendikten sonra sağlanır.

İptal edilen STK'nın para tahsisatları kreditorlerin taleplerini yerine getirmek için yeterli değilse iptal komisyonu onun emlakını açık piyasaya çıkarmalıdır.

İptal komisyonu kreditorün taleplerini yerine getirmeği ve ya onlarla ilgilenmeği reddederse, STK'nın iptal bilançosu düzenlenene kadar kreditor iptal komisyonuna karşı dava açmak hakkına sahiptir. İptal komisyonuna

karşı taleplerde bulunmak için belirlenmiş süre bittikten sonra kreditörün beyan ettiği talepler yerine getirildikten sonra iptal edilen STK'nın diğer servetinden ödenir.

İptal edilen STK'nın kreditörlerinin iptal komisyonu tarafından kabul edilmemiş talepleri kreditör dava açmadığı durumda ödenmiş sayılır. Mahkemenin kararıyla kreditöre ödenilmesi reddedilmiş talepler de ödenilmiş sayılır.

Kreditörlerle hesaplaşmalar bittikten sonra iptaletme komisyonu iptaletme dengesini düzenler. İptaletme dengesi STK'nın iptali hakkında karar vermiş kurum tarafından onaylanır ve tüzel kişilerin devlet sicilini yapan kuruma gönderilir (Azerbaycan Qazetesi, 6 ekim, 2000, № 228).

2.5. STK'LARIN TÜRLERİ

Cumhuriyetimizde STK'lar bir tek Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarında belirtilmiş hukuksal-teşkilat biçimi esasında kurulabilir. Şimdi Cumhuriyetimizde kendi temel amacı gelir kazanmak olmayan aşağıdaki türde teşkilatların kurulması mümkündür: kamusal teşkilat, kamusal fon, kamusal müessese, fon, assosiasiya, dini teşkilatlar, daire sahipleri birliği, tüketiciler birliği, üretim kooperativi, işçi sendikaları ve b.

Genellikle, STK'ları 4 kategoriye bölmek mümkündür: dini teşkilatlar, kamusal çıkarların savunulması ve hak savunma teşkilatları, sosyal ve gelişmeyle uğraşan teşkilatlar ve kurumlar (Qurbanov, 1999: 19). Bu bölümde biz onlar ve onların çalışmalarıyla ilgili konuşacağız.

2.5.1. Kamusal Çıkarların Savunulması ve Hak Savunma Teşkilatları

Genellikle, kamusal çıkarların savunması belli bir problemin çözümlenmesini destek aracıyla sağlamak amacı taşıyor. Daha kesin söylersek, bu teşkilatlar toplumun belli bir kısmının kesin olarak bilinen problemleri uğruna mücadele ediyor ve onların çıkarlarını ve haklarını devlet kurumlarında korur.

2.5.1.1. Kadın teşkilatları

Kurulma ve biçimlenme bakımından en genç alanlardan birisidir. Kadınların Milli Bağımsızlık Harekatına aktif olarak katılması, siyasi partilerin toplantılarında, ülkenin ekonomik hayatında rol almaları onların örgütlenme işleminin hızlanmasında önemli rol oynamıştır.

1995 tarihine kadar birkaç kadın teşkilatı vardı ki, onların içerisinde “Kadın ve Kalkınma” Merkezi, Azerbaycan Cumhuriyeti Kadınlar Cemiyeti, Dilare Aliyeva’nın adını taşıyan Kadın Hakları Savunma Cemiyeti kendisinin aktifliğiyle seçiliyordu. 1995 yılında Pekin’de yapılan Uluslararası Kadın Kongresi bir nevi Cumhuriyetimizde kadın teşkilatlarının oluşması eylemine güçlü destek oldu.

Şimdi Cumhuriyetimizde otuza kadar kadın teşkilatı vardır. Onların bakışı ve ilgi alanı çeşitli olduğu gibi potansiyalı ve maddi imkanları da çeşitlidir. Kamusal siyasi işlerde aktif olmaya çalışan kadın teşkilatları sık sık siyasi partilerle işbirliğine giriyor, siyasi toplantılara katılmaya isteklidirler. Kadın teşkilatlarının dikkat ettiği önemli alanlar sağlık, eğitim, medeni gelişme, liderlik ve b. alanlardır. Kadın teşkilatlarının az kısmı kadın problemi, eğitim ve kadın haklarının korunması alanıyla uğraşıyorlar. Bu alanda çalışan teşkilatlar sicile serbest alınma, devlet kurumlarıyla beraber çalışmak ve onların toplantılarına katılmak imkanına sahiptirler (Mehdiyev, 2001: 52).

2.5.1.2. Çocuk ve Gençler Teşkilatları.

Cumhuriyetimizin bağımsızlık kazanmasıyla birlikte kamusal bölümle ilgili ilk kez kabul ettiği kanunlar sırasında “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Gençler Politikası” hakkında kanun olmuştur. Bu kanunun kabul edilmesiyle devletin gençler politikasına ilginin hukuksal bazının oluşturulmasına rağmen, bu gün gençler teşkilatlarının ister maddi, isterse insan kaynakları yeterli seviyede değildir. Öncelikle, bu tür teşkilatlarda birleşmiş kısım genellikle öğrencilerden ibarettir ve onlar ise sabit teşkilat yapısı kuramamış ve onu geliştirememişler (Qasimov, 1997: 88).

Ülkemizin zorunlu olarak katıldığı savaş sonucunda ve geçiş döneminde kimsesiz ve kaçkın çocukların problemi toplumda çözüm yolları şimdiye kadar bulunmayan bir problem olmuştur. Bununla ilgili bazı teşkilatlar bu gruplara yardım etmek maksadıyla kurulmuştur. 1995 yılında kurulmuş kimsesiz, sakat ve kaçkın çocukların aktif olarak bakımını yapan “Buta” Sosyal Teşkilatını örnek gösterebiliriz. Buna benzer faaliyet gösteren “Ümit Yeri” Cemiyeti kurulmuştur ki, cemiyetin temel amacı çocukların eğitim, sağlık ve dinlenme haklarını korumakla, onların normal yaşamını sağlamaktır. Toplumun belli sosyal kesimiyle çalışan teşkilatlara örnek olarak, Talassemialı hasta çocukların ebeveynleri tarafından kurulmuş “Cumhuriyet Kurumu”nun faaliyetini de belirtebiliriz. Bu teşkilat 1994 yılında kurulmuş ve Azerbaycan’ın çeşitli bölgelerinde de örgütlenmiştir (Nesibli, 2000: 183).

2.5.1.3. İnsan Haklarını Savunma Teşkilatları.

Cumhuriyetimizde bu gün otuza yakın insan haklarıyla uğraşan teşkilat faaliyet gösteriyor.

Azerbaycan’da çocukların haklarını koruyan “Çocuk Haklarını Savunma Ligi” 1990 yılında kurulmuş ve Azerbaycan’da kaydını yaptırmış insan haklarının korunmasıyla uğraşan ilk teşkilatlardan birsidir. Teşkilatın temel amacı Azerbaycan’ın çocuklarla ilgili yasamasını BMT’nin Çocuk Haklarının

Korunması Konvensiyonunun ölçülerine uygunlaştırmak, hükümetin bu yönde attığı adımları analiz etmekten ibarettir.

İnsan hakları Savunma Merkezi 1993 yılında kurulmuş ve merkezin temel amacı insan haklarını korumaktan ve ülkede insan haklarıyla ilgili durumun genel analizini yapmaktan ibarettir. Merkezin 1999 yılının Aralık ayında kaydı yapılmıştır. İnsan Hakları Resus Merkezi 1998 yılının Haziran ayında kurulmuş ve temel amacı insan haklarının korunmasıyla uğraşmak olan teşkilatlara manevi ve teknik açıdan destek sağlamaktır (Qurbanov, 1999: 23).

2.5.2. Dini Teşkilatlar

Azerbaycan'da dini teşkilatların kurulması ve yasallaşması özellikle ülkenin bağımsızlık kazanmasından sonra başlamıştır. Eski SSCB mekanında fikir özgürlüğü formalite teşkil ettiğinden, dine karşı yapılan parti tebliğatı sonucunda dini vecibeler gizli şekli yapılmıştır. Yalnız bağımsızlık kazanıldıktan sonra insanlar özgürlük kazandılar. Lakin dini teşkilatların kurulmasından çok önce toplumda dini uyanma, islama dönüş ve islam dinini derinden öğrenmek isteği oluşmaya başlamıştır. 1992 yılında kurulmuş Kardeşlik Birliği, İslam İttihat Birliği gibi teşkilatlar vatandaşların dini bilgiler edinmesi için kitaplar, çeşitli bilgi içeren yazılar yayınlamaya başladı. Azerbaycan'da dinin toplumun her alanında kendini göstermesi dine karşı toplumda çok fazla ilginin olduğunun gösteriyor. İslam dini merkezleriyle beraber Azerbaycan'da Krişna, Bahai, Yahudi, Hristiyan dini merkezleri faaliyet gösteriyor. Onların faaliyeti için hukiki altyapı hükümet tarafından sağlanmış ve serbest faaliyet için ortam oluşturulmuştur. Bu teşkilatların tebliğatı tedbirleri islam dini birliklerinin tebliğat tedbirlerine oranla daha geniş ve üst düzeyde yapılıyor (Mehdiyev, 2001: 64).

2.5.3. Sosyal Kalkınma Teşkilatları

Sosyal teşkilatların ve hayır kurumlarının kurulmasının temeli 1988 yılında atılmıştır. Sosyal teşkilatlar daha çok göçmenler probleminin çözülmesi fonunda kurulmuş ve onlar uluslararası teşkilatların Azerbaycan'da kaçkınlara ayırdıkları sosyal yardımları dağıtmakla faaliyete başlamışlar. Sosyal teşkilatlar daha çok hükümet kurumlarının dikkat merkezinde olan kurumlardır. Aslında, kaçkınlara sosyal yardımın dağıtılması işlemi Azerbaycan'da yerel STK'ların kurulmasından daha önce başlamıştır. Bu işin esas kısmı Azerbaycan'da faaliyet gösteren uluslararası teşkilatlar ve BMT GAK tarafından yapılıyordu. Sonradan yerel STK'lar bu işe katılmaya başlamıştır. 1994 yılında sosyal yardım azaldıkça, bu teşkilatlar Azerbaycan'da diğer alanların gelişmesi için faaliyete başladılar. Onlar diğer yeni teşkilatlarla birleşerek, ülkede toplumun güçlenmesine ve toplumun sabit olarak gelişmesine dikkat ayırdılar. Teşkilatlar esasen çevrenin korunması, sosyal araştırmalar ve sosyal problemlerin çözülmesiyle ilgili alanlarla uğraşmağa başladılar.

Bu teşkilatların kategorisine hayır kurumları da dahildir. Bu teşkilatların bazıları Ermenistan'dan gelen kaçkınlara ekonomik yardımda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Ermenistan'dan kovulmuş Azerilere yardım maksadıyla kurulmuş hayır kurumları sonradan kendi misyonunu bitirmiş, onların altyapısı esasında yeni teşkilatlar kurulmuştur. İst-su, Elince, Ağrıdağ, Karabağa Halk Yardımı Komitesi ve b. gibi teşkilatlar buna örnektir (Nesibli, 2000: 187).

2.5.4. Birlikler

Birlikler bizim dikkat ettiğimiz diğer kategoridir. Onlara profesyonel birlikler, kuruculuk, bilimsel ve medeni birlikler dahildir ki, amaçları da bu birliklerin gelişmesine yöneliktir. Aynı zamanda yasada birlikler hem de STK birlikleri ve ittifakları gibi belirtilmiştir (Eliyarlı, 2004: 117).

2.5.4.1. Bilimsel Birlikler

Cumhuriyetimizde bilimsel potansiyelin güçlü olmasına rağmen güçlü bilimsel metodolojik merkezlerin kurulması çalışması yavaş gidiyor. Bilimsel birliklere aktif katılma potansiyeli olan yüzlerce alim ve araştırmacılar şimdi ABD Eğitim Ajansı, IREX, Açık Toplum Enstitüsü ve b. gibi teşkilatların teşkil ettikleri araştırma projeleri ve tecrübe alış verişine katılıyorlar. Azerbaycan'ının potansiyelli kadroları Türkiye, İran, Rusya, Avrupa devletleri ve ABD gibi ekonomik ve teknik açıdan gelişmiş ülkelerin bilimsel araştırma enstitüleri ve müesseselerinde çalışıyorlar.

İlimler Akademisinin farklı enstütüleri, “Birlik” Eğitim Kurumu, Eğitim Kurumu, Tarihçi Öğrencilerin İlmî Kurumu ve b. kurumlar maddi zorluk yüzünden faaliyetlerini sınırlandırmışlar. Ne yazık ki, hükümet ilmi araştırmayla uğraşan, ilmin gelişimi için gereken altyapıyı hazırlayacak kurumların faaliyetlerinin belirli kısmını finanse etmeği yükümlenmemiştir. Bu nedenle ortaya çıkan maddi zorluklar bağışçı kurumların mali yardımına bağlı bulunan birliklerin devamlı faaliyet göstermelerini engellemiştir (Eliyarlı, 2004: 129).

2.5.4.2. Kültür ve Sanat Birlikleri

Azerbaycan'da kültür ve sanat en gelişmiş alanlardan biri olmuştur. Elbette ki, ülkenin kültürel ve yaratıcı potansiyelinin güçlü olmasının burada rolü az sayılamaz. Bu tip kurumlar arasında daha fazla ünlü olanlara “Samur” Kültür Merkezi, “Simurg” Kültür Merkezi, Ressamlar Birliği, Sinema Yapımcılar Birliği, Kültür Fonu ve b. gibi kurumlar dahildir. Bu kurumların kendi faaliyetlerine ister yerli ticaret adamları, isterse de yabancı kurumların temsilcileri içerisinde ilgi çekme güçleri onların maddi zorlukları aradan kaldırma güçleriyle doğru orantılıdır. Bu tip kurumların devlet sicil kaydının yapılmasında problem az olur. Bu tip kurumlar aynı zamanda faaliyet alanları

ile farklılıklar göstermekte ve farklı etnik grupların sahip oldukları kültür merkezleri de toplum tarafından dikkat çekmektedirler (İskenderov, 2002: 87).

Azerbaycan'daki STK'ların genel maddi ve teknik durum düzeyi ile kıyaslamada bu kurumların durumları faaliyette bulunabilmeleri için yeterli sayılabilmektedir. Yurt içinde popülerlik, yabancı işbirliği ilişkileri son zamanlar çoğalmaktadır.

2.6. AZERBAYCAN'DA STK VE DİĞER KURUMLAR ARASINDA İLİŞKİLER

2.6.1. STK ve Hükümet İlişkileri

2006'da STK – hükümet ilişkilerinde mevcut problemlerin olmasına rağmen bazı alanlarda başarılar elde edilmiştir. Şöyle ki, yılbaşından itibaren Grant (Bağış) hakkında kanunda yapılan değişiklikleri müzakere etmek için hükümetle STK temsilcileri arasındaki diyalog olumlu sonuçlanmıştır. “Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişmesi Hakkında Devlet Programı” hükümet tarafından kabul edilmiş ve geniş müzakeresi yapılmıştır.

Birçok kanunların kabulünde ve devlet için önemli ekonomik ve sosyal programların hazırlanmasında STK'ların bazı önerileri dikkate alındı. Mahpusların serbest bırakılmasında STK'larla Devlet Af Komisyonu, İçişleri Bakanlığı ve Cumhuriyet Baş Savcılığı arasındaki işbirliği ve karşılıklı anlaşmalar 2006 senesinde STK hükümet ilişkilerinde başarı olarak değerlendirilebilir. Valiliklerle yerel STK'lar arasındaki ilişkiler bazı haller istisna olmak şartıyla olumlu kabul edilebilir.

STK'ların kayıt altına alınmasını daha da iyileştirmek ve geliştirmek için STK sektörüne devletin destek vermesi ve karşılaşılabileceği problemlerde

yardım etmesi lazım. Bu işlerin uygulanabilmesi için STK sektörünün gelişmesi konusunda Devlet Programına ihtiyaç vardır.

Genellikle STK ve hükümet ilişkilerinde karşılıklı güvenin oluşturulamaması, bazı memurların STK'ları muhalefet ve devlete ihanet eden ajan kurumlar gibi tanımlaması, STK'lar ve hükümet arasındaki ilişkilerin hala gerekli düzeyde olmaması, bu ilişkilerin geliştirilmesi için bir sıra girişimlerde bulunulması gerektiğinden haber vermektedir.

2.6.2. STK – Özel Sektör İlişkileri

Azerbaycan'da özel sektörün STK'larla ilişkisi çok zayıf ve ya genelde hiç yok gibidir. Ülkenin bazı iş adamları ve işletmeciler hayırseverlik gibi faaliyetlerde bulunsalar da, bunlar genelde bayramlarda çocuk yetiştirme yurdu ve huzur evlerine gıda ve elbise gibi yardımlardan oluşuyor. STK'larla işletmeciler arasında karşılıklı uyum sağlanamadığından bu ilişkiler yeterli düzeyde gelişmemiştir. Azerbaycan'da GSMH'nin %70'den fazlasını üreten özel sektörün sivil toplumun gelişmesini dikkate almaması ve STK'ların genel ve yerel öneme sahip projelerinin mali destek görmemesi ciddi sorunlara yol açıyor (Veliyev, 2005: 210).

Bunun sebepleri olarak aşağıdakıları gösterebiliriz:

- STK'lara yardımda bulunmak isteyenler için kanunlar çerçevesinde teşvik edici unsurların bulunmaması
- Özel sektörün STK'lara karşı yapıcı olmayan tutum sergilemeleri
- STK'ların özel sektör temsilcilerini gerekli projelerin uygulanmasına ikna ede bilmemesi

Bunun için de hazırda önümüzdeki en önemli görevlerden biri yukarıda değindiğimiz konuların hayata geçirilmesini hızlandırmak ve bu alanda mutlak önlemlerin alınmasından oluşmalıdır.

2.7. BATI, TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'DA SİVİL TOPLUM GELİŞİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

1980'lerden itibaren Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde yaşanan gelişmeler, Batı ve Latin Avrupa'daki askeri cunta yönetimlerinden demokrasiye geçiş, süreçlerinin başarısı, tüm dünyada sivil toplum kavramının yeniden canlanmasına öncülük eden gelişmelerdir. Sivil toplumu demokratikleştiren ana unsur, farklılıkların total bir kimliğe bürünmemesidir. Eğer sivil toplum maksimalist, uzlaşmaz çıkar gruplarını veya antidemokratik amaç ve yöntemleri içeriyorsa, demokrasiyi geliştirmeye yönelik beklentileri karşılaması imkansızdır. Diğer yandan bir ülkedeki sivil toplumun demokratik potansiyelini o ülkenin siyasal kurumsallaşma düzeyinde demokratik unsurların baskın veya zayıf olmasından, kültürel iklimden, insan malzemelerinden ayrı düşünülemez. Sivil toplumun demokratik potansiyelini ortaya koyabilmesi için, siyasal ve kültürel demokrasiye, dolayısıyla demokratik bir devletin varlığına, demokratik bir devletin de varlığını sürdürebilmesi için demokratik sivil toplumun varlığına ihtiyaç vardır (Tosun, 2001: 404).

Her toplumun demokratikleşme sürecinin başarısını, yada başarısızlığını büyük ölçüde etkileyen faktör, aynı zamanda siyaset yapma, tarzlarını da biçimlendiren kültürleri, tarihsel mirasları ve gelenekleridir. Sonuçta, demokratik bir devletin varlığı da, demokratik bir sivil toplumun varlığı da büyük ölçüde demokratik siyasi kültürün varlığına bağlıdır. Uzlaşmacı, hoşgörülü, pazarlığa açık, katılımcı bir siyasal kültür demokratik bir sivil toplumun oluşumu için vazgeçilmezdir.

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış genç bir devlettir. Ülkenin tarihsel birikiminde ve geleneklerinde demokrasi olgusu yok denecek kadar azdır. Son yüz yılda Azerbaycan'da dört ayrı sistemin egemen olduğunu görmekteyiz. Önce

Çarlık Rusya'sı, aradan kısa süreli bir bağımsızlık dönemi, Sosyalist yönetim ve 1991 sonrası yeniden bağımsızlık. Bu dönemlerde demokratik bir yönetimden söz etmek mümkün değildir. Bu durumu Azerbaycan devlet yöneticileri çeşitli şekillerde belirtmektedirler (Hacıyev, 2003: 185).

Geçiş döneminde yaşayan ülkelerde, demokratik kural ve kurumların zayıflığı veya olmaması doğal kaynakların halk arasında adaletli bölüştürülmesine olumsuz etki göstermektedir. Genellikle sosyal yapılar ve mekanizmalar oluşma sürecindedir. Devlet kurumlarının zayıf olduğu bir ülkede hakimiyet uğrunda çarpışma post – Sovyet liderlerinin tehlike hissini artırır ve bu neticede, demokrasi pahasına hakimiyetin (devletin) daha da merkezileştirilmesi sonucunu doğurur. Bu eğilim, etnik azınlıkların yerleştiği şehirlerde krizleri ve arazisinin tahminen yüzde 20'i işgal edilmiş Azerbaycan gibi çok milletli devletlerde daha da keskinleşir (Seyidov, 2001: 315). Türkiye'de de devlet – toplum ilişkisi genellikle devlet geleneği üzerinde açıklanır. Demokrasinin ve sivil toplumun yeterince gelişmemesinin nedeni, devlet geleneğinin baskınlığına ve belirleyiciliğine bağlanır (Aydın, 1998: 65).

“Türkiye'de sivil toplum tartışmaları genellikle doğu-batı sorunu, demokrasi geleneğinin varlığı-yokluğu, yada modernleşme sürecinin başarı-başarısızlığı tartışmaları çerçevesinde yürütülmektedir. Modernleşme paradigmasını merkez aldığımızda, Batı'da burjuva toplumu modern sivil toplumu yaratmıştır, modern sivil toplum ise devletin ve toplumun demokratikleştirilmesini, demokratik değerlerin içselleştirilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, bir toplumda burjuvazi oluşmamışsa, sivil toplum ve demokraside gelişemez. Bu yaklaşımda Batı'da Liberal demokrasilerin üstünlüğü kamusal alan ve sivil toplumun demokratik unsurlar olarak varlığına bağlanırken, Batı-dışı toplumların demokratikleşme süreçlerinin başarısızlığı, söz konusu unsurların yokluğu yada zayıflığı ile açıklanmaya çalışılır.” (Aydın, 1998: 65).

Bu noktada Batı tipi demokratik sivil toplum modeli ile Türkiye ve Azerbaycan'daki mevcut sivil toplum arasındaki farklara değinmek

gerekmektedir. *İlk fark*, ortaya çıkış koşullarındaki farklılıktır. Türkiye’deki “sivil toplum”, Batı’dakine benzer bir şekilde aşağıdan yukarıya doğru iki-üç yüzyıllık bir süreç içinde kurulmamıştır. Doğu’ya atfedildiği gibi toplum tamamen Asyatik bir devlet merkezîyetçiliği içinde de değildir. Devlet gözetim ve denetiminden uzak köy ve aşiret cemaatlerinin oldukça özerk dönemleri ile özerk bireysellik ve vatandaşlığın zayıf durumda olması yüzünden Batı Avrupa’dakine benzer sivil toplumun gelişemediği veya böyle bir oluşumun önünde çok ciddi engeller olduğu bir çok gözlemci tarafından belirtilmiştir (Cengiz, 2005: 232).

Azerbaycan’da oluşan sivil toplumun iki önemli özelliği vardı:

Birinci özellik : Batı ülkelerinden farklı olarak Azerbaycan’da demokratikleşme aşağıdan yukarıya değil, aksi yönde gitmiştir. Yani, eğer Batı Avrupa devletlerinde demokratikleşme halkın talebi sonucunda oluşmuşsa, Azerbaycan’da bu proses devlet girişiminin sonucudur. Bu yönüyle Türkiye’de oluşan sivil toplum ile benzerlik oluşturmaktadır.

İkinci Özellik: Batı Avrupa ülkelerinin demokrasiye yönlü uzun zamanlı kalkınma yolunda farklı olarak, Azerbaycan bir çok uluslar arası örgütlerin taleplerine emel ederek bu kalkınma yolunu daha kısa zamanda geçiyor. Bunun hem olumlu, hem de olumsuz özellikleri var. Olumlu özellik: Azerbaycan diğer devletlerin yanlışlarını yapmama imkanı kazanıyor. Olumsuz özellik: Uluslar arası örgütler zamanından önce toplumun kabul etmeye hale hazır olmadığı standartların uygulanmasını talep ediyorlar (Efendiyev, 1999 : 233).

İkinci olarak, Batı’da sivil toplum özel mülkiyet ilişkileri temelinde yükselmiştir. Örneğin, Rousseau toplumsal sözleşmeye özel mülkiyetin yasallaşması gözüyle bakıyordu. Türk toplumuna baktığımızda ise, girişimcilik ruhunun zayıflığında da gözleneceği üzere, özel mülkiyet ilişkilerinin gerek toplumsal ilişkilerde, gerekse devlet – sivil toplum ilişkisinde öncelikli temel olmadığını söyleyebiliriz. Söz konusu ilişkilerin temelini sınıf

kavramından çok ahlak ve moral kavramları oluşturmaktadır ki, bu durum Azerbaycan için de farklı bir nitelik taşımamaktadır. Sosyal kişilik ile bireysel kişilik arasında bir ayrıma gidildiğinde, birey düzeyinde bağımsız ve demokratik kişiliğin gelişmediğini, bağımlı sosyal kişiliğin baskın olduğunu görmekteyiz. Sivil toplum açısından bunların; demokratik ve bağımsız sivil toplumlar yerine, kişi egemenliğine bağımlı, devletin desteği ve güdümüne muhtaç sivil toplum yapılarının ortaya çıkmasıdır. Toplumsal yapıdan kaynaklanan bu özellikleri kendi iktidar alanını genişletmek için kullanan devlet, toplum karşısında görece bir özerklik kazanmıştır.

Azerbaycan'ın toplumsal yapısında ataerkil aile yapısı, yoğun akrabalık bağlılıkları ve en önemlisi, genel olarak doğu toplumlarında, özel olarak da Türk toplumlarında görülen güçlü adama tapınma isteği sivil toplumun gelişmesinde en önemli engellerden birisidir. Azerbaycan gibi bir ülkede demokratik bir toplum kurmak zor bir görevdir. Çünkü, 1918 – 1920 yılları arasındaki iki yıllık bağımsızlık dönemini çıkarırsak Azerbaycan; 17. Asrın sonunda feodalizmden sonra bir asırdan çok çarlık Rusya'sının egemenliğinde kalarak, Komünizm rejimine geçmişti. Bundan dolayı halkın ve ülkenin katılma ve karar alma alanında tecrübesi olmamıştır. Azerbaycan'ın demokratik olarak eğitim almış ve hazırlık görmüş lider kadrosu da yoktu. Halkın büyük bir çoğunluğu Sovyet sistemine itiraz etmiştir. Ancak, halk psikolojik olarak bu sistemin tesiri altındaydı. Bu durum halkın düşüncelerini basit popülist söylemlerle ifade etmesine ve Azerbaycan'da ilk demokratik hareketin başarısızlığa uğramasına yol açmıştır. Azerbaycan toplumunda çoğunluğun bir düşünce olarak yerleşmesi, demokratik süreçlerin gelecekteki gelişmesi için çok önemlidir (Mehdiyev, 2005: 463).

Üçüncü olarak, sivil topluma geçişin bir türlü düze çıkarılamayan sürecinde, devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkinin sağlıklı olmasının nedenlerinden biri de ekonominin işleyişidir. Batı'da demokratik sivil toplum yapıları kendi toplumsal-tarihsel süreçleri içinde devlet eliyle değil, kendi kendine, kendi içlerinde ve devlete karşı verdikleri hak arama mücadeleleriyle

eşzamanlı olarak gelişmiştir (Atlan, 1994: 64). Ama Azerbaycan ve Türkiye’de ise devlet geleneği içinde siyasal alanda olduğu kadar, ekonomi alanında da devletin kesin egemenliği ve tekeli söz konusudur.

Azerbaycan ve Türkiye’de bulunan STK’ların faaliyetlerine baktığımızda ise STK’ların devlete göre konumlarında da fark bulunmaktadır. Kurumsallaşma açısından STK’ların önünde dört farklı alternatif vardır:

- Devletle beraber ve ona eklemlenerek
- Devletle temas içinde (belki sadece onun varlığını tanıyarak) ama ondan bağımsız olarak
- Devletin karşısında ve onunla savaş içinde
- Devletle ilişkisiz ama onunla savaş içinde de bulunmadan (Atauz, 1997: 11).

Türkiye’de genel örgütlenme şeması içinde dört tür örgütün de bulunduğu söylenebilir. Azerbaycan’da ise STK’lar genellikle devletle beraber ve ona eklemlenerek faaliyette bulunmaktadır. Ancak, demokratikleşme sürecinin sağlıklı işlemesi ve demokrasinin pekiştirilmesi açısından en sağlıklı olanı, devleti tanımakla birlikte, özerkliğini kaybetmeden teması sağlayan tiptir.

Örgütsel açıdan STK’ların en önemli sorunlarından biri, STK’lar arası iletişim sorunudur. Türkiye’de bu sorunu aşmak ve faaliyetlere destek sağlamak üzere Nisan 1997’de, STK’ların çağrılarının ve duyurularının yer alacağı bir faks bülteni yayınlamak üzere “Sivil İletişim Ağı Girişimi” kurulmuştur. Azerbaycan’da ise uzun zaman boyunca STK liderleri ile yapılan danışmalar sonucunda BMT’nin STK’larla iş üzere Kaynak ve Eğitim Merkezinin teşkilatı ve teknik yardımıyla 11 Haziran 1999’da Milli STK Forumu 150 teşkilat tarafından oluşturuldu. Bununla da STK ağı formalaştı ve Azerbaycan’da sivil toplum oluşumunda yeni dönem yarandı.

Yukarıda detaylı bir şekilde ifade ettiğimiz üzere, Azerbaycan'la kıyaslandığında Türkiye'nin çok daha uzun süreli bir demokrasi kültürüne sahip olmasına rağmen: hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da sivil toplumun gelişiminin hemen hemen eşzamanlı olduğu görülür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA İŞÇİ SENDİKALARI

3.1. İŞÇİ SENDİKALARI

Sendika kelimesinin kelime veya deyim olarak çeşitli dillerdeki karşılığı Latince'de "Syndicus", Almanca'da "Gewerkschaft", Fransızca'da "Syndicat", İtalyanca'da "Sindicata", Amerika'da "Union" veya "Labor Union", İngiltere'de ise "Trade (Labor) Union" şeklindedir (Kalkandelen, 1968: 9).

"İşçilerin ve ya işverenlerin bir araya gelerek sosyal, ekonomik, mesleki, hukuki hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek üzere meydana getirdikleri kuruluşlara "sendika" denilmektedir" (Ağralı, 1967: 9).

Sendika, hakkı yenilenlerin ya da hakkı yeteri kadar güvence altında olmayanların taleplerini taşıyan, güç ihtiyaçlarını ikame eden ve yeri sivil toplumun daima içi olan bir sivil toplum örgütüdür (Yazıcı, 2004: 51).

Sendikalar günümüzde endüstri toplumlarının vazgeçilmez örgütleridir. Sendikalar aynı zamanda toplumları çalışma hayatı yönü ile şekillendiren ve geleceği etkileyen önemli güçlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok ülkede sendikal örgütlenme, çalışan nüfusun önemli bir kısmını içinde barındırmaktadır. Özellikle sendikacılık hareketinin başladığı endüstri toplumları bu konuda önemli örgütlülük düzeyine sahiptirler. Sendikacılık, endüstrileşme hareketi ile aynı yıllara rastlamaktadır. Endüstrileşme hareketi ile birlikte üretimin artması ve çalışanların çalışma şartlarının ağırlaşması, özellikle uzun çalışma sürelerinin konulması, buna karşılık ücretlerin düşüklüğü ve çalışanların sefalet içinde yaşamaları sonucunda; işçiler birlikte hareket ederek hak ve menfaatlerini korumaya yönelik arayışlara girişmişler ve endüstrileşme hareketinden kısa bir süre sonra sendika adı verilen

kuruluşlarda örgütlenmeye başlamışlardır. Başlangıçta işçilerin ortak hareket etme düşüncelerinden kaynaklanması nedeniyle sendikalaşmayı: iktisadi açıdan işverenler karşısında zayıf durumda olan işçilerin kuvvetlerini birleştirmek için meydana getirdikleri, tüzel kişiliklerin kurulması, çalışması, gelişmesi ve mücadelelerine verilen ad olarak tanımlamak doğru olacaktır (Drucker, 1996: 52).

1800'lerin başlarında Batı'da sendikalaşmayı engellemek için bazı tedbirler alınmış, bu oluşumun "bireyin sözleşme yapma hürriyetine" aykırı olduğu iddia edilmiştir. Ancak işçilerin birlikte hareket etme düşüncesi engellenememiş, sendikalaşma fikri ve fiili kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Ne var ki daha sonraları işverenlerde ortak hareket etme düşüncesi ile işçi sendikalarına karşılık olmak üzere kendi sendikalarını kurmaya başlamışlardır.

Sendikalar bir ihtiyaçtan kaynaklanarak doğduğuna, her ülkedeki ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapı birbirinden farklılıklar gösterdiğine göre, sendikalaşma hareketinin başlama tarihleri ile kanun hükümleri ve yapıları da birbirinden farklılıklar gösterecektir. Bu yüzden sosyalist, marksist, kapitalist ve liberal yapılardaki sendikalar birbirinden oldukça farklı oldukları gibi tarım ağırlıklı bir ülke ile endüstri ağırlıklı bir ülke arasında da farklılıklar görülecektir. Hatta bu farklılık sendikacılıkta yeni olan ülkeler ile eski olan ülkeler arasında da gözlenmektedir.

3.2. SENDİKAL ÖRGÜTLENME VE SENDİKA TÜRLERİ

Günümüzde ise sendikaların değişik örgütlenme yapıları bulunmaktadır. Bu bağlamda en yaygın örgütlenmenin işyeri ve işkolu sendikacılığı biçiminde olduğu söylenebilir. İşyeri sendikası belirli bir işyerinde çalışan işçiler tarafından kurulan ve faaliyeti o işyeri ile sınırlı olan sendikalardır. Bu tür sendikal faaliyetin sadece o işyeri ile sınırlı kalması birçok sakınca ve yararı

birlikte getirmektedir. Bu türlü sendikal yapılara ABD’de ve Japonya dışında başka gelişmiş ülkelerde rastlanmamaktadır. Bu biçimdeki sendikal örgütlenmenin işyerleri içinde ve güçsüz bir yapıyı ortaya koydukları, bölünmelere ve dağılmalara yol açması nedeni ile tercih edilmedikleri görülmektedir. Özellikle aynı işyerinde örgütlenmeye çalışan birden çok sendikanın rekabet nedeni ile işçilerin çıkarlarını etkin biçimde koruyamadıkları ve geliştiremedikleri belirtilmektedir (Amin, 1999: 169).

İşyeri örgütlenmelerinin genellikle küçük ve az sayıda işçiyi kapsamaması nedeni ile ve işveren tarafından kontrol altına alınabilmesinin getirdiği kolaylıklar “sarı sendikacılık” olarak adlanan bir sendikacılığa olanak sağlayabilmektedir. İşyeri sendikalarının bu olumsuz niteliklerine rağmen, küçük işyerlerinde örgütlenme ve işverenle birebir pazarlık sürecinin işyeri koşullarına kolay uyum sağlaması gibi bir gerekçe ile zaman zaman tercih edilebildiği görülmektedir. İşyeri sendikası aynı zamanda işletme sendikası olarak da adlandırılmaktadır. 1983 yılında Türkiye’de uygulanmaya başlayan 2821 sayılı Sendikalar yasası işyeri düzeyinde sendika kurulmasını yasaklamıştır. İşyeri sendikalarının küçük ve güçsüz olmalarından kaynaklanan ve kendi aralarında rekabet nedeni ile iyice parçalanmaları ve bölünmelerini engellemek için, yasa koyucu işyeri düzeyindeki sendikal örgütlenmeleri önlemiştir.

3.2.1. Kapsamlarına Göre Sendika Türleri

3.2.1.1. Meslek Sendikacıları (Craft Unionism)

Sendikacılık hareketinin ilk örgütlenme biçimini oluşturan meslek sendikaları, aynı mesleği veya zanaatı icra edenlerin bir araya geldikleri bir yapıyı açıklamaktadırlar. Tarihsel açıdan aynı mesleği icra edenlerle aynı zanaatı icra edenler açısından oluşan farklılık sendikalara yansıtılmaktadır. Meslek sendikalarının genel olarak yatay bir örgütlenme modeli olduğu, belirli

bir bölgede değil ülke bazında federasyon içinde kurulduğu ve faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir (Koray, 1994: 18).

Meslek sendikaları biçiminde örgütlenmenin Lonca geleneği ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Avrupa’da kimi meslek sendikalarının kökeninde loncalar bulunmaktadır. Loncaların kapitalist sanayinin gelişmesi karşısında etkilerini kaybetmelerinden sonra işçiler ve işverenlerin ortak olarak kurdukları “sendika” dan daha sonra işverenlerin ayrılması ile meslek sendikaları ortaya çıkmıştır. Aynı mesleği icra eden işçiler sahip oldukları nitelikleri bir ayrıcalığa dönüştürüp, mesleğe girişi sendikaları sayesinde denetim altında tutmaları, işverenle pazarlık güçlerini arttırmakta idi. Ancak bu tür dar bir meslek sendikacılığını günümüz koşullarında görmek mümkün değildir. Meslek ve zanaat sendikaları kitlesel üretimin gelişmesi, işgücünün niteliklerinde standartlaşmanın başlaması ve zanaat üretiminin önemini kaybetmesinden sonra ağırlıkları azalmıştır. Çok az sayıda meslek ve zanaat için sendikal örgütlenme sürmüştür. Bu tür sendikaların, ABD ve İngiltere gibi güçlü oldukları ülkelerde bile etkileri azalmaya başlamıştır. 20. yüzyılın başından itibaren hizmetler sektörünün de gelişmeye başlaması, kamu ve özel sektör içinde memur sendikalarının oluşmasına başlamıştır. Bu sendikaların nitelikleri itibarı ile işkolu esasına göre örgütlenmekten çok hizmet sınıflarına ve mesleklere göre örgütlenme eğilimi daha fazladır. Öğretmenler, polisler ve itfaiye hizmetlilerinin örgütlenmesi bu esasa göre gerçekleşmiştir (Drucker, 1996: 43).

3.2.1.2. Genel Sendikalar (General Unionism)

Çoğu meslek sendikasının sanayinin ve hizmetlerin gelişmesi karşısında “genel sendika” haline dönüştüğü görülmüştür. Başlangıçta meslek sendikası olan pek çok sendika, başka meslek gruplarını da kapsayarak, “herkes için sendika” sloganı ile yeni bir anlayış ortaya

çıkartmıştır. Temel amaç “bir tane büyük sendika” oluşturmaktır. 1830 yıllarında Robert Owen ile başlayan genel sendikacılık yaklaşımı, 1890 yıllarından sonra yeniden önem kazanmıştır. Genel sendikalar, değişik işyerlerinde, değişik işlerde çalışsalar da, işçilerin gerçekte ortak çıkarları olduğu görüşünü benimseyen sosyalist akımın etkisiyle doğmuş ve sosyalist amaçlar içeren ilk sendikal örgütlenmelerdir. Genel sendikaların en önemli örneklerini, ABD Kamyon şoförleri ve Depolama işçileri sendikası ile İngiltere’de halen İngiliz İşçi Partisi ile yakın ilişkileri bulunan Ulaşım ve Genel İşçi Sendikası oluşturmaktadır (Preffer, 1995: 98).

Genel sendika düşüncesi pek çok ülkede yaygınlaşmasa da, işçilerin tek bir sendikada toplanmaları gereksinimi, federasyon, konfederasyon gibi üst sendikal örgütlenmelerin oluşmasına yol açmıştır.

3.2.1.3. İşkolu Sendikaları (Industrial Unionism)

İşkolu sendikacılığı, bir endüstri-işkolunda çalışanların tümünü meslek ayırımı yapmaksızın örgütlemeyi amaçlar. Aynı işkolunda çalışanların benzer çalışma koşulları, ortak çıkarları bulunduğu düşüncesinden hareketle, gerçek güçlü bir sendikacılığa ulaşmak, gerekse işkollarında benzer çalışma koşulları yaratmak açısından işkolu sendikacılığına eğilim artmıştır. Sendikacılık hareketinin bütünleşmiş görüldüğü, her işkolunda güçlü bir işkolu sendikasının bulunduğu Almanya, İskandinav ülkeleri gibi ülkelerde işkolu sendikacılığı oldukça etkindir. Bunun yanında ABD ve İngiltere gibi ülkelerde işyeri düzeyinde ve çok sayıda sendika kurulması yoluna gidilmiş, işkolu niteliği taşıyan sendikalar yanında meslek sendikaları da varlıklarını sürdürmüş bulunmaktadır.

Türkiye’de başlayan sendikacılık hareketi genel anlamda işkolu esasına göre gerçekleşmiştir. 1963 de çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu, sendikaların işkolu esasına göre kurulması ilkesini vurgulamıştır. Ancak işkolunun belirli bir alt dalını örgütlemek amacı ile veya işkolu ayırımı yaparak

veya yapmayarak belirli bir coğrafi bölgede de örgütlenmeyi amaçlayarak kurulabiliyordu. Bu bağlamda 274 sayılı yasa bir sınırlama getirmiyordu. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren sendika sayısının azaltılarak güçlü ve merkezi örgütler kurma yolunda yoğun çabalar sarfedildi. Ancak bu çabalar çeşitli nedenlerle başarılı olamadı. 1970 yılında çıkarılan 1317 sayılı yasa ile bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için işkolundaki sigortalı işçilerin 1/3 ünü örgütlemiş olma zorunluluğu 15-16 Haziran direnişlerine ve işçi olaylarına neden olmuş, daha sonra bu yasa ve Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Güzel, 1993: 69).

1980 yılına gelindiğinde ise Türkiye'de Sendika sayısı 900'e yükselmişti. 1983 yılında çıkartılan 2821 sayılı sendikalar yasası sendikaların "işkolu esasına göre ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacı ile kurulmasına" izin vermiştir. Ayrıca işyeri, işletme ve meslek esasına dayalı sendika kurulmasını açıkça yasaklamıştır. Bu bağlamda işkollarının saptanmasını idarenin yetkisine bırakmayıp , bir tüzükle 28 işkolu olarak belirlemiştir (Güzel, 1993: 71).

Sonuçta , sendika sayısı 1980 sonrası önemli oranda azalmıştır. Bu azalmada sadece işkolu sayısının sınırlı olması değil , toplu iş sözleşmesi yetkisi alabilmek için işyeri yada işletmede çalışan işçilerin yarısından fazlasını temsil koşuluna ek olarak öncelikle o işkolunda çalışan işçilerin yüzde 10 nunu temsil etmesi koşul olarak getirilmesi etkili olmuştur. Türkiye'deki sendika sayısı 900 lerden hızla 90 civarına indirilmiştir.

3.2.2. Üyelerinin Niteliklerine Göre Sendika Türleri

Sendikalar üyelerinin niteliklerine göre de bir kaç gruba ayrılmaktadır. Beden işçilerini kapsayan sendikalar, fikir işçilerini kapsayan sendikalar gibi. Sendikalaşmanın öncelikle bedenlerini, kol güçlerinin kullanarak çalışanlar arasında başlayıp yaygınlaştığı bilinmektedir. Bunlar arasında belirli nitelikleri

veya meslekleri olanlar meslek sendikalarını oluşturmuşlar, niteliksiz işçiler ise zamanla genel veya işkolu sendikacılığına yönelmişlerdir. Endüstride bedenlerini veya el emeklerini kullanan bu işçilere “mavi yakalı işçiler” (blue workers) denilmiştir (Preffer, 1995: 109).

Endüstri sektörünün yanında hizmet sektörünün de önem kazanmasıyla, bu sektörde işgörenlerin sayısı artmış ve fikir işçisi denilen yeni bir çalışanlar grubu ortaya çıkmıştır. Gerek hizmet kesiminde gerekse endüstriye destek hizmetlerde çalışan ve fikren çalışması ağırlık taşıyan bu işçilere ise “beyaz yakalı işçiler” (white collar workers) adı verilmiştir. Gerek eğitim ve nitelikleri, gerekse benimsedikleri toplumsal değerler açısından kendilerini orta sınıf içinde gören beyaz yakalıları, bu grubun sayıca çoğalması ve bu grup çalışanlarda sendikal hakların tanınmasıyla beden işçilerinden ayrı sendikalar oluşturmuşlardır. Kamu kesiminde çalışanlara da sendika kurma hakkının tanınmasıyla birlikte, beyaz yakalı işçilerin kurdukları sendikalar daha güçlü bir duruma gelmiştir (Preffer, 1995: 109).

Beyaz yakalı işçilerin kurdukları sendikalar yanında son yıllarda üniversite mezunu meslek sahiplerinin de ayrı bir sendikalaşmaya doğru gittikleri görülmektedir. Sendika kurma ve toplu pazarlık haklarının kamu ve özel kesimde profesyonel nitelikteki bu elemanlara da tanınması ile, bu tür meslek sahipleri de ayrı sendikalar kurmuşlardır. Beyaz yakalı işçilerin oluşturduğu sendikaların işkolu sendikacılığından çok meslek sendikacılığı olduğu söylenebilir.

3.2.3. Kuruluş Düzeylerine Göre Sendika Türleri

Sendikalar kuruluş düzeylerine göre de sınıflandırılmaktadırlar. İşyerinde çalışanları kapsamak üzere kurulan sendikalar “işyeri sendikaları”dır, etkinlik alanları da o işyeri ile sınırlıdır. Buna karşın belirli bir işkolunda çalışanların tümünü kapsamayı amaçlayan sendikalar “işkolu

sendikası“ adını taşırlar. Her iki tür kuruluşun sendikaların toplu pazarlık etkinliği ile yakın ilgisi vardır. ABD gibi işyeri pazarlıklarının önem taşıdığı ülkelerde sendikalar da işyeri düzeyinde kurulmaktadır. Aynı durum Japonya’da da geçerli olduğu gibi, Türkiye’de de, 1983’te çıkarılan yasalara kadar işyeri sendikacılığı ve işyerinde toplu pazarlık yapılması daha geçerli olmuştur. Buna karşın Batı Avrupa ülkelerinin hemen tümü için işkolu sendikacılığının ağırlık taşıdığı söylenebilir. Bu ülkelerde işkolları belirlenmekte ve sendikalar bu işkollarına göre kurulmakta, bir çoğunda her işkolunda kurulmuş birtek güçlü sendika bulunmaktadır.

İşyeri yada işkolu düzeyinde kurulmuş bulunan sendikaların her ülkede bağlı bulundukları üst kuruluşlar, ulusal düzeydeki sendikal örgütleri oluşturmaktadırlar. Üst kuruluşlar, genellikle federasyon veya konfederasyon adını almaktadırlar. Üst kuruluşlar sendikacılık hareketinin ülke düzeyinde ve uluslararası düzeyde temsil eden, kamuoyu yaratan ve bir baskı grubu olarak rol oynayan örgütlerdir. Bazı ülkelerde (İşveç, Norveç gibi) konfederasyonların toplu pazarlık yapma yetkisi bulunsa da, birçok ülke de bu yetki işkollarına göre kurulmuş bulunan sendikalardadır. Ancak zaman zaman ülkelerin karşılaştıkları ekonomik sorunlar ve çoğulcu demokratik yapı gereği, hükümetlerin işçi ve işveren sendikaları ile üçlü anlaşmalara gittikleri görülmektedir. Bu şekilde ülkedeki güçlü konfederasyonlar tüm işçiler adına pazarlığa oturmaktadır (İşıklı, 1990: 134).

Merkezde güçlenmiş bir özellik gösteren ve sendikalar üzerinde etkili bir yeri bulunan konfederasyonlar için, hükümetle varılan anlaşmaları uygulamaya koymak pek fazla sorun yaratmasa da, üyeleri üzerinde böyle bağlayıcı etkisi bulunmayan konfederasyonlar bu tür anlaşmalardan bir sonuç alamamaktadırlar. Yine de bu tür anlaşmaların gelişmiş ülkeler kadar, gelişmekte olan ülkelerde de gündeme geldiği ve ülke hükümetleri tarafından başvuru bir yol olduğu görülmektedir. Ulusal düzeyde karşılaşılan sendikal birliklerin yanısıra uluslararası düzeyde de kurulmuş sendikal birlikler söz konusudur.

3.3. ULUSLARARASI SENDİKACILIK HAREKETİ

İşçi hareketinin uluslararası düzeyde birleşmesi I. Dünya Savaşı sonrasına rastlasa da, gerçek gelişimi II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiştir. Ancak, I. Dünya Savaşından önceki dönemde uluslararası sendikal örgütlenmeye yönelik çalışmalar ve girişimler olmuştur.

3.3.1. I. Dünya Savaşına Kadarki Dönemde Uluslar Arası Sendikacılık Hareketi

3.3.1.1. İlk Örgütlenmelerin Doğuşu

Uluslararası düzeyde bir işçi örgütlenmesine ilişkin bilinen ilk öneri, Londra Çalışanlar Birliği sekreteri William Lovett tarafından 1838 yılında gündeme getirildi. Lovett'in 1838 yılında yayımlanan kitabında, "Serveti yaratan arkadaşlar; bizi ezenlerin birleşmiş olduğunu görürken, biz niçin birleşmemeliyiz" diyordu. İngiltere'de bu görüşler ortaya atılırken, Fransa'da gizli bazı örgütlenmeler, işçileri uluslararası düzeyde biraraya getirmeye çalışıyordu. Ancak ağırlıklı siyasi amaçlı bu girişimlerden önemli bir örgütlenme doğmadı. 1840'lı ve 1850'li yıllarda Avrupa ülkelerinde yaşanan siyasi gelişmeler, uluslararası düzeyde bir işçi örgütlenmesi için uygun koşulları ortadan kaldırmıştı. 1850'li yıllarda İngiliz sendikacılık hareketi, meslek örgütlenmeleri temelinde, önemli gelişmeler sağladı. Ancak 1857 yılında inşaat sektöründe yaşanan çöküş sürecinde büyük grevler oldu. İngiliz işverenleri, grevleri kırmak için Fransa, Almanya ve Belçika'dan grev kırıcılar getirdiler. Londra sendikaları, bu girişimlere engel olmak amacıyla 1860 yılında Londra Sendikalar Konseyi'ni oluşturdu. Ardından Fransız ve Alman işçi örgütlenmeleriyle ilişkiler geliştirildi. Çeşitli vesilelerle gerçekleştirilen uluslararası toplantılarda bu ilişkiler güçlendirildi (İşıklı, 1972: 93).

3.3.1.2. Birinci Enternasyonal

Bu süreç, 1864 yılında İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan, Polonyalı ve İsviçreli işçilerin yer aldığı Uluslararası Çalışanlar Birliği'nin (Birinci Enternasyonal) kurulması sonucunu doğurdu. Birinci Enternasyonal'e örgütlerin yanı sıra bireylerin de doğrudan üye olma hakkı vardı. Birinci Enternasyonal özellikle 1868 yılındaki grevler sonrasında güçlendi; Londra, Paris, Belçika ve İsviçre'deki grevlerle dayanışma için kampanyalar açtı ve grev kırılcılığının önlenmesine önemli katkılarda bulundu.

Ancak bu dönemde çeşitli ülkelerdeki sendikal hareketler henüz yeterince güçlü değildi. Ayrıca, işçi sınıfının sendikal ve siyasal alandaki programları tümüyle içiçe geçmişti. Birinci Enternasyonal, sendikal amaçların yanı sıra siyasal amaçların ve örgütlenmelerin de bir aracı olarak değerlendiriliyordu. Ancak bu dönemde çeşitli ülkelerdeki sendikal hareketler henüz yeterince güçlü değildi. Ayrıca, işçi sınıfının sendikal ve siyasal alandaki programları tümüyle içiçe geçmişti. Birinci Enternasyonal, sendikal amaçların yanı sıra siyasal amaçların ve örgütlenmelerin de bir aracı olarak değerlendiriliyordu. Bu koşullarda, Birinci Enternasyonal'in merkezi 1872 yılında New York'a aktarıldı. Bu kuruluş, 1876 yılında lağvedildi.

3.3.1.3. İkinci Enternasyonal

Uluslararası işçi hareketi bir süre geriledi. Ancak 1880'li yıllarda Avrupa ülkelerinde işçi sınıfının sendikal ve siyasal alandaki gücünde önemli gelişmeler yaşandı. 1889 yılında Paris'te Fransız İhtilalinin yüzüncü yıldönümü nedeniyle çeşitli uluslararası toplantılar düzenlendi. Almanlar tarafından düzenlenen toplantı, daha sonra İkinci Enternasyonel olarak bilinen örgütlenmenin ilk kongresi kabul edildi. Bu kongreye sendikalar ve sosyalist partiler katıldı. İkinci Enternasyonel'in daha sonraki yıllardaki faaliyetleri de sendikalar ve sosyalist (o dönemki adıyla, sosyal demokrat) partilerin ittifakı

temelinde gelişti. İkinci Enternasyonel, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na kadar, sendikal ve siyasal alandaki en önemli uluslararası örgütlenmeydi (Büyükuslu, 1997:85).

3.3.1.4. Uluslararası Meslek Sekreterlikleri

Bu yıllarda uluslararası düzeyde yeni bir örgütlenme ortaya çıktı. Çeşitli ölkelerdeki meslek sendikaları ve bazı durumlarda işkolu sendikaları, kendi aralarında “uluslararası meslek sekreterlikleri” adı verilen üst örgütlenmeler yarattılar. 1889 yılında Fransa, İspanya, İtalya, Almanya, İngiltere, Belçika, ABD ve diğeri altı ölkedeki basın işçileri Paris'te toplanarak ilk uluslararası konferanslarını gerçekleştirdiler. 1900 ile 1914 yılları arasında uluslararası meslek sekreterliklerinin sayısı 27'ye çıktı. Uluslararası meslek sekreterliklerinin ana amacı, çeşitli ölkelerdeki çalışma koşulları konusunda üyelerin bilgilendirilmesi, grevkırcılığının engellenmesi ve büyük grevler sırasında dayanışma çağrılarının yapılmasıydı. Ayrıca, sendikacılık hareketinin fazla gelişmediğı ölkelerde de örgütlenme konusunda destek sağlanıyordu (Büyükuslu, 1997: 87).

3.3.1.5. Ulusal Sendika Merkezleri Uluslararası Sekreterliğı

Uluslararası meslek sekreterliklerinin çalışmalarında sağlanan başarı ve İkinci Enternasyonal içinde siyasal partilerle birlikte olmanın getirdiğı bazı sıkıntı ve rahatsızlıklar, çeşitli ölkelerdeki sendikal merkezler arasında uluslararası düzeyde yeni bir örgütlenme girişimini gündeme getirdi. 1901 ve 1902 yıllarındaki iki konferans sonrasında, 1903 yılındaki bir konferansla, Ulusal Sendika Merkezleri Uluslararası Sekreterliğı oluşturuldu. 1901 yılındaki ilk konferansa 8 sendikal merkez katılmıştı. Bu sayı 1913 yılında 19'a yükseldi. Üye sendikaların temsil ettiğı işçi sayısı 1904 yılında 2,2 milyon iken,

1913 yılında 7,4 milyondur. 1913 yılındaki toplantıda ise bu örgütlenmenin adı Uluslararası Sendikalar Federasyonu olarak değiştirildi (İşıkli, 1990: 137).

3.3.1.6. Uluslararası Hristiyan Sendikacılığı

Bu dönemdeki diğer bir gelişme ise Katolik işçilerin oluşturduğu sendikacılık hareketinin uluslararası düzeydeki ilişkileriydi. Papa 13. Leo'nun 1891 yılında yayımladığı Rerum Novarum tamiminden sonra çeşitli ülkelerdeki Katolik işçiler hristiyan sendikaları oluşturmaya başladılar. 1900 yılından sonra çeşitli ülkelerdeki hristiyan sendikaları kendi aralarında ilişkiler kurdular. 1908 yılında da Zürih'te hristiyan sendikalarının uluslararası düzeyde bir konferansı toplandı ve Hristiyan Sendikaları Uluslararası Sekreteryası oluşturuldu. Bu yapının içinde Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Avusturya, İsviçre ve İsveç sendikaları bulunuyordu. Alman işçileri ağırlıktaydı.

1920 yılında on ülkeden toplam üç milyonu aşkın işçiyi temsil eden hristiyan sendikalar Uluslararası Hristiyan Sendikalar Federasyonu'nu kurdular. Bu örgüt, onbeş uluslararası hristiyan meslek sekreteryasının oluşturulmasına yardımcı oldu. Uluslararası Hristiyan Sendikalar Federasyonu 1946 yılında adını Uluslararası Hristiyan Sendikalar Konfederasyonu olarak değiştirdi. 1950'li yılların başlarında hristiyan sendikacılık hareketinin ağırlığı Fransa, Belçika ve Hollanda'daydı (İşıkli, 1972: 91).

3.3.1.7. Uluslararası Sendikalar Federasyonu (IFTU)

Birinci Dünya Savaşı yıllarında uluslararası sendikacılık hareketi büyük bir parçalanma yaşadı. Çeşitli ülkelerin sendikal merkezleri arasında dönem dönem toplantılar yapıldıysa da, örgütlü bir ilişki sağlanamadı. Savaşın sona

ermesinin ardından, 1919 yılında yapılan bir toplantıda, 1913 yılında Uluslararası Sendikalar Federasyonu adını alan örgütlenme tasfiye edilerek, yeni bir Uluslararası Sendikalar Federasyonu (IFTU) oluşturuldu. Bu toplantıya ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İsveç, Norveç, Danimarka, Almanya, Avusturya, Çekoslovakya ve İspanya'dan sendika temsilcileri katıldı.

Daha sonraki yıllarda ise Avrupa sendikacılık hareketinde yaşanan hızlı gelişme, IFTU'nun daha da güçlenmesine önemli katkılarda bulundu. Ancak Amerika'daki AFL (Amerikan Emek Federasyonu) ile bazı önemli sorunlar yaşandı. 1929 yılı geldiğinde, IFTU ağırlıklı bir Avrupa örgütlenmesiydi. Federasyon'a üye 28 ulusal merkezin 23'ü Avrupa ülkelerindendi. Bu 23 örgüt, Federasyon'un temsil ettiği 13 milyon işçinin 12,5 milyonuna sahipti. Avrupa dışından da yalnızca Kanada, Arjantin, Filistin, Güney Afrika ve Güneybatı Afrika'dan üye sendikalar vardı (Önigider, 1994: 142).

3.3.1.8. Sendikalar Kızıl Enternasyonal (Profintern)

Ancak bu dönemde bir diğer gelişme daha yaşandı. 1917 Rus İhtilali sonrasında 1919 yılında Üçüncü Enternasyonel (Komintern veya Komünist Enternasyonel) kuruldu. Oluşturulan komünist partilerinin denetimindeki sendikalar da, komünist partilerinin yanı sıra, Üçüncü Enternasyonal'e üyeydi. Üçüncü Enternasyonal'in 1921 yılında toplanan kongresinin ardından 42 ülkeden komünist ve anarşist sendikacıların katılımıyla bir dünya sendikacılar kongresi düzenlendi ve Sendikalar Kızıl Enternasyonal (Profintern) kuruldu. Sendikalar Kızıl Enternasyonal ile Üçüncü Enternasyonal arasında örgütsel bir bağlantının olduğu kabul edildi.

Bu süreç, IFTU'nun (Uluslararası Sendikal Federasyonu'nun) yeni üyeler kazanmasına katkıda bulundu. ABD'deki sendikal merkezlerden biri

olan AFL (Amerikan Emek Federasyonu) ise 1937 yılında IFTU'ya yeniden üye oldu. Böylece, IFTU'nun temsil ettiği işçi sayısı 1934 yılında 8 milyona gerilemişken, 1939 yılı ortalarında 20 milyona yükselmişti (Choosudovsky, 1999: 112).

3.3.2. II. Dünya Savaşı Sonrasındaki Dönemde Uluslararası Sendikacılık Hareketi

3.3.2.1. Dünya Sendikalar Federasyonu

İkinci Dünya Savaşı IFTU'ya büyük darbe indirdi. Alman işgali altındaki bölgelerde sendikalar ortadan kaldırıldı. IFTU tüm etkinliğini yitirdi. Savaş sürecinde sendikaların uluslararası düzeydeki ilişkilerini sürdürmek amacıyla çeşitli toplantılar düzenlendi. Ancak yeni bir örgütlenmeye gidilmedi. Savaşın sonlarına doğru gerçekleştirilen bazı ön toplantıların ardından, 25 Eylül 1945 günü Paris'te yapılan toplantıya 56 ülke ve bölgeden 65 ulusal sendikal örgütü, IFTU'yu ve 17 Uluslararası Meslek Sekreterliğini temsil eden delegeler katıldı. Bu süreçte yer almayan önemli tek örgütlenme, ABD'deki AFL idi. Ancak ABD'den CIO (Endüstriyel Örgütler Kongresi) bu toplantıya katıldı. Bu toplantıda Dünya Sendikalar Federasyonu kuruldu. IFTU ise 13 Aralık 1945 tarihinde resmen tasfiye edildi.

Dünya Sendikalar Federasyonu, 1945-1947 yıllarında dünyanın en önemli uluslararası sendikal örgütlenmesiydi. Ancak 1947 yılında Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte, Dünya Sendikalar Federasyonu içinde ayrılıklar ön plana çıkmaya başladı. Tartışma, ABD'nin Avrupa ülkeleri için hazırladığı Marshall Yardımı konusunda patlak verdi. Bu dönemde Fransa ve İtalya gibi bazı ülkelerde ulusal sendikal yapılarda siyasal temelli bölünmeler yaşandı.

1948 ve 1949 yıllarında ise birçok sendika Dünya Sendikalar Federasyonu'ndan ayrıldı. Sosyalist blok dışındaki Avrupa ülkelerinden Fransa ve İtalya'nın en büyük sendika merkezleri (CGT ve CGIL) ise Dünya Sendikalar Federasyonu üyeliğini sürdürdü (Koray, 1994: 51).

3.3.2.2. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Kuruluşu (ICFTU)

Dünya Sendikalar Federasyonu'ndan ayrılan sendikalar ile ABD'deki AFL ve diğer bazı sendikaların temsilcileri, 1949 yılı sonlarında Londra'da bir toplantı yaptılar. Bu toplantıya 53 ülkeden ulusal sendikal merkez ile diğer 28 örgüt katıldı. Bu örgütlenmeler 48 milyon işçiyi temsil ettiklerini ileri sürüyorlardı. Bu işçilerin yüzde 44'ü Avrupa'da ve yüzde 30'un üstünde bir bölümü Kuzey Amerika'daydı.

Bu toplantıda Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) kuruldu. ICFTU, özellikle 1950'li yıllarda, Soğuk Savaş'ın önemli bir aracı olarak faaliyet gösterdi. ICFTU'nun Avrupa Bölge Örgütü (ERO), Amerika Bölge Örgütü (ORIT) ve Asya Bölge Örgütü (ARO) oluşturuldu. Bu dönemde ABD'deki AFL ile Avrupa sendikaları arasında bazı çelişkiler ve sorunlar da yaşandı.

1950'li yılların başlarında ICFTU ile bağlantılı 18 Uluslararası Meslek Sekreterliği bulunuyordu. Bu örgütlenmelerin en büyüğü, 14 ülkede 6 milyon işçiyi temsil eden Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu idi. Onu, 40'ın üstünde ülkede üyesi bulunan ve yaklaşık 5 milyon işçiyi temsil eden Uluslararası Ulaştırma İşçileri Federasyonu izliyordu (Choosudovsky, 1999: 113).

3.4. GÜNÜMÜZDE ULUSLARARASI SENDİKACILIK HAREKETİ

3.4.1. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU)

Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu 1949 yılında kurulmasının ardından hızla büyüdü. Ancak bu dönemde ABD sendikal gelenek ve alışkanlıkları ile Avrupa işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin gelenek ve alışkanlıkları arasında bazı çelişkiler yaşandı. Bu durum, ICFTU için bazı sorunlar yarattı. Ayrıca, ICFTU'nun Soğuk Savaş'ta çok aktif bir taraf durumunda olması da bazı sorunlar yarattı. 1960'lı yılların sonlarında ABD'deki merkezi işçi örgütü olan AFL-CIO (Amerikan Emek Federasyonu - Endüstriyel Örgütler Kongresi) ile ICFTU arasında bir gerginlik yaşandı. AFL-CIO 28 Şubat 1969 tarihi itibarıyla ICFTU üyeliğinden çekildi. AFL-CIO ancak 1 Ocak 1982 tarihi itibarıyla yeniden üyeliğe girdi.

Sovyet sisteminin çökmesinin ardından ICFTU'nun üye sayısında önemli artışlar gerçekleşti. ICFTU, günümüzde, 145 ülkede 215 üye sendikal merkezde örgütlü 125 milyon işçiyi temsil etmektedir. ICFTU'un Afrika (AFRO), Asya ve Pasifik Bölgesi (APRO) ve Amerika (ORIT) bölge örgütleri vardır (Bauman, 2000:162).

3.4.2. ICFTU ile Bağlantılı Uluslararası İşkolu Federasyonları

Bu bölümde federasyonlara ait bilgiler ayrıntılı olarak verilmeyecek, sadece isimlerine yer verilecektir. Bu federasyonlar şunlardır:

- Eğitim Enternasyonal (EI)
- Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşçiler Sendikaları Federasyonu (ICEM)

- Uluslararası İnşaat ve Ağaç İşçileri Federasyonu (IFBWW)
- Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ)
- Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu (IMF)
- Uluslararası Tekstil, Giyim ve Deri İşçileri Federasyonu (ITFLWF)
- Uluslararası Ulaştırma İşçileri Federasyonu (ITF)
- Uluslararası Gıda, Tarım, Otel, Restoran, Yemek Hizmeti, Tütün ve Bağlantılı İşler İşçileri Örgütleri Birliği (IUF)
- Kamu Hizmetleri Enternasyonalı (PSI, Uluslararası Kamu Çalışanları Federasyonu)
- Kamu Hizmetleri Enternasyonalı (PSI, Uluslararası Kamu Çalışanları Federasyonu)
- Sendika Ağı Enternasyonalı (Union Network International-UNI)

3.4.3. Dünya Emek Konfederasyonu (WCL)

1920 yılında kurulan Uluslararası Hristiyan Sendikalar Federasyonu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra adını Uluslararası Hristiyan Sendikalar Konfederasyonu olarak değiştirdi. Bu örgüt, 1945 yılında Dünya Sendikalar Federasyonu kurulurken, katılma önerisini reddetti. Diğer taraftan, 1949 yılında Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kurulması sürecindeki birleşme önerisi de, bu yeni örgütlenmenin "Soğuk Savaş ideolojisine" bağımlı olacağı iddiasıyla, reddedildi. Örgütün adı, 1968 yılında yapılan kongresinde Dünya Emek Konfederasyonu (veya Dünya Çalışma Konfederasyonu) olarak değiştirildi. Dünya Emek Konfederasyonu'nun ve bağlantılı uluslararası işkolu federasyonlarının Türkiye'de üyesi yoktur (Güzel, 1993: 79).

3.4.4. Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU)

1945 yılında kurulduğunda dünyanın en güçlü uluslararası sendikal üstörgütü olan Dünya Sendikalar Federasyonu, ilk darbeyi, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla 1948 yılında yedi. Batı dünyasının önemli sendikal merkezleri bu örgütten ayrıldı. Ancak gelişmiş kapitalist ülkelerde komünist partilerinin denetimindeki bazı önemli sendikal merkezler Dünya Sendikalar Federasyonu'na üyeliklerini sürdürdüler (özellikle İtalya'dan CGIL ve Fransa'dan CGT).

Ancak 1968 yılında Kızıl Ordu'nun Çekoslovakya'yı işgalinden sonra dünya komünist hareketinde hızlanan bölünmeler sonrasında, CGIL ve ardından CGT'nin Dünya Sendikalar Federasyonu ile ilişkileri zayıfladı ve daha sonra da koptu. Çin Halk Cumhuriyeti sendikaları da benzer bir yol izledi. 1990-1991 yıllarında Sovyetler Birliği ve Doğu ve Orta Avrupa ülkelerindeki çöküşün ardından, Dünya Sendikalar Federasyonu iyice zayıfladı. Bugün Dünya Sendikalar Federasyonu uluslararası alanda bir güç olmaktan çıkmıştır (Newlan, 1999: 124).

3.4.5. Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC)

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC), Avrupa Birliği ile yakından bağlantılı bir örgütlenmedir. ETUC'un kuruluşunun kökleri, 1950'li yılların başlarında Avrupa Birliği doğrultusundaki ilk adım olan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'nin kurulmasına kadar uzanmaktadır. Avrupa birliği süreci başlayınca, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ICFTU) Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'daki 21 üyesi "21'ler Komitesi" adını alan bir yapılanmaya gittiler.

1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu oluşturan Roma Antlaşmasının imzalanması sonrasında, ICFTU'nun Avrupa'daki üyeleri 1958

yılında Düsseldorf'ta toplandılar ve Avrupa Sendikalar Sekreterliğini oluşturdular. “21’ler Komitesi” de bu yeni yapılanmaya katıldı. 1969 yılında, Avrupa Sendikalar Sekreterliği, adını Avrupa Hür Sendikalar Konfederasyonu (ECFTU) olarak değiştirdi ve çalışmalarını daha kurumsallaştırdı.

Avrupa Birliği sürecinde adımlar atıldıkça, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu düşüncesi de güçlendi. 1972 yılında yapılan görüşmeler ve varılan anlaşmalar sonucunda, 1973 yılı Şubat ayında Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi ülkeleri ile bazı diğer Avrupa ülkelerindeki sendikalar, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu’nu kurdu. Avrupa Sendikalar Konfederasyonu günümüzde 33 ülkeden 74 sendikal merkezde ve 15 Avrupa işkolu federasyonunda örgütlü yaklaşık 60 milyon işçiyi temsil etmektedir (Newlan, 1999: 126).

3.4.6. Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı Sendika Danışma Komitesi (OECD-TUAC)

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) Sendika Danışma Komitesi (TUAC) Marshall Planı ile bağlantılı olarak 1948 yılında kuruldu. Günümüzde 29 OECD ülkesinden 55 ulusal merkezin üyesi bulunduğu bu örgütlenme, 70 milyon dolayında işçiyi temsil etmektedir. Bu yapıya Türkiye’den TÜRK-İŞ ve DİSK üyedir. TUAC’ın ana çalışma alanı, OECD’nin politikalarının işçiler ve sendikalar lehine yönlendirilmesidir.

3.5. TÜRKİYE’DE SENDİKACILIK

Türkiye’de ilk sendika 1871 yılında kuruldu. 1909 yılı Türk sendikacılık tarihinde önemli bir kilometre taşıdır. Çünkü bu tarihte hükümet anayasal

sistemi kabul etmişti. Bunu takiben 1909 yazı pek çok grev hareketlerine sahne olmuştur.

Kurtuluş savaşının hemen ardından, İstanbul'da Kurulu 16 teşkilat bir merkezi organın oluşturulması için harekete geçmiş, fakat sonuç başarısız olmuştur. 1946'dan sonra işçiler bütün işçi hareketlerini temsil edecek bir milli merkezin kuruluşuna olan ihtiyacı daha iyi fark etmişlerdir. 11 temmuz 1952 tarihinde TÜRK-İŞ (Türkiye işçi sendikaları konfederasyonu) kurulmuştur. TÜRK-İŞ'in ilk amacı Türkiye'de hür, demokratik ve bağımsız sendikacılık hareketini geliştirmekti ve bunun için mücadele etti (Güzel, 1993: 132).

Türk sendikalcılığı 1963 yılında çıkarılan 274 sayılı sendikalar ve 275 sayılı Grev ve Lokavt yasaları ile gerçek kimliğine kavuşarak hür sendika kurma ve işçilerin menfaatlerini koruma hakkını elde etmiştir.

1924 Anayasasının tanıdığı sendika kurma hakkı, Şeyh Sait ayaklanması sırasında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile geri alınmış, 1946 yılına kadar bu yasak sürmüştür. 1946 Haziranında kaldırılan sendika yasağı, 6 ay içinde tekrar geri getirilmiş ve 1947 Şubat'ında grevsiz toplu iş sözleşmesi sendika hakkı tanınmakla yetinmiştir.

Türkiye'de işçi sınıfı hareketinin Osmanlılara dayanan bir geçmişi vardır. Sınıfsal gerçeklik içinde yaşanan koşullar, çeşitli dinden, inançtan, milliyetten işçilerin bir araya gelerek örgütlenmeleri sonucunu doğurmuş. Osmanlı Amele Cemiyetiyle başlayan örgütlü mücadele, dönem dönem kesintiye uğratılsa da günümüze dek sürmüştür (İşık, 1972: 127).

Uzun aralar suskun da geçirilse, bu mücadele derinden derine sürmüş. 1952'de Türk-İş Konfederasyonu kurulmuştur. Ancak Türk-İş'in partiler üstü politikası uzlaşmacı tutumu, hiçbir zaman işçilere ve öteki çalışanlara güven vermedi. Burjuva politikalarının perdelenmesine ve çalışanların aldatılmasına yol açtı. Türk-İş yöneticilerinin hükümetlerle uzlaşma yolunu seçerek kimliklerinden uzaklaştılar. İşçi kimlikleri yerine sendika ağası kimliğine

bıraktı. Bu durum işçileri yeni sendika kurma arayışına yöneltti. 1961 Anayasası'nın çalışma hayatına ilişkin yaptığı kısmi iyileştirmeler ve 1963 yılında çıkarılan Sendika Kanunu sayesinde işçilerin grevli toplu sözleşmeli sendika kurmaların yolu açıldı. Sonunda şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kuruldu. Bu dönemde bütün çalışanları etkileyen nispi özgürlük ortamı, değişik toplumsal kesimler harekete geçirdi. Öğretmenler 1965'te TÖS'ü kurdular. Türkiye Öğretmenler Sendikası yaklaşık 100 bin üyesiyle güç oldu. Çalışanlar cephesindeki bu örgütlenme çok geçmeden TİP'in şahsında politik iktidar araçlarının doğuşunu da etkiledi. Ne var ki 12 Mart 1971 den beri hemen hemen tüm demokratik kurum ve kuruluşlara damgasını vurunca TÖS'de kendini feshetmek zorunda kaldı (Metin, 1996: 19).

Bu dönemden sonra, yani 1967'den 1980 yılına kadar, 657 sayılı yasaya tabi kamu çalışanlarına sendika kurma hakkı yasaklandı. Ancak Türk-İş yönetiminin devletler bütünleşmesi, kriz dönemlerde hükümetlere destek vermesi, sendikal mücadeleye sadece ücret artışlarıyla sınırlı görmesi yüzünden işçiler yüzlerini DİSK'e çevirdiler. Başlangıçta kamu işyerlerinde örgütlenmeyen, devletin engelleri yüzünden, Türk-İş'le rekabet edemeyen DİSK, kısa sürede birçok işyerinde örgütlendi (Metin, 1996: 19).

DİSK ve Türk-İş, bugün de sınıf savaşının gerektirdiği bir noktada değildir. Sınıf çıkarının yerini, yöneticilerin çıkarı almış, savaşın yerini ise uzlaşmacı politikalar doldurmuştur. Uluslararası sermaye ile bütünleşmeye yönelen Türkiye burjuvazisi karşısında, Türkiye'deki emekçi kesimler, gerekli donanımdan, örgütlülükten ve bilimsel pusuladan yoksundur.

12 Eylül darbesinin ardından, 12 Eylül rejiminin sürdürücüsü olan ANAP iktidarının çalışma hayatına yaptığı müdahaleler, ücret sınırlamaları, çalışanların yaşam standardını düşürdü. Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT'ler) de çalışan işçilerin öncülük ettiği bir dizi eylem toplumun diğer çalışan kesimlerini de etkiledi. Örgütsüz olan memur kesimi, çıkarları çerçevesinde örgütlenme çalışmaları başlattı.

Ne var ki 1980 yılında yürürlükte bulunan anayasa, memurların sendika kurmasını yasaklıyordu. 1982 Anayasasında ise fiili yasaklar görülmüş olmalı ki, yeni yasaklar getirilmedi. Memurlar bu boşluktan yararlanarak Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO) sözleşmesinden doğan haklardan yararlanarak 1989 yılından itibaren çeşitli memur sendikaları kurdular (Metin, 1996: 22).

3.6. AZERBAYCAN'DA İŞÇİ SENDİKALARININ KURULMASI

3.6.1. Azerbaycan'da İşçi Sendikalarının Kurulması Tarihi

İşçi Sendikaları ilk kez XVIII yüzyılın II döneminde Büyük Britanya'da kendi iş çıkarlarını savunmak ve sosyal statüsünü korumak için birleşik yüksek lisanslı işçilerin kurumları olarak kurulmuştur. İlk İşçi Sendika kurumu lokal (yerel) özellik taşımıştır. Daha sonra bu kurum XIX yüzyılda Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde ve Amerika'da kurulmuştur. XIX yüzyılın sonunda üretim alanlarında da işçi sendikalarının merkezleri kurulmuştur. Bunlardan en eskisi 1868 yılında kurulmuş olan Britanya Tred-Yunioncuların Kongresidir. İşçi Sendikalarının sosyal bazı gittikçe genişlemeğe başlamıştır. Şöyle ki, orta eğitilmiş ve lisanssız işçileri birleştiren kurumlar kuruldukça, işçi sendikaları esasen maddi üretim alanlarında kurulur, kendi sıralarına fiziksel işte çalışanları katıyorlardı (Mehdiyev, 2005: 46).

XIX yüzyılın başlarında işçi sendikalarının uluslararası federasyonları kurulmaya başladı. Azerbaycan'da ilk sendika Rusya'da baş vermiş 1905-

1907 burjuva demokratik devrimi döneminde kurulmuştur. Rusya İmparatorluğunun çeşitli sanayi şehirlerinde olduğu gibi 1905 yılında Bakü'de de ilk işçi sendikası kuruldu. 17 Ekim 1905 yılında Bakü'de Konka (at-demir yolu) işçi sendikasının temeli koyuldu. 1905 yılında mühendis ve teknisyenlerin, doktorların, öğretmenlerin, avukatların siyasi işçi sendikaları kuruldu. Bu dönemde büro memurları, şehir, maden işçileri, ticaret gemiciliği işçilerinin yardımcı işçi sendikaları da vardı (Mehdiyev, 2005: 48).

Azerbaycan'da işçi sendikası hareketi tarihinde ittifaklararası birliğin kurulması mühim aşama sayılırdı. 1905 yılının sonunda Bakü'de "İttifakların İttifakı Bürosu" kurulmuştu. Bu 1905-1907 devrimi sürecinde oluşmuş işçi sendikalarının birleştirilmesi amacıyla gösterilmiş çabaydı. Fakat bu adım son derece güçsüzdü ve sendika hareketinin birleştirilmesi için yeterli değildi. Buna rağmen 1906 yılında ayrı ayrı işçi sendikalarının kurulması devam etmekteydi. 1906 yılında bolşevikleri sendika hareketına önderlik yapmak için gayri legal Merkez-İşçi Sendikalarının Merkezi Bürosunu kurdular. 1905-1907 devrimi döneminde bolşeviklerle menşevikler birbiriyle işçi sendikaları üzerine etkilerini artırmak uğruna keskin mücadele etmekteydiler. Bolşevikler işçi sendikalarının devrimsel faaliyetle uğraşmaları düşüncesindeydiler. Menşeviklerse dünyada var olan tred-unionculuk prenepe ve görevlerinin işçi sendikalarının faaliyetinde yer edinmesine çalışıyorlardı. Bu prenepe işçi sendikalarına yalnız işçilerin sosyal ekonomik problemlerinin çözülmesiyle uğraşma imkanı sağlıyordu. Çar Hükumetiye işçi sendikaları kurumlarını kendi denetimi altında tutmakla onları kendi maksadı için kullanmak amacındaydı (Mehdiyev, 2005: 58).

Ayrı ayrı ulusçu partiler de az sayıda işçileri küçük işçi sendikalarına katarak onları kendi amaçları için kullanıyorlardı. Daşnaklar Nobel Kardeşleri ve Pitoyev'in müesseselerinde çalışan Ermeni işçilerinden oluşan yardımcı işçi sendikaları kurmuşlardı. Aslında imalathane prenebi üzerine bu tür yardımcı işçi sendikalarının kurulması işçilerin güçlerini bölüyor, onların sosyal durumlarını iyileştirmek uğruna yapılan mücadeleyi negatif

etkilemekteydi. O nedenle de bolşevikler işçilerin büyük ve aktif kısımlarının bir bütün olarak işçi sendikalarında birleştirilmesine çalışıyorlardı. Özellikle, petrol sanayisi işçilerinin bir ittifakta birleştirilmesine daha fazla dikkat edilmekteydi. Azerbaycan'da ilk güçlü işçi sendikası 1906 yılında kurulmuş olan Petrol Sanayisi İşçileri sendikasıdır. Bu işçi sendikasının kurulmasını kolaylaştıran hususlardan biri ittifak kurulanadek sanayi müesseselerinde seçimli fabrika ve maden işçi komisyonlarının faaliyeti ve bu komisyon işçilerini işçi sendikalarına katmak için aktif olarak çalışmasıydı (Qaraşov, 2003: 66).

Petrol Sanayisi İşçileri sendikası en popüler ve kitlesel kurum oldu. Eğer 1906 yılının Ekim ayında ittifakın 225 üyesi vardıysa, artık 1907 yılının sonunda onların sayısı 6 binden fazlaydı. İlk yılında Petrol Sanayisi İşçileri sendikası sadece Balahani'da faaliyet gösterse de, sonraki yıllarda onun faaliyeti diğer bölgelere de yayıldı. İttifakın Bibiheybet'te, Kara ve Beyaz şehirlerde, Surahani'da da şubeleri açılmıştı. İttifakın Merkezi yönetim kurulunun ikametgahı ise Balahani'da bulunuyordu (Mehdiyev, 2005: 72).

Birinci dünya savaşının başlamasıyla sosyal hayatın tüm alanlarında olduğu gibi işçi sendikalarının faaliyetinde de duraklama başladı.

1905-1907 devriminin gidişinde Azerbaycan'da kurulmuş işçi sendikaları kurumlarının çoğu bolşeviklerin etkisi altındaydı. İşçi sendikaları kurumlarının birleşik bir yönetim merkezi yoktu, onların tüzüklerindeki hususlar çoğu zaman Bolşevik partisinin program talepleriyle üst üste gelmiyordu. İşçi Sendikaları kurumları ekonomik taleplerle beraber siyasi içerikli çağırırlarla da görevlerini devam ettirmekteydiler. Bakü proletariyatının çok uluslu olması işçi sendikaları kurumlarının faaliyetini de etkilemişti. İttifakın içinde azeri olmayanlar çoğunluk oluşturuyorlardı. Petrol sanayisinde bu dönemde Güney Azerbaycan'dan gelmiş mevsimlik işçiler çoğunluk oluşturduğundan onları siyasi faaliyete katmak zorluk yaratıyordu. Tüm bunlara rağmen işçi sendikaları işçiler içerisinde gittikçe popülerlik

kazanmaktaydı. İşçiler petrol sanayecileriyle oluşmuş çelişkileri çözmek için işçi sendikası kurumlarına müracaatta bulunuyorlardı.

1918-1920 tarihlerinde Bolşeviklerin kurdukları işçi sendikaları gönüllülük prensiplerinden uzaktı ve onların faaliyeti daha çok Müsavat hükümetini devirmek görevine tabi bulunduğundan yalnız siyasi özellik taşıyordu. Bolşevik liderleri ekonomik krizin oluşturduğu karışıklıktan yararlanarak kitleleri, onların teşebbüsüyle kurulmuş fabrikalar ve yerel komiteleri vasıtasıyla “geniş kitlelerin” asıl çıkarlarını koruduklarına inandırmaya çalışıyorlardı (Hasanov, 2004: 94).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde hükümetin kurmaya çalıştığı işçi sendikalarına karşı bolşeviklerin mücadelesi çok sert ve acımasız özellik kazanmıştı. En dramatik durum ise bolşeviklerin milli işçi sendikalarının kurulmasına engel olmaya çalışmasıydı.

Bolşevikler işçi sendikalarını kendi fikirlerini işçilere empoze etmek için legal kitlesel tribün olarak kullanıyor, onların asıl sosyal görevlerinden uzaklaşarak Komünist Partinin elinde alet olmasını başarıyorlardı (Hasanov, 2004: 97).

3.6.2. Azerbaycan’da İşçi Sendikalarının Kurulması ve Faaliyeti

18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti toplantısında “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Devlet Bağımsızlığı hakkında Anayasa Aktı” oybirliği ile kabul edildi. Anayasa aktinde Azerbaycan’ın bağımsız, üniter ve laik devlet olduğu yazılıyordu. 29 Aralıkta yapılan halk oylaması sonucunda oy kullananların % 95’ten çoğu referanduma katıldı. Azerbaycan halkı oybirliği ile cumhuriyetin devlet bağımsızlığını destekleyen karar aldı (Mehbalıyev, 2002: 113).

SSCB'nin yıkılması ile birlikte bazı güçlerin onun restoresi için çaba göstermelerine karşın halkların mücadelesi sayesinde eski Sovyet cumhuriyetleri devlet bağımsızlığı kazandılar. Tarih 20. yüzyılda ikinci kez Azerbaycan Cumhuriyeti'ne devlet bağımsızlığını ilan etme şansı tanıdı.

Azerbaycan'ın ikinci kez kendi bağımsızlığını kazanması ardından tüm alanlarda olduğu gibi işçi sendikalarında da reformların yapılması gerekmektedir. Bu nedenle Azerbaycan işçi sendikalarının 5 Şubat 1993 tarihinde yapılmış 19. kurultayının müstesna önemi oldu. Kurultay süresinde kurulmuş teşebbüs grubunun teklifleri ile Sovyetler Birliği'nden kalma idari yönetmelik sistemini kendinde yaşatan alt kurumların teşebbüsüne önem vermeyen işçi sendikaları konseyi kendi faaliyetinin bittiğini beyan ederek yetkilerini konfederatif tipli İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na devretti. Kurultayda Settar Mehbaliyev Azerbaycan İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (AİSK) başkanı seçildi. Sendikaların 19. kurultayı belirlenmiş süreden iki yıl önce yapıldı. Bu bir tesadüf değildi. Azerbaycan Cumhuriyeti o dönemde tarihinin yeni aşamasına ayak basmış, kaybettiği devletçiliğini ikinci kez kazanmıştı. Bağımsızlığın tekrar kazanılması işçi sendikalarının faaliyetinde de ciddi dönüş yapılmasını gerektirmekteydi. İşçi Sendikalarının faaliyetinde mevcut eski Sovyetler Birliği'nden kalma iş yöntemi, demokratik merkezleşme prensibi, yönetimin idari yönetmelik yöntemleri, yardımcı sendikalar kurumlarının üst kurumlara ciddi bağlılığı onların faaliyetini aksatır, değişen ortama uygun gelmiyordu. Yeni ortama uygun işçi sendikalarının konfederatif esaslarla yenilenmesi tercih edilmişti. Konfederasyon prensibi işçi sendikaları komitelerinin bağımsızlığının sağlanmasına ortam yaratmaktaydı. Bölge işçi sendikaları komiteleri kendi bağımsızlığını koruyarak yeni işçi sendikaları merkezinin aracılığıyla devlet kurumlarında kendi hak ve isteklerini savunmak, işçi sendikalarının faaliyeti ile ilgili herhangi meselelere ilişkin işçi sendikaları merkezine başvuruda bulunmak, teklifleri, belgelerin projelerini seçim kurumlarına tartışmak için vermek şansına sahip oldular. AİSK kurularken bu kuruma 26 üye dahil oldu.

Konfederasyona dahil her bir üye sendikanın kendi tüzüğü var ve işbu belgeye dayanarak serbest faaliyette bulunmaktadırlar. AİSK kurularken bu kuruma aşağıdaki işçi sendikaları dahillerdi:

1. Nahçıvan İşçi Sendikaları Bölge Konseyi
2. Havacılık Çalışanları İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
3. Ototaşım Çalışanları İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
4. Azerbaycan Belediye Memurları İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
5. Köy-Gıda İşleri İşçi Sendikaları Federasyonu
6. Doğal Gaz Teçhizi Çalışanları İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
7. Devlet Kurumları ve Kamu Hizmeti Çalışanları İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
8. Demiryolu Taşımacılığı Çalışanları İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
9. Deniz Taşımacılığı Çalışanları İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
10. Elektrik Santralı Çalışanları İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
11. Bilim, Bilimsel Üretim ve Hissedarlık Müesseseleri İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
12. İlimler Akademisi Bağımsız İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
13. İnşaat Kompleksi işçileri İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
14. Yerel sanayi ve Toplumsal Müesseseleri İşçilerinin İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
15. Kimya Sanayisi İşçileri Bağımsız İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
16. Metal işçileri İşçi Sendikaları Federasyonu
17. Müdafaa Sanayisi İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
18. Medeniyet işçileri bağımsız İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
19. Metro işçileri Sendikası Birliği
20. Petrol ve Doğal gaz Sanayisi İşçileri Sendikası Bölge Komitesi
21. Komünikasyon İşçileri Bağımsız İşçi Sendikaları Bölge Komitesi
22. Sağlık İşçileri Sendikası Bölge Komitesi
23. Hizmet-İş Sendikası Federasyonu
24. Dokumacılık Sanayisi İşçileri Sendikası Bölge Komitesi
25. Doğal Zenginlikler ve Ekoloji işçileri Sendikası Bölge Komitesi

26. Halk eğitimi işçileri bağımsız İşçi Sendikaları Bölge Komitesi

Daha sonra ise “Baku Still Company” İşçi Sendikası ve Belediye İşçileri İşçi Sendikası kuruldu ve işçi sendikalarının alanlar üzere sayısı 28’e ulaştı. Azerbaycan İşçi Sendikaları Komitesi kurulduktan sonra cumhuriyet içinde var olan ve bağımsız faaliyet gösteren-Petrol ve Gaz Sanayisi İşçileri, Bağımsız Buğday Ürünleri Sanayisi işçileri, Azerbaycan İlimler Akademisi Bağımsız Belediye Memurları, Doğal Zenginlikler ve Ekoloji İşçileri Hemkarlar İttifakları Cumhuriyet Komiteleri Konfederasyonu üyeliğine dahil oldular (Mehbalıyev, 2002: 116).

Bunun yanısıra Azerbaycan İşçi Sendikaları “Lukoyl” Açık Hissedar Şirketi Sendika Kurumu Uluslararası Birliğin Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki temsilciliği ile “Karşılıklı İşbirliği Hakkında” yapılmış sözleşme üzerine işbirliği yapıyorlardı.

Azerbaycan İşçi Sendikaları Komitesi’nin 1994 yılında yapılmış III Meclisinin tavsiyelerine uygun olarak birkaç uygun alan, bununla beraber Mühendislik Sanayisi ve Makine Sanayisi İşçilerinin, Ağır Mühendislik Sanayisi İşçilerinin ve Otomobil ve Tarım Sanayisi İşçilerinin Sendikası Komiteleri teşebbüs göstererek Metal İşçileri Sendikası Federasyonu, Balık Ekonomisi İşçileri, Kuşculuk ve Buğdaycılık Alanları, Sanatoryum ve Turistlik Alanı İşçileri Sendikaları ve Ticaret, Sosyal Ekonomi ve Tüketim Kooperativi İşçileri birleşerek “Hizmet-İş” Federasyonunu kurdular (Hasanov, 2000: 193).

Azerbaycan İşçi Sendikaları Konfederasyonunun düzenlediği proje üzerine İşçi Sendikalarının faaliyetini düzenleyen “Sendikalar Hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti’nin 24 Şubat 1994 tarihli Kanunu kabul edildi. Bu karar Cumhuriyette İşçi Sendikalarının tam serbest, bağımsız olarak hiçbir devlet kurumuna bağlı bulunmadan tüzükleri çerçevesinde faaliyet göstermesini bir daha onaylar (Hasanov, 2005: 72).

Bu alanlar üzerine İşçi Sendikaları üyelerinin sayısı 1,5 milyona civarındadır. Konfederasyon Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası Kanunları çerçevesinde ve Kongresinde onaylanmış Tüzüğe uygun olarak faaliyet göstermektedir.

Konfederasyonun yüksek kurumu 5 yılda bir düzenlenen Kongredir. Kongrelerarası dönemde Konfederasyonun yüksek kurumu tüm üye kurumlarının eşit sayıda temsilci göndermesi prensibi üzerine kurulan Meclistir. Konfederasyon kendi faaliyetini kabul ettiği Tüzüğe ve program belgesi olan “İşçi Sendikaları” esas yönergelerine uygun kurmuştur. Konfederasyon Meclisi Devlet düzeyinde ve uluslararası konularda üye kurumların genel pozisyonunu, taktiğini ve faaliyetinin temel yönergelerini hazırlar (Garaşov, 2003: 78).

Yönetim Komitesi – Meclisin toplantılararası döneminde Konfederasyonun yönetimini üstlenmektedir. Terkibi tüm üye kurumların yetkili temsilcilerinden, Konfederasyonun başkanı ve onun yardımcılarından oluşur. Yönetim Komitesi Meclis tarafından onaylanır.

3.6.3. Faaliyette Bulunan En Önemli İşçi Sendikaları:

3.6.3.1. Azerbaycan Petrol ve Doğal Gaz Sanayisi İşçileri Sendikası

Azerbaycan'ının bağımsızlık kazanmasıyla, Petrol ve Gaz Sanayisi İşçileri Sendikalarının faaliyetinde de dönüş oldu. 1991 yılının son aylarında Petrol ve Gaz Sanayisi İşçileri Sendikası cumhuriyet komitesinde petrol sanayisi üzerine teşebbüs gurubu faaliyete başladı. 8 Nisan 1992 tarihinde “Bibiheybet” Petrol-Gaz Çıkarma Dairesinin (PGÇİ) Badamdar kasabasında bulunan Medeniyet Sarayında bu dairenin Bağımsız İşçi Sendikaları Komitesinin Kurucu Konferansı düzenlendi. 18 Nisan 1992 tarihinde ise

“Azneft”, “Hazardeniz” petrol ve gaz çıkarma üretim birlikleri (ÜB) üzere teşebbüs gurubunun organizesi konusunda karar alındı. Bununla da resmen Neft ve Gaz Sanayisi İşçileri Sendikasında ayrılma başladı. Ayrılma sonucu Petrol ve Gaz Sanayisi üzerine üç sendika – “Bağımsız” İşçi Sendikası, “Özgür” İşçi Sendikası ve “Azerneftyağ” ÜB İşçi Sendikası kuruldu. Bu İşçi Sendikaları dört yıl ayrı ayrı faaliyette bulundular. 1995 14 Haziran tarihinde üç İşçi Sendikasının beraber toplantısında tek İşçi Sendikası kurulması konusunda karar alındı.

23 Mayıs 1997 tarihinde Azerbaycan’da Petrol ve Gaz sanayisi İşçi Sendikasının kurucu Kongresi düzenlendi.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketinin yapısının mükemmelleştirilmesiyle ilgili cumhurbaşkanının fermanına uygun olarak bu alanda faaliyette bulunan İşçi Sendikaları yeniden yapılandırıldı. Petrol ve Gaz Sanayisi işçileri sendikasının 8 Mayıs 2003 tarihli kararıyla 12 Mayısta Denizde PGÇ ÜB BSK ve karada PGÇ ÜB BSK' nın hukuki varisi olan “Azneft” ÜB BSK kuruldu.

Petrol sanayisinde 50’den fazla yabancı petrol şirketinin faaliyeti mevcuttur. Fakat bu şirketlerden yalnız “Anşad Petrol” LTD, “Boş Şelf” LTD, “Magdermott” LTD, “Azerneft” LTD, “Şirvan Oil”, “CESCO” LTD, “Aik Oil-Azerbaycan” Cemiyeti ve “Uluslararası Kazma Şirketinde” işçi sendikası komiteleri faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Azerbaycan Petrol ve Doğal Gaz Sanayisi İşçileri Sendikası Cumhuriyet Komitesine bağlı “Gençler Şurası” ve “Kadınlar Şurası” faaliyet yapıyor. Azerbaycan Petrol ve Doğal Gaz Sanayisi Çalışanları Sendikası 1997 senesinde Petrol ve Doğal Gaz Sanayisi, Petrol ve Doğal Gaz Yapı Kompleksi Çalışanlarının Uluslararası Sendika Konfederasyonuna, 1999 yılından itibaren ise İCEM’e, Dağ Maden ve Kimya Sanayi Sendikalar

Konfederasyonu ve farklı meslek sahipleri sendikalarının Uluslararası Konfederasyonuna üye olarak alınmışlar.

3.6.3.2. Azerbaycan Demiryolu Çalışanlarının ve Taşıt İnşaatçılarının Bağımsız Sendika Komitesi

Azerbaycan Demiryolu Çalışanlarının ve Taşıt İnşaatçılarının Bağımsız Sendika Komitesi 28 Aralık 1992 tarihinden bağımsız faaliyete başlamışlar. Bağımsız Sendikanın tüzüğü 27 Ocak 1996 tarihinden Azerbaycan Demiryolu çalışanlarının MNİK'nin 19. konferansında onaylanmış, 18 Nisan 1996 tarihinde ise Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'nda sicil kaydı yapılmıştır.

1996-2001 tarihlerinde Demiryolu, Bakü Metrosu, Azeryolnakliyyatikinti, Azertunelmetrotikinti Ticari Şirketlerinin sendikaları, Azerbaycan Demiryolu Çalışanları ve Nakliyat İnşaatçıları Bağımsız Sendika Komitesine (BSK) bağlı faaliyette bulunmaktaydılar.

1996 yılından başlayarak Demiryolu Nakliyatında reform dönemi ve ekonomik kalkınma aşaması başlamıştır. Azerbaycan Devlet Demiryolunda yapılan yapı değişiklikleri ve reformlara paralel olarak sendikalarda da BSK'nin tüzüğüne uygun değişiklikler yapılmıştır. Demiryolunda iki bölüm iptal edildiği için o bölümlerin Bölge Sendika Komiteleri de iptaledilmiş, yerine eski hizmetlere dayanan üretim kurumları kurulmuş, üretim kurumlarının birleşik Sendika Komiteleri kurulmuştur.

5 Ocak 2001 tarihinde Azerbaycan Demiryolu çalışanlarının 19. hesap konferansında komitenin ünvanı değiştirilerek Azerbaycan Demiryolu Çalışanlarının Bağımsız Sendikası Cumhuriyet Komitesi (Azerbaycan Demiryolu çalışanlarının BSCK) olarak anılmıştır.

24 nisan 2002 tarihinde Azerbaycan Demiryolu çalışanlarının BSCK'nin yönetim kurulunun kararıyla "Azeryolnakliyattikinti" ve "Azertunelmetrotikinti" Hissedar Kurumlarının yalnız inşaat işleri ile uğraşdıklarını, aynı zamanda Demiryolu nakliyatı sistemi ile bu hissedar kurumların hiçbir ilişkisi olmadığı öngörülerek onların mutabakatları ile "Azeryolnakliyattikinti" ve "Azertunelmetrotikinti" hissedar kurumlarının birleşik sendika komiteleri 1 Mayıs 2002 tarihinden Azerbaycan Demiryolu çalışanlarının BSCK üyeliğinden çıkarılmıştır. Bakü Metrosu İşçi Sendika komitesi de Azerbaycan Demiryolu çalışanlarının BSCK'nin hizmetinden 1 Mayıs 2003 tarihinde alınmıştır.

Komitenin örgütlenme işinin güçlenmesi sayesinde sendikalara yeni İşçi Sendikaları üyelerinin katılması işi başarılı olmuştur. Şöyle ki, 2003 yılının eylül ayında Azerbaycan Devlet Demiryolu askerileştirilmiş mühafıza hizmetinin teşebbüs grubunun müracaatını dikkate alarak o kurumda BSCK'nin kurumunun yönetim kurulunun 10 Eylül 2003 tarihli kararıyla İşçi Sendikası kurumunun kurulması işi başarılı olmuştur.

2005 yılının başlarında yaklaşık 30 bin üyesi olan Azerbaycan Demiryolcuları MSİK, bir işkolu ve 203 kurumun İşçi Sendikası komitelerini kapsamıştır. Azerbaycan Demiryolcuları MSİK Uluslararası İşçi Sendikalarıyla sıkı ilişki kurmaktadır. Bu kurum Demiryolcuların Uluslararası İşçi Sendikaları Konfederasyonun, Uluslararası Taşımacılık İşçi Sendikası Federasyonunun üyesidir. Bundan başka Türkiye, Mısır Demiryolcularıyla da sıkı ilişkiler kurulmuştur.

3.6.3.3. Azerbaycan Cumhuriyeti Gaz Teçhizatı İşçi Sendikası

Azerbaycan Cumhuriyeti Gaz Teçhizatı İşçi Sendikası Cumhuriyet Komitesi 1991 yılından 11 Ekim 1995 tarihine kadar Petrol ve Gaz sanayisi işçileri SRK'i terkinde faaliyette bulunmuştur. 1995 yılının Ekim ayından ise

Gaz Teçhizatı işçileri SİRK'i bağımsız faaliyet göstermeğe başlamıştır. 1996 yılının sonunda Azerigaznakliyat EB'yi, 1997 yılında ise "Yeraltıgazsaklama" ve "Azergazsaklama" İşçi Sendikası Kurumu BSK'ye dahil olmuşlar. Bu komitenin terkinde 62 İşçi Sendikası Kurumu faaliyette bulunuyor.

3.6.3.4. Azerbaycan Komunikasyon İşçileri Bağımsız İşçi Sendikası

Azerbaycan Komunikasyon İşçileri Bağımsız İşçi Sendikası Cumhuriyet Komitesi 1991 yılından başlayarak bağımsız olarak faaliyet göstermeğe başlamıştır. 1991 yılında bu kurumun terkinde de birçok tartışmalı hususlar oluşmuş, ittifakın işinin zayıflaması, bölünmesi için girişimde bulunmuşlar. Lakin kurum kendi birliğini koruyabilmiştir.

Sovyetler devrildikten sonra 1992 yılında SSC'nin terkinde olan Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan) komunikasyon işçileri sendikaları Kazakistan'ın Çimkent şehrinde toplanarak işbirliği ve beraber faaliyet hakkında sözleşmeyi imzalamışlar. Azerbaycan Komunikasyon işçileri bağımsız sendikası Türkiye'nin "Haber-İş" İşçi Sendikasıyla sıkı işbirliği yapmaktaydı. 2005 yılının başlarında Azerbaycan Komunikasyon işçileri bağımsız SRK'nin terkinde 16,5 binden fazla üyesi olan 8 bağımsız sendika komitesi bulunmaktaydı.

3.6.3.5. Azerbaycan Metal İşçileri Sendikası

Azerbaycan Metal İşçileri Sendikası Federasyonun kurucu konferansı 22 Nisan 1994 tarihinde düzenlenmiştir. Federasyona Ağır Makina ve makina yapımı, radyoelektron sanayisi, otomobil, tarımcılık ve Savunma sanayisi işçilerinin cumhuriyet İşçi Sendikaları dahil oldular. Sonraki aşamada

Savunma Sanayisi İşçileri Sendikası Cumhuriyet Komitesi bu Federasyonun terkiinden ayrılarak Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığının Savunma sanayisi alanları işçilerinin bağımsız İşçi Sendikalarına katılmıştır.

1998 yılının Eylül ayında Metalurji Sanayisi İşçileri Sendikası Metal İşçileri Sendikası Federasyonuna birleşti. 2005 yılının başlarında Azerbaycan Cumhuriyeti Metal İşçileri Sendikası Federasyonu kendisinde 5 İşçi Sendikası Cumhuriyet Komitesinin 113 İşçi Sendikası kurumu ve 30 bine kadar İşçi Sendikası üyesini birleştiren Federasyon tipli sendika kurumuydu.

İşçi Sendikası Federasyonu yakın ve uzak yabancı ülkelerdeki İşçi Sendikalarıyla sıkı ilişkiler kurmuştur. Bunlardan en önemlisi kuruculardan biri Azerbaycan “Metal-İş” Federasyonu olan, 19 ülkenin Metal Sanayisi sendikalarını bünyesinde birleştiren “Avrasya” Maden işçileri Federasyonunun kurulmasıdır.

1998 yılının Kasımında Avrasya Uluslararası Maden İşçileri Federasyonu Merkezi Komitesinin 9. toplantısı Bakü şehrinde yapılmıştır. 11 ülkenin katıldığı bu toplantı yalnız İşçi Sendikaları Birliğinin ve uluslararası ilişkilerin sıkılaştırılması açısından değil, hem de Azerbaycan gerçeklerini dünyaya yansıtmak açısından özel önem taşımaktaydı.

3.6.3.6. Kimya ve Petrol Kimya Sanayisi İşçileri Sendikası

Kimya ve Petrol Kimya Sanayisi İşçileri Sendikasının tüzüğü 1990 yılında düzenlenmiş ve 4 Kasım 1991 tarihinde Adalet Bakanlığı tarafından onaylanmıştı.

“Azerkimya” devlet şirketinin 28 Eylül 1992 tarihli kararıyla “Azerneftkimya” üretim birliği iptal edilerek tüm petrol imalı müesseseleri “Azerneft” Devlet şirketinin terkiibine dahil edildi. Bununla ilgili olarak uygun

yapı değişikliyi cumhuriyet sendikalarında da yapıldı. 1993 yılında Kimya sanayisi işçilerini birleştiren İşçi Sendikası Kurumu Kimya Sanayisi İşçileri Bağımsız İşçi Sendikası olarak anıldı. Bu kurum Türkiye'nin "Petrol-İş" ve "Lastik-İş" İşçi Sendikalarıyla işbirliği kurmuştu.

3.6.3.7. Azerbaycan İnşaat Yapısı İşçilerinin Bağımsız İşçi Sendikası

Azerbaycan İnşaat Yapısı İşçilerinin Bağımsız İşçi Sendikası Aralık 1991 yılında kuruldu. Piyasa Ekonomisine geçiş döneminde İşçi Sendikası karşısında duran konuların olumlu çözülmesi için yeni biçim ve usulleri aramak, dünya İşçi Sendikalarının tecrübesinden yararlanmak için uluslararası arenaya çıkmak, Uluslararası İşçi Sendikası grubuna dahil olmak ihtiyacı olduğundan İnşaat yapısı işçilerinin bağımsız İşçi Sendikası bu yönde iş yapmış, birkaç uluslararası İşçi Sendikası kurumlarıyla ilişki kurmuştur. Sonuçta, bu İşçi Sendikası kurumu İCEM (Kimya, dağ-maden sanayisi, enerji sanayisi işçilerinin uluslararası federasyonu) ve İFVWW (İnşaat ve orman sanayisi işçilerinin uluslararası federasyonu) gibi kurumlara dahil olmuştu. Ayrıca bu kurum BDB ülkelerinde faaliyet gösteren birçok sendikayla da işbirliği kurmuştur.

3.6.3.8. Elektroenerji Ve Elektroteknik Sanayisi Sendikası

Azerbaycan'ın bağımsızlığı döneminde elektroenerji ve elektroteknik sanayisi alanlarında önemli yapı değişiklikleri meydana gelmiştir. Cumhuriyette yapılan ekonomik reformlar ve yapı değişiklikleriyle ilgili elektroteknik sanayi ve enerji yapım sisteminde yenilikler yapılmıştır. "Bakü kondisioneri (klima)", "Azerelektroterm", "Bakü elektrik makinaları", "Azerelektroişik" Üretim Birlikleri iptal edilmiş, onlara bağlı müesseseler hissedar cemiyetlerine dönüşmüşlerdir. "Azereenerjitikintiguraştırma" devlet

şirketinin bazında yeni adlı hissedar cemiyeti kurulmuştu. 2000 yılının başlarında elektroenerji sisteminde önemli gelişmeler olmuştur. Şehir ve ilçe dağıtım elektrik şebekeleri "Azerenerji" AHC'den alınmış, onların bazında "Genceelektrikşebeke" ve "Alibayramlıelektrikşebeke", AHC'ler kurulmuştu. 01 Ekim 2002 tarihinde "Genceelektrikşebeke" ve "Alibayramlıelektrikşebeke" AHC ise "BARMEK – Azerbaycan Elektrik Şebeke" LTD tarafından uzun süreli yönetime alınmıştır. Yönetme alınan şirketler Gence ve Alibayramlı AHC'lere uygun olarak "BAYVA-Batıenerji", "BAYVA-Doğuenerji", LTD'ler, "Sumgayıt EŞ" AHC'nin bazında ise "Sumgayıt Elektrik Şebeke" bölgesel dairesi kuruldu.

1991 yılından kendi faaliyetini bağımsız olarak sürdüren Azerbaycan Elektroenerji ve Elektroteknik Sanayisi İşçileri Sendika Komitesinin bünyesinde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Nitekim bu sendika Madençıkarma işçilerinin ve Lisanssız İşçiler Sendikaları Uluslararası Federasyonuna ve İnşaat İşçileri Uluslararası Federasyonunun üye olmuştur. Sendika ayrıca Türkiye'nin "TES-İŞ", Norveç'in "NOPEF", Özbekistan'ın ve diğer ülkelerin işçi sendikalarıyla sıkı işbirliği kurmuştur.

3.6.3.9. Azerbaycan Tarımcılık ve Gıda Sanayisi İşçileri (köy-gıda-iş) Sendikası Federasyonu

Çok kapsamlı İşçi Sendikalarından biri de Azerbaycan Tarımcılık ve Gıda Sanayisi işçileri (köy-gıda-iş) Sendikası Federasyonudur. Bu alanın İşçi Sendikası uzun tarihi bir yol katetmiştir. 1906 yılında Bakü'de ilk kez Gıda Ürünleri Üreticilerinin İşçi Sendikası kuruldu. Sonraki yıllarda Değirmencilerin, Tütüncülerin, Bira ve Kvas üreticilerinin, Ekmekçilerin, Tatlıcılarının da sendikası kuruldu. 05 Haziran 1920 yılında adı geçen kurumlar birleşerek üç alan üzerine İşçi Sendikasını – Gıda Sanayisi İşçilerinin, Tütüncülerin ve Tarımcılık ve Orman Tarımcılığı İşçilerinin İşçi Sendikalarını

kurdu. İşçi Sendikalarının ünvanı birkaç kez değiştirilmiş ve onların bazında 1953 yılında Tarımcılık ve tedarik işçileri ve gıda sanayisi işçileri sendikası kurulmuştur. 1986 yılında bu iki sendika bazında geçmiş SSC Tarımsal Sanayi İşçilerinin İşçi Sendikası kuruldu. 2000 yılında İşçi Sendikasının ünvanı değiştirilerek Tarımcılık ve Gıda sanayisi işçilerinin İşçi Sendikası olarak anılmıştır. Cumhuriyette yapılan tarımsal düzenlemeler sürecinde devlet ve sosyal tarımcılık müesseselerinin iptal olunması sonucu işçi sendikalarının sayısı azalmış, 1900'den fazla Tarım İşçi Sendikası Komitesinin faaliyetine son verilmiş, gıda sanayisinde yapılan özelleştirme sonucunda işçilerin büyük bir kısmı serbest faaliyet göstermeye başlamıştır. Tarım İşçi Sendikasının yaptığı örgütlenme toplantıları sonucu birçok gayri devlet müesseselerinde ve köylü-çiftçi müesseselerinde işçi sendikaları kuruldu. Bu kurumlardan "European Tobacco-Baku AHC", "Azersun Holding" Şirketler Grubunun müesseseleri, "Kasco Waste Service" BM, "ALKO-LTD" LTD, "Tahir", "Seymur", "Keklik" ve b. Köylü-çiftçi müesseseleri, "Bakü Fıstık Üretimi", "Golden Uoter", "Legno İmişli" LTD, "Gebele Tütün", "Yevlak-Buğdaycı", "Ucar Pamuk", "Lenkeran Çay-5" Açık Hissedar Cemiyetleri, Mingçeşvir Et Süt Sanayi Müessesesi, İmişli "Araz" Konservleştirilmiş Şireler Fabrikası, Lenkeran "Buta" konserv fabrikası, "Tovuz-Baltiya" Şirketi ve birçok kurum bu alanda önemli gelişmeler göstermişlerdir.

3.6.3.10. Eğitim İşçileri Bağımsız İşçi Sendikası

En fazla üyesi olan kurumlardan biri de Eğitim İşçileri Bağımsız İşçi Sendikasının Azerbaycan Cumhuriyet komitesidir. Bu kurum da 1991 yılından sonra bağımsız faaliyete başlamıştır. 2005 yılının başlarında Eğitim İşçileri Bağımsız İşçi Sendikasının Azerbaycan Cumhuriyet komitesi kendi sıralarında 5868 eğitim müesselerinde çalışan ve eğitim gören 345046 eğitim işçisi ve öğrenci gençlerini birleştirdi. 2000 yılının Kasım ayında bu kurum merkezi Brüksel şehrinde bulunan, kendi sıralarında 149 ülkenin 23 milyon eğitim işçisini birleştiren Uluslararası "Eğitim İnternasionalına" üye olarak

alınmıştır. Cumhuriyet Komitesi uluslararası İş Kurumuyla, BDT ülkelerinin, Türkiye ve İsrail'in uygun alan komiteleriyle sıkı işbirliği yapmaktadır.

3.6.3.11. Sağlık İşçileri Sendikası

Sağlık işçileri sendikası en büyük alan sendikalarında biri olup, kendi sıralarında yaklaşık 124 bin üyeni birleştirir. 1997 yılında Sağlık İşçileri Sendikası Uluslararası RSI (Gayri üretim alanları) kurumuna alındı. Bu kuruma üye olmak Sağlık İşçileri Sendikasına uluslararası kapsamda Azerbaycan'ın problemlerini görüşmek, diğer ülkelerin işçi sendikalarının iş tecrübesiyle fikir alış verişinde bulunmak, işçi sendikaları beraberliğini geliştirmeye imkan sağlamıştır.

2004 yılının Mayıs ayında Bakü şehrinde Bağımsız Devletler Topluluğunun sağlık işçileri sendikası Uluslararası Konfederasyonun yönetici komitesinin toplantısı yapıldı.

3.6.3.12. Azerbaycan Devlet Kurumları ve Sosyal Hizmet İşçileri Sendikası

Azerbaycan Devlet Kurumları ve Sosyal Hizmet İşçileri Sendikası 1990 yılından bağımsız faaliyete başlamıştır. Azerbaycan Devlet Daireleri ve Sosyal Hizmet İşçileri Sendikası 3 uluslararası sendika kurumuna – Devlet Daireleri ve Sosyal Hizmet İşçileri Sendikası Federasyonuna, Sosyal Hizmetler İnternasionalına üye olarak alındı.

3.6.3.13. Azerbaycan Hissedarlık İşçileri Bağımsız İşçi Sendikası

1990 yılının Eylül ayında “Azerbaycan Hissedarlık İşçileri Bağımsız İşçi Sendikasının”, 1991 yılının Martı’nda ise “Azerbaycan Bilim, İlmî-üretim ve Özel Tesislerin” İşçileri Bağımsız Sendikasının temeli atıldı.

Ayrı ayrı faaliyette bulunan “Azerbaycan Hissedarlık İşçilerinin Bağımsız İşçi Sendikası” ve “Azerbaycan Bilim, İlmî Üretim ve Özel Müesseseleri İşçilerinin Bağımsız İşçi Sendikası” kurumları Konfederasyonunun tavsiyesiyle 1997 yılının Nisan ayında birleşerek tek bir kurum olmuştur. 1997 yılının Kasım ayından kurum “Azerbaycan Hissedarlık ve Bilim, İlmî Üretim Tesisleri İşçilerinin Bağımsız İşçi Sendikası” adı altında faaliyette bulunmaktadır. 2005 yılı Ocak ayı verilerine göre bu federasyona üye olan 2403 kurumda 50600 sendika üyesi birleşmiştir. Şehir, ilçe sendikaları kurumlarının sayısı 44, birleşik işçi sendikaları komitelerinin sayısı yedidir.

Azerbaycan Ticaret, Sosyal Ekonomi ve Tüketim Kooperativi İşçileri Sendikası Tüzüğü’nün 1991 yılında Adalet Bakanlığında sicil kaydı yapıldı. Bu sendika kurumu 2000 yılından Ticaret, Turizm, Spor, Otelcilik, Sağlık ocakları, Kooperatif, Balıkçılık ve diğer hizmet alanları İşçileri Sendikaları Federasyonu (Hizmet-İş) olarak anılır.

3.6.4. İşçi Sendikalarının Faaliyetinde Yenilikler

Azerbaycan sendikalarının kurumsal açıdan biçimlenmesinde 5-6 Şubat 2003 tarihinde yapılan AİSK’in 2. Toplantısında önemli rolü olmuştur. Toplantıda AİSK’ nın başkanı S. Mehbaliyev konuşma yapmıştır. Konuşmada AİSK’in 10 yıllık faaliyeti sona ermiş, yapılan işler ve ilerdeki görevler hakkında geniş incelemeler yapılmıştır. AİSK’in Başkanı S.Mehbaliyev geçen

dönem üzerine şöyle konuşmuştur: “Artık tüm zorluklar geride kaldı ve Azerbaycan cumhurbaşkanı muhterem Haydar Aliyev’in kişisel dikkati ve ilgisi sonucunda AİSK ülkenin sosyal, siyasi, ekonomik ve medeni hayatında kendisinin hakettiği yeri olan bir kuruma dönüşmüştür” (İskenderov, 2002: 157).

Azerbaycan’da işçi sendikalarının kurumsal açıdan güçlenmesinde sendika kadrolarının bilgi ve beceri seviyesinin yükselmesinin önemli rolü var. Bu açıdan İş ve Sosyal İlişkiler Akademisi Bakü şubesinin faaliyeti ön plana çıkmıştır. Sendikaların hayatında sendika kadroları ve aktiflerinin eğitiminin büyük rolünü dikkate alarak AİŞŞ Yönetim Kurulu’nun 9 Ocak 1952 tarihli kararıyla işçi sendikalarına kadro hazırlanmasına yardım için kurslar açılmıştır. Kurslar bir kaç yıl faaliyet gösterdikten sonra çevresinin genişlemesi sonucunda işçi sendikalarının eğitim ve kültür kompleksine dönüşmüştür. Aynı dönemde işçi sendikalarının eğitim dairesi olarak Moskova İş ve Sosyal İlişkiler Akademisi’nin Eğitim Danışma Dairesi faaliyette bulunmaktaydı. SSC’nın yıkılması ardından AİSK Eğitim Danışma Dairesinin şubeye dönüşmesi konusunda Rusya Bağımsız İşçi Sendikaları Federasyonuna başvurmuş ve sonuç olarak 1997 tarihinden Eğitim Danışma Dairesi şubeye dönüşmüştür. Şube yüksek eğitilmiş uzman yetiştirmek için 1999 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı’nca devlet siciline geçirilmiştir (Hacıyev, 2002: 121).

İşçi Sendikalarının eğitim sistemini geliştirmek amacıyla AİSK Yönetim Komitesi 29 Ağustos 2000 tarihli kararıyla İşçi Sendikalarının Cumhuriyet Eğitim Yöntemsel ve Kültür Merkezi İş ve Sosyal İlişkiler Akademisi’nin Bakü şubesine birleştirildi. Şube yüksek eğitilmiş uzman yetiştirmekle beraber İşçi Sendikaları uzman ve öncüllerinin eğitimini sağlamaktadır.

Şubede “İş Ekonomisi”, “Mühasebecilik Hesabı”, “Maliye ve Kredi”, “Ekonominin Hukuksal Düzeni” ve “Hukuk Bilimi” meslekleri üzere uzman yetiştirilir. Şubede çalışan 60 kişiden 5 bilim doktoru, profesör, 37 bilim adayı,

doçenttir. İş ve Sosyal İlişkiler Akademisi Bakü şubesinin genel müdürü H.T. Garaşovdur.

Çağımızın en önemli özelliklerinden biri haber alış verişi, yeniliklerin hızlı iletilmesi, dünyadaki gelişmelerle ilgili kamuoyunun anında bilgilendirilmesidir. Bu önemli faktörler İşçi Sendikalarının yaşamında da kendini göstermektedir. Bu yönde AİSK'nin "Ülfet" gazetesi büyük katkılarda bulunmuştur. Gazete 1991 yılından itibaren yayınlanmaktadır. İşçilerin, keza İşçi Sendikalarının hak ve isteklerinin korunmasında, İşçi Sendikalarının başarılarının Cumhuriyet kamuoyuna iletilmesinde, halkın hukuk bilgilerinin artmasında "Ülfet" gazetesi büyük katkılarda bulunmuştur. İşçi Sendikalarının yaşamı, keza dünya İşçi Sendikalarının faaliyetine ilişkin yazılar, normatif hukuksal akdların yorumu, halkın ayrı ayrı kategorilerinin ilgilendiren meselelerin uzmanlar tarafından yorumlanması, ekonomi ve cinsiyet konularında gazetede basılan yazılar özellikle beğenilir (Garaşov, 2003: 72).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Azerbaycan'daki İşçi Sendikalarının geçtiği yol, bu işlemin zor ve ağır olmasına bakmayarak İşçi Sendikalarının zamanın deneyiminden başarıyla geçtiğini, işçilerin isteklerini koruyan kitle kamu örgütü olarak kendi mevcutluğunu kordüğünü belirlemektedir. Tarihi deneyim İşçi Sendikalarının toplum yaşamında önemli bir kurum olarak yer edindiğini bir daha kanıtladı.

Azerbaycan'daki İşçi Sendikalarının bağımsızlığını kazanmasının ardından Uluslararası İşçi Sendika Örgütleri ve kamu birlikleri ile ilişkileri daha da artmıştır. 2001 senesinin Kasım ayında AİSK Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonuna üye olmuştur. (ICFTU) dünya İşçi Sendikalarının en büyük kurumudur. 1949 tarihinde kurulmuş olan, halen ikametgahı Brüksel şehrinde bulunan bu örgütün 150 ülkeden 158 milyon üyesi vardır. AİSK'nin başkanı S. Mehbaliyev 2001 senesinin Kasım ayında ICFTU'nun Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri işçi sendikaları konseyinin 9 kişiden oluşan yönetim kuruluna üye seçilmiştir (İskenderov, 2002: 172).

Yabancı işçi sendikaları ile de ilişkiler genişlemiştir. AİSK Polonya'nın "Birlik", Bolgaristan'ın "Podkrepa", Genel Belçika Liberal İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Japonya'nın Uluslararası Çalışma Fonu ile sık ilişkiler kurmuştur. Bakü'de ICFTU, Norveç İşçi Sendikaları BET, AİSK ve Avrupa konseyinin girişimiyle bölgesel konferanslar yapılmıştır. Azerbaycan İşçi Sendikaları son yıllarda Brüksel'de ICFTU'nin Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri üzere ilişki kurma Komitesinin toplantısına, İspanya'nın Toledo şehrinde Uluslararası Dokuma İşleri, Giysi ve Deri İşçileri Federasyonu'nun 3. Kongresine, İstanbul'da BET'in esas prensipleri ve iş haklarının beyannamesi üzerine Güney Doğu Avrupa ve Merkezi Asya Ülkelerinin üçtarafli seminerine, BET, ICFTU ve bir kaç Uluslararası Bölge İşçi Sendikalarının Amerika İş Federasyonu ve Sanayi Kurumları Kongresi Birlik Merkezinin Moskova Fonuna, BET'in toplantılarına, Dünya Bakü Enstitüsü'nün Tiflis şehrinde yaptığı bölgesel oturumuna, bir kaç yabancı ülkelerin işçi sendikaları kurultaylarına ve diğer uluslararası toplantılara katılmışlar.

2002 yılında Azerbaycan İşçi Sendikalarının 17 lideri İsrail'in Ktar Saba şehrinde bulunan "Histadrut" İşçi Sendikalarının Uluslararası Enstitüsü'nde eğitim görmüştür. İşçi Sendikaları uzmanları "Pazar Ekonomisine Geçit Ortamında İşçi Sendikaları ve Sosyal Temin", "Serbest İşçi Sendikalarında Kadınların Liderliği", "Demokratik Toplumda Liderlerin Yükselişi", "Pazar Ekonomisi Ortamında Burs Fonu" ve b. konuları öğrenmişler (Eliyarlı, 2004: 114).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması ardından İşçi Sendikaları devletimizin tüm yaşam alanlarında kendi faaliyetini günden güne genişleterek işçilerin isteklerini savunan kitleye ait kamu örgütüne dönüşmüştür.

SONUÇ

Tez bütünü, 20. yüzyıl öncesinde Azerbaycan'da var olan eğitimin yaygınlaştırılması düşüncesinin ülkenin kamusal alanında yeni sosyal enstitülerin ve STK'ların şekillenmesine objektif ihtiyaç oluşturduğunu göstermiştir. O dönemde ilk yardımsever kuruluşların oluşturulması ve yardımseverlik düşüncesinin toplumun önemli aydınları tarafından benimsenmesi milli bilincin gelişiminde mihenk taşı görevi görmüştür. Daha da önemlisi yardımsever kuruluşların zamanla Azerbaycan'da ilk işçi sendikalarının kurulmasına örnek teşkil etmiş olmasıdır.

İlk işçi sendikalarının kurulmasından günümüz STK'lara ulaşan süreçte demokratikleşme adına atılan adımların ve uygulama yanlışlarının ortaya konulması ihtiyacı tez kapsamında ulaşılan bir başka sonuçtur. Azerbaycan'da demokratikleşme aşağıdan yukarıya değil, aksi yönde gitmiştir. Yani, eğer Batı Avrupa devletlerinde demokratikleşme halkın talebi sonucunda oluşmuşsa, Azerbaycan'da bu proses devlet girişiminin sonucudur. Batı Avrupa ülkelerinin demokrasi odaklı uzun zamanlı kalkınma süreçlerinden farklı olarak, Azerbaycan birçok uluslararası örgütün taleplerine emel ederek bu kalkınma yolunu daha kısa zamanda geçiyor. Bunun hem olumlu hem de olumsuz özellikleri var. Olumlu özellik, Azerbaycan'ın diğer devletlerin yanlışlarını yapmama imkanı kazanması; olumsuz özellik ise uluslararası örgütlerin toplumun kabul etmeye hazır olmadığı standartların uygulanmasını talep etmeleridir.

Ayrıca dünya genelinde ve Azerbaycan'da STK'lar ve işçi sendikalarının bütün özellikleriyle ortaya konulmasıyla ortaya çıkan; işçi sendikaları ve yardımsever kuruluşların toplumsal destek görmesinde siyasal katılım endeksli eksikliklerin varlığı da araştırma sonucunda üzerinde durulması gereken bir başka noktayı oluşturmuştur.

Bu kapsamda araştırma boyunca, özellikle Azerbaycan`da STK`ların genel durum analizleri ortaya konulmaya çalışılırken problem alanları tanımlanmaya çalışılmış ve öneriler sunulmuştur.

İlk sorun STK`ların hukuki altyapısının mevcut istekleri karşılayamaması olmuştur. STK`ların faaliyetini düzenleyen birkaç kanun yeni devletin isteklerini karşılama gücüne sahip değildir. Bunu dikkate alan Milli STK Forumu, 2004 yılı itibariyle “Sosyal Sigorta Hakkında Kanun”, “Özel Kuruluşlar” (kamusal birlikler ve fonları), “Tüzel Kişilerin Devlet Sicil Kaydı” kanunları ile Vergiler ve İş Kanunu’na ek ve değişikliklerin yapılmasına ilişkin uygun öneriler hazırlamış, Milli Meclise sunmuştur. Ancak bu teklifler Milli Meclis tarafından kabul edilmek bir yana, tartışmaya bile sunulmamıştır. Birkaç STK’nın istenmeyen faaliyeti bahane edilerek tüm STK sektörünün “zararlı” ilan edilmesi sektörün gelişimine olumsuz etkide bulunmuştur.

İkinci sorun STK`ların devlet siciline geçirilmesi ile ilgilidir. Son yıllarda bu alanda olumlu yönde değişiklikler yapılmıştır. Bu konuların çözümünde, kayıt kurallarının liberalleştirilmesi ve basın kuruluşlarının sicil kaydı ile özdeşleştirilmesi metodu kullanılabilir. Bundan başka Adalet Bakanlığı’nın bölgelerde faaliyette bulunan şubeleri tarafından STK`ların *diğer tüzel kişiler* sıfatıyla devlet siciline geçirilmesi gereksinimi hissedilmektedir.

Üçüncü ve en önemli sorun STK`ların mali yönden yabancı devletlere bağıllığı ve devamlı faaliyetinin temininde ortaya çıkan problemlerdir. Bu problem üçüncü sektörün kaderini belirleyen önemli hususlardan biridir. Konunun esasıysa şu anda STK`ların çoğunun, nerdeyse %99’unun, yalnız yabancı kaynaklardan gelen bağışlara göre kendi faaliyetlerini kurabilmesidir. Bu bağıllık STK sektörünün devamlı gelişmesini olumsuz yönde etkilemekle birlikte bazı istenmeyen durumlar için de ortam yaratmış oluyor. Eğer, herhangi bir sebepten yardımcı kuruluşların STK’ları finanse etmekten vazgeçtiğini düşünürsek, o zaman STK sektörünün yıkılmasına şahitlik etmiş oluruz. Bunu önlemek, STK sektörünü bu tehlikeden kurtarmak için uygulanması mümkün öneriler aşağıdakiki gibi sıralanabilir:

- STK'ların uyguladığı program ve projelerin finanse edilmesi için devlet bütçesinden belirli miktarda para ayrılabilir. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde böyle bir uygulama yapılmakta ve bazen STK'ların yıllık bütçesinin %70-80'i hükümet tarafından ayrılmış kaynaklardan oluşmaktadır. Aynı zamanda böyle bir adımın atılması STK'lar ile hükümet ilişkilerindeki mevcut gevşekliği yok eder, taraflar arasındaki karşılıklı güveni ve sosyal sorumluluğu artırabilir.

- Derecelendirilmiş STK'lar hükümet tarafından uygulanan uygun ihalelere alınabilir ve onlara uygun alanlar üzerine hükümet siparişleri verilebilir.

- "STK'ların Sürekli Gelişimine Destek Fonu" kurulabilir. Böyle bir fonun kurulması STK sektörünün bağımsız ve sistemli faaliyetinin sağlanmasına ve yabancı bağışlara bağıllığının minimuma düşürülmesine katkıda bulunmuş olurdu. Fonun sermayesi Devlet Petrol Fonu, yabancı şirketler, uluslararası kurumlar tarafından karşılanabilir.

Diğer teklif milli bağış kuruluşlarının kurulması ile ilgilidir. STK sektörünün yabancı bağıllığının azaltılması yönünde en etkili araçlardan biri de milli bağışçılığın uyarılmasıdır. Bu nedenle STK'lara para ayıran ticari kuruluşlara belirli miktarda vergi tavizi uygulanabilir.

- STK'lar esasca gayri ticari kuruluşlar olsalar da tüzük amaçlarından doğan taahhütleri gerçekleştirmek için mevcut hükümleri gereğince gelir getiren faaliyetle uğraşabilir. Özel Kuruluşlarda başlangıç sermaye olmadığı için bu faaliyetle uğraşmak isteyenlere faizsiz ve uzun vadeli krediler ayrılrsa, bu problem kısmen çözülmüş olur.

Dördüncü sorun STK sektörüyle ilgili konulara hükümetin olumlu katılımıdır. Gerçekten Azerbaycan'da böyle bir boşluk var ve bunun sonucunda da STK'ların problemleri ve onların ortaya koyacakları meseleler zamanında çözülüyor. Örneğin, STK'lar mevcut sorunların çözümü veya herhangi bir konuya ilişkin farklı hükümet kurumlarına başvuruda

bulunduğunda çoğu zaman “bu bizim yetkimiz dışındadır” cevabına rastlıyoruz. Böyle bir düzenleyici mekanizmanın kurulması STK’larla hükümet ilişkilerinin doğru şekillenmesini, STK’ların demokratik tesis olarak kabulünü, toplumda STK’ların rolünün çoğalmasını da olumlu yönden etkilerdi.

Böyle bir mekanizmanın oluşturulması için yapılagelen öngörülerini şöylece sıralayabiliriz:

1. Sivil toplumun gelişiminde hükümetin katkısını çoğaltmak, bu alanda mevcut sorunları sürekli inceleyerek farklı önlemlerin alınmasını sağlamak amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yanında kamu konseyinin kurulması.
2. STK’larla İş Üzre Devlet Komitesinin kurulması.
3. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin Kamu Birlikleri ve Dini Kuruluşlara ilişkin Daimi Komisyonun kurulması.

Bu ve benzeri teklifler doğrultusunda uluslararası deneyim ve yöresel gerçekler göz önüne alındığında mükemmele yakın bir mekanizma hazırlamak mümkün olur.

Beşinci sorun ise tasarrufçuların, STK’larla işbirliği yapmamaları, proje ve programlarını desteklenmemelerinden kaynaklanmaktadır. Özel sektörle üçüncü sektör arasında sıkı işbirliği yalnız o zaman olabilir ki hükümet bu işe katılsın ve üç tarafın ortak faaliyetine ortam yaratmış olsun. Bu nedenle de toplumda sosyal taraftarlık ilişkilerinin gelişimi için hükümetle özel sektör ve STK’ların işbirliği yapması çok önemlidir.

İşçi Sendikalarına baktığımızda ise onların geçiş dönemi yaşadıklarını görmekteyiz. Bu gün Azerbaycan İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun 1.223.859 üyesi vardır. Azerbaycan İşçi Sendikaları Konfederasyonu önemli görevlerden birini gerçekleştirerek dünyanın nüfuzlu işçi sendikası sayılan Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na (ICFTU) üye olmuş ve

halen bu kurumla sıkı işbirliği yapmaktadır. ICFTU dünyanın 143 ülkesinden 213 kurumu ve 124 milyon işçi sendikası üyesini birleştirir. Bunun yanı sıra Azerbaycan 1982 yılının Mayıs ayı itibariyle Uluslararası İş Kurumu'nun üyesidir. Şunu da belirtelim ki, Uluslararası İş Kurumu bugüne kadar 184 anlaşma yapmış, 192 tavsiye niteliğinde karar almıştır. Bu anlaşmalardan 57'si Azerbaycan Milli Meclisi tarafından onaylanmıştır. Uzmanlara göre bu durum Uluslararası İş Kurumu'na üye olan ülkeler arasında Azerbaycan'ın orta seviyede olduğunun göstergesidir. Azerbaycan genelinde faaliyet gösteren işçi sendikaları bu kanunları kendi faaliyetlerinde kullanmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Abant Platformu, **Demokratik Hukuk Devleti**, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

AĞRALI, Sedat, **Günümüze kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1967.

AKAL, Cemal, Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı, 21. Yüzyılda Doğru Dizisi: 12**, AFA Yayınları, İstanbul, 1990.

AKIN, Atauz, **“Sivil Toplum ve Devlet”**, Ağaçkakan, S: 32, Güz 1997.

AKTAN, Can, Coşkun, **“Siyasal ve Sivil Özgürlükler, Demokrasi ve Türkiye”**, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 18, Ankara, Kasım-Aralık, 1997.

ALİRZAYEV, E.G., **Azerbaycan’da Sahipkarlığın Gelişme Problemleri ve Çözüm Yolları, Teori ve Uygulama**, Bakü, Elm Neşriyatı, 2000.

ALİYEV, G., **Çağdaş Demokratik Süreçlerin Bazı Felsefi Problemleri**, Bakü, Devlet Neşriyatı, 1997.

AMİN, Samir, **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, Çev: Vasıf Erenus, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

ARİSTO, **Politika**, Çev: R. Seferov, İnam Yayınevi, Bakü, 2001.

ARSLAN, Osman, **Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayınevi, İstanbul, 2001.

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM İŞÇİLERİ HÜR İŞÇİ SENDİKASI CUMHURİYET KOMİTESİNİN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA **RAPOR**, (1 nisan, 2005).

AZERBAYCAN DEMİRYOLCULARININ BAĞIMSIZ İŞÇİ SENDİKASI CUMHURİYET KOMİTESİNİN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA **RAPOR**, (1 nisan, 2005).

AZERBAYCAN ELEKTRO ENERJİ VE ELEKTROTEKNİK SANAYİSİ İŞÇİ SENDİKASI CUMHURİYET KOMİTESİNİN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA **RAPOR**, (18 nisan, 2005).

AZERBAYCAN KİMYA SANAYİSİ İŞÇİLERİ HÜR İŞÇİ SENDİKASI CUMHURİYET KOMİTESİNİN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA **RAPOR**, (12 nisan, 2005).

AZERBAYCAN KOMÜNİKASYON İŞÇİLERİ BAĞIMSIZ İŞÇİ SENDİKASI CUMHURİYET KOMİTESİNİN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA **RAPOR**, (12 nisan, 2005).

AZERBAYCAN METAL İŞÇİLERİ İŞÇİ SENDİKASI FEDERASYONUNUN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA **RAPOR**, (6 nisan, 2005).

AZERBAYCAN PETROL VE DOĞAL GAZ SANAYİSİ İŞÇİLERİ SENDİKASI CUMHURİYET KOMİTESİNİN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA **RAPOR**, (15 nisan, 2005).

AZERBAYCAN SAĞLIK İŞÇİLERİ İŞÇİ SENDİKASI CUMHURİYET KOMİTESİNİN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA **RAPOR**, (15 nisan, 2005).

AZERBAYCAN TARIMCILIK VE GIDA SANAYİSİ İŞÇİ SENDİKASI
FEDERASYONUNUN 1991-2005 YILLARINDA FAALİYETİ HAKKINDA
RAPOR, (14 nisan, 2005).

BALAEV, A., **Azerbaydjanskoe Naçionalnoe Dvijenie** (Azerbaycan Milli Harekatı), Bakü, Elm Neşriyatı, 1992.

BALİ, Cemal, **Sivil Toplumun Tanrısı**, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995.

BAUMAN, Zyunt, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

BOBBİO, Norberto, **Gramsci ve Sivil Toplum**, Çev. Arda İpek, Kenan Somer, Savaş Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982.

BOSTANCI, Naci, "Sivil Toplum, Devlet ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 18, Ankara, Kasım-Aralık, 1997.

BOTTOMORE, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Erol Mutlu, Ankara, Teori Yayınları, 1987.

BÜNYADOV, Ziya, **Azerbaycan Tarihi**, I cilt, Bakü, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1994.

BÜYÜKUSLU, Ali Rıza, "Avrupa Sendikalarının Kimlik Arayışı-Türk İş", **İktisad Dergisi**, Şubat 1997.

CAVADOV, C., **Azerbaycan'da Hayırseverlik Harekatı**, Bakü, Ümid Neşriyatı, 1998.

CHOSSUDOVSKY, Michel, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çev: Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul, 1999.

CORSİNO, **Sivil Toplum**, Çev: Rzayev Yalçın, Çaşıoğlu Yayınevi, Bakü, 2003.

ÇAHA, Ömer, “1980 Sonrasında Sivil Toplum Arayışları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 18, Ankara, Kasım-Aralık, 1997.

ÇAHA, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür, İstanbul, 2000.

ÇAHA, Ömer, **Sivil Toplum ve Liberalizm**, **Diyalog**, Sayı: 1, 1996/1.

DEGTEREV, A. A., **Osnovı Politiceskoy Teorii**, (Siyaset Teorisinin Temeli), Mejdunarodnie Otnoşeniya Yayınevi, 1998.

DOĞAN, İlyas, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002.

DOĞAN, İlyas, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, 2002.

DRUCKER, F., Peter, **Yönetim Uygulaması**, Çev: Yarmalı E. Sabri, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1996.

EDİNSEL, Kerim, “Küreselleşme Sürecinde Toplumsal/Örgütsel Yapılar ve Liderlik”, **Düşünen Siyaset Dergisi**, Sayı 15, Ankara, 2000.

EFENDİYEV, Mecid, **Siyasal İlimin Problemleri**, Siyaset Neşriyatı, Bakü, 1998.

ELİYARLI, Süleyman, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Azerbaycan Neşriyatı, 2004.

ERDEM, Tefik, **Feodaliteden Küreselleşmeye, Temel Kavram ve Süreçler**, Lotus Yayınevi, Ankara, Şubat 2006.

ERDOĞAN, Tosun, **Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınevi, Ankara, 2005.

GARAŞAOV, H. T., **İşçi Sendikaları**, Bakü, Tebib Neşriyatı, 1995.

GARAŞOV, H. T., **Yeni Tip Hemkarlar İttifaqları**, (Yeni Tip İşçi Sendikaları), Elm Neşriyatı, Bakü, Bakü, 2002.

GARAŞOV, H., T, **İşçi Sendikaları bağımsız toplumsal, apolitik teşkilattır**, Bakı, Ufuq Neşriyatı, 2003.

GASIMOV, Musa, **Azerbaycanın Dış Politikası**, Nur Neşriyatı, Bakü, 1997.

GEVGİLLİ, Ali, **Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1990.

GEYBULLAYEV, Giyaseddin, **Azerbaycan Türklerinin Teşekkülü Tarihinden**, Azerbaycan Devlet Neşriyatı Yayınları, Bakü, Azerbaycan, 1994.

GORDON, L. A., **Perestroyka i Novaya Raboçee Dvijenie** (Perestroyka ve Yeni İşçi Harekatı), Progress yayınevi, Moskova, 1990.

Güzel, Şehmus, **Türkiye’de İşçi Hareketi**, Sosyalist Yayınları, İstanbul, 1993.

HACIYEV, Raşid, **Sivil Toplum Kuruluşu, Bakü**, Yeni Nesil Neşriyatı, Bakü, 2002.

HACIYEV, V., **Siyaset Enstitüsüne Kompleks Bakış Açısı**, Maarif Neşriyatı, Bakü, 2003.

HACIZADE, Hikmet, **Demokrasi Gedilecek Uzun Bir Yol, Demokrasî ve Antidemokrasi**, Editör Yayınevi, Bakü, 2001.

HASANOV, Evez, **Sivil Toplum Kuruluşları İçin Bilgi Rehberi**, Respublika Yayınevi, Bakü, 2004.

HASANOV, V, S, "Azerbaycan İşçi Sendikalarında Ulusal Ayrımcılığın Etkileri", **Tarih ve Onun Problemleri**, Sayı 1, 2000.

HASANOV, V, S, "Azerbaycan İşçi Sendikalarının Sayı ve Düzeninde Değişimler: Ruslaştırma Politikasının Yansıması", **Tarih ve Onun Problemleri**, Sayı 2, 2004.

HASANOV, V, S, İşçi Sendikalarının Sovyet Toplumunda Rolü, **Dirçeliş-XXI Yüzyıl Dergisi**, 2005, Sayı 86-87.

İSKENDEROV, Ramiz, **Azerbaycan İşçi Sendikalarının ve İşçi Sınıfının İş Koşulu**, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü, 2002.

İSMAYILOV, Mahmud, **Azerbaycan Tarihi**, Azerbaycan Devlet Neşriyatı-Poligrafi Birliği Yayınları, Bakü, 1992.

İŞIKLI, Alpaslan, **Sendikacılık ve Siyaset**, 4. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990.

İŞIKLI, Alpaslan, **Sendikacılık ve Siyaset**, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

İŞIKLI, Alpaslan, **Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1994.

KALKANDELEN, A, Hayrettin, **Sendikalar ve Kamu Hizmetlerinde Sendikacılık**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.

KARADAĞ, Ahmet, **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.

KEANE, John, **Civil Society and The State**, Verso, Jondon, 1988.

KEANE, John, **Demokrasi ve Sivil Toplum: Avrupa’da Sosyalizmin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine**, Çev. Nemci Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

KEANE, John, **Sivil Toplum ve Devlet/Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1988.

KORAY, Meryem, **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, Tuses Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

KÖKER, Levent, Rousseau ve Demokrasi ya da Liberal Teorinin Eleştirisinin Öğeleri Üzerine Bir İnceleme, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 4, 1989.

KURTULUŞ, Cengiz, **Sivil toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.

KÜÇÜKÖMER, İdris, **Bütün Eserleri–3: Sivil Toplum Yazıları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

KÜÇÜKÖMER, İdris, **Halk Demokrasi İstiyor mu?**, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1994.

KYMLİÇKA, Will, **Çok Kültürlü Yurttaşlık**, Çev: Abdulla Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

MALÇEV, V. A., **Osnovı Politologii** (Siyaset Biliminin Temeli), Mısl Neşriyatı, Moskova, 1997.

MARDİN, Şerif, **“Sivil Toplum”, Türkiye’de Toplum ve Siyaset–Makaleler 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

MEHBALİYEV, Settar, **Emek Pazarı ve Ahalinin Sosyal Savunması**, Bakü, Çaşioğlu Neşriyatı, 2002.

MEHDİYEV, Ebülfez, **Azerbaycan İşçi Sendikalarının Tarihi**, Bakü, Azer Neşriyatı, 2005.

MEHDİYEV, Ramiz, **Azerbaycan 1991-2001**, Nur Neşriyatı, Bakü, 2001.

MEHDİYEV, Ramiz, **Azerbaycan: Küreselleşme Döneminin Talepleri, Geçmişin Dersleri, Bugünün Gerçekleri ve Geleceğin Perspektifleri**, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü, 2005.

MEHMET, Atlan, **Kapitalizm Bu Köye Uğramadı**, Afa Yayınları, İstanbul, 1994.

MİRZAZADE, Aydın, **Azerbaycan Cumhuriyetinde Çokpartili Sistemin Oluşmasının Özellikleri**, Azerneşr Neşriyatı, Bakü, 2001.

MUSABEYOV, Rasim, **Toplum ve Devlet**, Çaşioğlu Neşriyatı, Bakü, 2004.

NESİBLİ, Nesib, **Azerbaycanın Jeopolitiği**, Hazar Üniversitesi Neşriyatı, Bakü, 2000.

NEWLAN, Kathleen, Dünya İşçileri Ne Yapmalı, **Foreign Policy**, Sayı 5, Bahar, 1999.

ÖNİĞİDER, Seyfi, **Kriz ve Sendikal Hareket**, Devinim Yayıncılık, İstanbul, 1994.

PAİNE, Tomas, **İnsan Hakları**, Çev. Hüseyin Sarıca, İstanbul, Belge Yayınları, 1985.

PAPARİN, A., **Filosofiya Politologii** (Siyaset Felsefesi), Drujba Neşriyatı, Moskova, 1996.

POGGİ, Gifranco, **Çağdaş Devletin Gelişimi**, Çev. Ş. Kut, B. Toprak, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991.

PREFFER, Jefferey, **Rekabette Üstünlüğün Sırrı İnsan, Competitive Advantage Throught People**, Genclik Yayınları, İstanbul, 1995.

Qurbanov, S., **Siyasi Tarih**, Azerneşr, Bakü, 1998.

RADUGİN, A., **Politologiya** (Siyaset Bilimi), Mejdunarodnie Otnaşeniya Yayınevi, Moskova, 1997.

SARIBAY, Ali Yaşar, “Sivil Toplum: İki sırtı keskin bıçak”, **Radikal**, 14 Mayıs, 1997.

SAVRAN, Gülnur, **Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marks**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1987.

SEFEROV, S., **Bağımsızlık ve Ekonomi**, Azərneşr, Bakü, 2001.

SENNET, Richard, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

SEYİDOV, Y., **Demokrasinin Uzun Yolu**, Maarif Neşriyatı, Bakü, 2001.

Sivil Toplum kuruluşları Hakkında Azerbaycan Cumhuriyetinin Kanunu, Azerbaycan Qazetesi, 6 ekim, 2000, № 228.

SMİRNOV, V. V., **Politiçeskiy Plüralizm** (Siyasi Çoğulculuk), İskra Yayınevi, Moskova, 1998.

SOROKİN, P. A., **Çelovek, Sivilizaçiya, Obşestvo** (İnsan, Uygarlık, Toplum), İzdatelstvo Yayınevi, 1992.

SUAVİ, Aydın, “**Türkiye’de “Devlet Geleneği” Söylemi Üzerine**”, **Birikim**, Sayı: 105-106, Ocak-Şubat 1998.

TOCQUEVILLE, Alexis de, **Amerika’da Demokrasi**, Çev: İhsan Sezal & Fatoş Dilber, Yrtkin Yayınları, Ankara, 1994.

TOSUN, Gülgün, Erdoğan, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet–Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa yayınları, İstanbul, ocak 2001.

VELİYEV, İsmail, **Azerbaycan’ın Siyasi Partileri ve Toplumsal Örgütleri**, Çağ Neşriyatı, Bakü, 2005.

YAKUBAOVA, İrade, **Sivil Society and 365 Days of İlham Aliyev’s Presidency**, Sosiolojical Survey, Nurlan Yayınevi, Bakü, 2004.

YAYLA, Atilla, **Hayek, 20. yy ve Türkiye, Türkiye Günlüğü**, Sayı: 18, 1992.

YAYLA, Atilla, **Siyasi Düşünceler Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara, 2005.

YAZICI, Erdinç, **Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi**, İlke-Emek Yayınları, Ankara, 2004.

YAZICI, Erdinç, **Sendikal Hareket, Yeni Misyon Arayışları**, İlke-Emek Yayınları, Ankara, 2004.

YENİSEHİROĞLU, Şahin, **Birey, Toplum, Devlet İlişkileri**, 2. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.

YILDIRIM, Ahmet, **Sosyal Birleşme Açısından Sivil Toplum Örgütleri**, (İsparta Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İsparta, 2001.

ZAYÇEVA, O. O., **O Metodologii İzuçeniya Mejdunarodnix Organizatsii** (Uluslararası Örgütler Hakkında Araştırma Metodu), Mejdunarodnie Otnaşeniya Yayınevi, Moskova, 1992.

ZERDABİ, Hasan Bey, **Bürokrasi ve İtibarlık/Seçilmiş Eserleri ve Mektupları**, Bakü, 1963.

ÖZET

HASANOV, Emin. Azerbaycan'da Sivil Toplum Kuruluşları Olarak İşçi Sendikaları, Yüksek Lisans, Ankara, 2008.

Bu araştırmada Azerbaycan'daki sivil toplum kuruluşları sivil toplumda demokrasini destekleyen sosyal görüngü bağlamında incelenmiştir. Son yıllarda demokratik toplumun temel taşlarından olan sivil toplum kuruluşları'nın gelişmesinde, onların rolünün artmasında önemli ilerleyişler olmuştur. Araştırmamızda geçit döneminin sorunlarının çözümü ve sivil toplumun oluşmasında STK'lar önemli etken olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışma Azerbaycan'da sivil toplum kuruluşları olarak işçi sendikalarının ele alındığı bir tarama değerlendirme araştırmasıdır. Araştırma gerek dünyada gerekse Azerbaycan'da konu ile ilgili literatür ve dokümanlara dayalı belgesel gözlem yöntemine dayanmaktadır.

Araştırmada ayrıca dünyada ve Azerbaycan'da sivil toplum kuruluşları ve işçi sendikalarının bütün özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma boyunca, özellikle Azerbaycan'da STK'ların genel durum analizleri ortaya konulmaya çalışılırken problem alanları tanımlanmaya çalışılmış ve öneriler sunulmuştur.

STK sektöründe var olan sorunları: STK'ların mevzuat bazının mevcut istekleri karşılayamaması, devlet siciline alınmanın bürokratik engellere maruz kalması, mali açıdan yabancı devletlere bağıllık, hükümetin sektörün gelişimine yeteri kadar özen göstermemesi, özel sektörle ilişkilerde yaşanan istem dışı gelişmeler şeklinde sıralayabiliriz.

Hali hazırda gelişim süreci geçiren STK'lardan biri de İşçi sendikalarıdır. Araştırmamızda İşçi sendikaları üzerine geniş şekilde

durulmuştur. Sorunu aydınlatmak adına Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde (1918-1920) işçi sendikalarının sosyal siyasi özellikleri dikkate alınmıştır.

Azerbaycan'da STK'lar ilk başlarda yardım kuruluşları şeklinde ortaya çıkmış ve sosyal tarihi açıdan ilk sendika olarak tarihe geçmiştir. Azerbaycan'da kurulan yardım kuruluşları ve sendikalar sosyal niteliği, fonksiyonel yönleri açısından farklılık taşısalar da faaliyetleri bakımından sivil toplum kuruluşları niteliğini taşımışlardır.

Anahtar Sözcükler:

- 1. Azerbaycan**
- 2. Sivil Toplum**
- 3. Çoğulculuk**
- 4. Hoşgörü**
- 5. İşçi Sendikası**

ABSTRACT

HASANOV, Emin. Non-governmental Organisations as Labor Unions in Azerbaijan, Master's Degree, Ankara, 2008.

In this study, the non-governmental organizations in Azerbaijan were examined in the context of social phenomenon supporting the democracy in the civil society. In recent years, substantial improvements occurred in the development of the non-governmental organizations, which are among the basic foundations of the democratic society. In our study, the NGO's were evaluated as important factors in the development of the solution of the problems of the transition period and in the formation of the civil society.

This study is a scanning evaluation research in which the labor unions in Azerbaijan were investigated as non-governmental organizations. The study was based on the documentary observation method using the literature and documents both all around the world and in Azerbaijan.

In the study, all of the characteristics of the labor unions in the world and in Azerbaijan were tried to be put forth in detail. During the research, while especially the general situation analysis of the NGO's in Azerbaijan was tried to be put forth, the problem areas were tried to be determined and solution proposals were offered at the same time.

We can list the current problems in the sector of NGO's like that: the fact that legislation base of NGO's cannot meet the existing demands; that being taking under state registration is exposed to bureaucratic difficulties; that they are financially dependent on foreign states; that the government doesn't give the due importance to the development of the sector; and the

inadvertent developments experienced in the relations with the private sector.

One of the NGO's which are in the process of development is the labor unions. In our study, labor unions were dealt with extensively. With the purpose of shedding light on the issue, the social and political characteristics of the labor unions in the Azerbaijan Democratic Republic (1918-1920) were taken into consideration.

In Azerbaijan, NGO's initially emerged as aid organizations and they went down in history as the first labor unions in the social and historical terms. Though the aid organizations and labor unions founded in Azerbaijan had differences in terms of their social and functional aspects, they had the character of non-governmental organizations in terms of their activities.

Key Words:

- 1. Azerbaijan**
- 2. Civil Society**
- 3. Pluralism**
- 4. Tolerance**
- 5. Labor Union (Trade Union)**

EK 1. ÇOCUK PROBLEMLERİ SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Şehit Anneleri Yardımsever Derneği	Rafiga Askerova	T. 464-81-66 493-30-06	Bakü, Moskova Caddesi 101.	08.08.95
2	Kadın ve Kalkınma Derneği	Zemfira Mehdizade	T. 492-79-20 492-99-02 F. 497-20-73	Bakü, 3/6. S. Rustamov sok. Mail: zemfira@awdc.baku.az	24.06.95
3	Ümit Yardımsever Derneği	Natik Mansimov	T. 494-12-41 494-40-33 F. 433-06-91	Bakü, 9 Mammadguluzade sok. Mail: sfinks@azeronline.com	26.02.97
4	“Sorge” Çocuklara Şefkat Yardımsever Derneği	Tamara Dadaşova	T. 431-22-01 494-38-10	Bakü, 29 H. Hajiyevev sok, apt. 5. Mail: azsorge@bakinter.net	22.12.99
5	Azerbaycan Çocuk Fonu	İsmail İbragimov	T. 493-84-20	Bakü, 28 May Caddesi, 4.	27.12.91
6	Azerbaycan Diyabet Topluluğu	Mominat Omarova	T. 498-57-65 467-74-08 F. 498-57-65	Bakü, Haji Mammadov sok. 4, Hükümet Evi, 2. kat, oda # 215 Mail: root@womcom.baku.az	07.11.97
7	Hemofili Hastalar Topluluğu	Gulnara Hüseynova	T. 432-10-57 440-41-17 F. 490-70-17	Bakü, 80 Zerdabi sok. Mail: h_gulnara@hotmail.com	26.05.97
8	“Sevap Dünyası” Talassemiya Topluluğu	Nazim Zalıyev	T. 317-51-10 441-16-78	Bakü, M. Gashkay 87.	18.06.99

EKLER. Azerbaycan'da kayıt altına alınmış STK'ların listesi:

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Şefkat Nuru Yardımsever Topluluğu	Zoya Azizova	T. 493–88–62 311–69–50 F. 498–91–49	Bakü, S. Vurgun sok. 3/52 Mail: ppronda@com.ru	29.06.00
10	Umutlu Gelecek	Nabil Sediyo	T. 493–21–42 F. 493–21–42	Bakü, Nizami sok 117 Mail: relfuture@Azdata.net	15.01.99
11	Şehit Çocukları ve Anneleri Yardımsever Derneği	Zemfira Tagizade		Bakü, S. Vurgun sok. 112, blok 7	09.09.95
12	Tekâmül Yardımsever Topluluğu	Narmina Huseynova	T. 432–91–14 314–59–65	Bakü, 42 Talibi sok, apt 22 Mail: takamul76@yahoo.com	16.11.99
13	Azerbaycan Diyabet Ligi	Yegane Teymurkizi	T. 498–00–79 F. 491–60–73	Bakü, Uzeyir hajibeyov sok, Diyabet Okulu. Mail: yegana_adl@mail.ru	14.09.00
14	Himaye Çocuk Toplum Birliği	Metanet Umudova	T. 461–39–18 466–33–89 320–43–32	Bakü, 130, İbrahimpaşa Dadaşov sok., 70 a, oda 502. Mail: himaya@rambler.ru	07.08.00
15	Üniversite Eğitimli Kadınlar	Tamam Jafarova	T. 327–29–34	Bakü, 1 azadlik sok, Azərbaycan Oteli, oda 566. Mail: universitywomen@hotmail.com	15.02.00
16	“Coşkun” Yardımsever Derneği	Nuru Amiraslanova	T. (119) 2–24–58 2–13–45	Balaken, M. Muşvig sok. 4/3, apt 36	15.08.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	"Lira" Genç Yetenekler Topluluğu	Lala Abişeva	T. 313-10-55	Khacmaz, N. Narimanov 76, apt 40	22.12.99
18	Piligrim	Yuriy Valuyev	T. 440-58-19 343-45-89	Bakü, 56 Sarabski sok, apt.36 Mail: piligrim@azdata.net	18.03.00
19	Dağcılık Spor Kulübü	Terlan Ramazanov	T. 438-32-93 F. 493-93-65	Bakü, Yeni Dağlık sok. 225, apt.#5 Mail: mountain-sc@mail.ru	11.05.99
20	Özürlü Çocuklara Yardım Topluluğu	Sevda Huseynova	T. 454-42-71 323-88-03	Bakü şehri	07.06.01
21	"Dünya" Anne ve Çocukların Toplumsal Birliği	Dünyahanum Aliyeva	T. 466-84-81 447-12-07	Bakü, 21 A. Heydarov sok.	08.02.01
22	"Hami" Toplumsal Birliği	Esmira İsmayilova	T. 497-64-31 F. 495-61-75	Bakü, 24 A Talibi sok.	04.03.02
23	Güney Bölgelerinin Sosyal ve Ekonomik Kalkınması Birliği	Metleb Şiheliyev	T. 328-52-42	Masallı Bölgesi, 1 Narimanov sok, apt.11	05.08.02
24	Azerbaycan Birleşmiş Yardım Fonu United Aid For Azerbaijan	Gvendlyn Burchell	T. 492-80-82 F. 492-55-97	Bakü, 10 Said Rustamov sok. Mail: uafa@azeurotel.com	01.02.99

EK 2. MÜLTECİ PROBLEMLERİ SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Azerbaycan Mültecileri ve Göçmenlerine Yardım Topluluğu	Şargiya Dadaşova	T. 462-78-68 336-32-72	Bakü, Dernegul, 70 A. Navoy sok. Mail: sardip@azeronline.com	27.01.99
2	Karabağ Bağımsız Gençler Teşkilatı	Deyanet Hasanov	T. 467-64-62	Bakü, Aga neymatulla sok, 20b, apt.#2 Mail: wapcn@yahoo.com	03.05.95
3	Azerbaycan Mülteci ve Göçmen Gençler Teşkilatı	Vügar Gadirov	T. 467-65-23 330-34-21	Bakü, 20 Gafur Reşat sok.	26.07.92
4	Loğman Mültecilere Yardım Merkezi	Tahire Nuriyeva	T. 325-25-66	Sumgait, 1 Dostluk sok, Kültür Evi, Yaz Kulübü.	16.05.99
5	Azerbaycan Yaratıcı Mühendisler Birliği	Gurban Gurbanov	T. 431-47-20	Bakü, 60 A. Meherremovsok, apt.7	20-09-99
6	SONA Ahıska Türk Kadınları Topluluğu	Telli Mamedova	T. 466-67-82 328-04-13	Bakü, 370033, Moskova Caddesi, 79/2, apt#62 Mail: sona@artel.net.az	02.07.99
7	Dünya Azerbaycanlıları'nın Yurtseverler Birliği	Nesimi Garabağlı	T. 317-23-73 F. 467-53-81	Bakü, Aga-Neymetulla sok. 20b, apt.#2 Mail: ngarabagli@yahoo.com	22.09.99
8	Ermeni Saldırısına Karşı Mücadele Birliği	Noyzali Aliyev	T. 466-07-29 431-63-09	Bakü, 1 Tbilisi Caddesi, Kinostudiya, 1. kat. Mail: nouzali_7@yahoo.com	24.11.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Mülteci ve Göçmenlerin Hukuklarını Savunma Kurumu	Zabil Zeynalov	T. (146) 5-40-78	Terter şəhri, 14. Q. Memmedov sok.	01.07.99
10	Azərbaycan Mülteci Yazarlar Toplumsal Birliğı	İlyas Hasanov	T. (146) 5-32-76	Terter şəhri	05.07.99
11	Neftçala Fakirlere, Mülteci ve Göçmenlere Yardım Birliğı	Alsahib Israfilzade	T. 855-214-10-31	Bakü, 1A M. Huseynov sok.	07.11.00
12	Azərbaycan Vətəndaş Birliğı	Şahin Hankişiyev	T. (153) 2-15-02	Neftçala	17.11.00
13	Sınır dışı Olunan Batı Azərbaycanlılarının Uluslar arası Topluluğı	Şamdan Hüseyin	T. 463-20-94 F. 463-20-94	Bakü, S. Rahimov sok. 195, apt. 16 Mail: westazerbaijan@box.az	06.08.01
14	Umut Uluslar arası Dostluk Merkezi	Hikmet Agayev	T. 492-28-91 F. 492-28-91	Bakü, 57 Neftçiler sok. Mail: agayev@yahoo.com	05.03.02
15	Azərbaycan Gürcistan İlişkileri	Ali Halili	T. 497-78-97 F. 497-78-97	Bakü, 58 Aliyev sok	13.06.97
16	“Sosyal Kalkınmaya Destek” Toplumsal Birliğı	Namig hasanov	T. 493-52-27 211-00-94	Bakü, Azərbaycan Oteli, apt.565.	29.03.02

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	Fuzuli Yöresi Hayırseverlik Topluluğu	Mirze Abbasov	T. 315-54-92	Fizuli Bölgesi.	29.11.01
18	“Nicat” Mültecilere Yardım Toplumsal Birliği	Ali Ahmedov	T. 5-36-80	Sumgayit, 1 Sanayi sok.	07.06.02
19	Kadınların Umut Yeri Toplumsal Birliği	Mahira Amirhuseynova	T. 464-64-87 312-91-20	Bakü, 127b Y. V. Çemenzeminli sok.	02.09.02
20	“Destek” Toplumsal Birliği	Nicat Allahverdiyev	T. 471-98-24 325-45-90	Bakü, 22 Zikh sok, apt. 33 Mail: anicat@yahoo.com	18.06.02
21	İslam ve Demokrasi Birliği	Vahid Abbasov	T. 2-35-67 351-87-14	Nahçıvan, Şerur Bölgesi, M. A. Sabir sok, #3 Mail: meydan@azeronlina.com	20.06.02
22	Nahçıvan Hayırseverlik Topluluğu	Mamedgulu Aliyev	T. 3-13-15	Nahçıvan, Şahbuz Bölgesi, Keçilli Köyü.	26.08.02
23	Mülteci ve Göçmenlere İnsancıl Kaygı	Mirvasif Ağayev		İmişli, 22 Babek sok.	17.04.01
24	“Pembek” Hayırseverlik Topluluğu	Mustafa Daşdemirov	T. 439-92-70 F. 438-22-93	Bakü, 23 Z. Halilov sok.	04.05.99

EK 3. KÜLTÜR SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Yetkili	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Yeni Yazarlar ve Sanatçılar Derneği	Aydin Abilov	T. 438-03-17 468-82-70	Bakü, 25 Hagani sok, kat 3.	
2	Genç Azer Teşkilatı	Şahin Receb	T. 498-36-03 472-24-65	Bakü, 1 Azadlik Caddesi, Azerbaycan Oteli, oda 659.	
3	Sadakat Uluslar arası Gençler Merkezi	Teymur Guliyev	T. 439-44-55	Bakü, 24 Azdlik Caddesi,	
4	Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği	Ekber Goşalı	T. 492-83-33 F. 466-34-24	Bakü, 98 A, F. H. Hoyski sok, oda#33 Mail: an@box.az	
5	Tuqan-Tel-Obhestvo Tatarkoy Kulğuturu	Guljan Myasoutova	T. 464-36-22 F. 464-36-22	Bakü, 51 Yusifov sok, apt.22	
6	Evrika Merkezi	Ganira Beyzade	T. 442-67-39 313-76-07	Bakü, 85 S. Askerova sok.	
7	Din ve Demokrasi Merkezi	Neriman Qasimoglu	T. 492-44-51 F. 493-96-20	Bakü, 19 Husi Hajiyeve sok.	
8	Tatar Gençlerinin "Yaşlek" Kültür Merkezi	Ravil Aybişev	T. 447-58-65 F. 498-98-56	Bakü, 60 Dadaşova sok, Mail: yashlek@azdata.net ravil@azdata.net	

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Yabancı Şirketlerde Çalışan Azerbaycanlılar Kurumu	Hasan Misirov	T. 468-67-08 372-01-18	Bakü, 9. kasaba, 63 Mircalal sok, apt. 31.	
10	Azerbaycan'da Sivil Toplumun Gelişimi Fonu	Ali Eşgi	T. 495-60-63 362-08-34	Bakü, Aga-Neymatulla 49, apt. 19 Mail: eshqi@azintex.com	
11	Azerbaycan Halk Müzisyenleri Topluluğu	Arif Asadullayev	T. 453-14-86	Bakü, Buzovna, 586. arazi.	
12	Azerbaycan Tarih ve Kültür Anıtlarının Korunması Kurumu	Vagif Asadov	T. 462-20-47	Bakü, 102 Kiçik Gala sok.	
13	Turan Yetenekler Birliği	Jeyhun Hacibeyov	T. 426-97-47 319-90-30	Bakü, 1. Alatava sok, 86 Mail: turan_2000@mail.ru	
14	Azerbaycan Bölgesel İncelemeler Topluluğu	Aydin Eyvazov		Bakü, 27, H. Hajibeyov sok Mail: krajeved@bak.net.az	
15	Adam uluslar arası Hayırseverlik Kurumu	Nicat Askerov	T. 314-04-72	Bakü, 24 N. Rafiyev sok Mail: flem@baku.az.net	
16	“TV-Sinema-XXI” Kurumu	Nazim Rzayev	T. 423-66-75 439-95-73	Bakü, 86 G. Garayev Caddesi, apt.89	

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	“Ulduz” Birliği	Ulduz Asker kızı	T. 318–69–12	Sumgayit, 7. mikrobölge, C. Ahundov sok 5/34	
18	Yaratıcı Kadınlar Kurumu	Afag Huseynova	T. 495–97–28 F. 492–13–31	Bakü, S. Ezizbeyov sok 140, apt.#20 Mail: afag_h@hotmail.com	
19	Profesyonel Film Yönetmenleri Derneği	Eldar Guliyev	T. 431–77–31 431–05–41	Bakü, 1 Tbilisi Caddesi, “Azerbaycanfilm”	
20	“Kainat” İnsancıl Toplumsal Birliği	Elman Aliyev	T. 441–02–78 210–89–57	Bakü, 8 Namig Malikov sok	
21	“Gönçe” Yaratıcı Kadınlar Toplumsal Birliği	Solmaz Mamedova	T. (141) 3–21–51	Jalilabad	
22	“Bakü Kültür merkezi”	Rafael Gulmammadov	T. 316–84–24 F. 497–43–24	Bakü, 4 Aziz Aliyev sok	
23	Azerbaycan Genç Tasarımcılar Toplumsal Birliği	Ayaz Bayramov	T. 493–64–14	Bakü, 3-5 R. Rza sok, apt.7	
24	Edebiyatçılar Toplluğu	Bedırhan Ahmedov	T. 472–87–20 778–11–35	Bakü, H. Cavid Caddesi31, kat 5	

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
24	Azerbaycan Kültür Fonu	Kamal Abdullayev	T. 492-20-42 F. 440-27-70	Bakü, 25 S.Rustam sok	
25	“Amadeus” Toplumsal Birliği	Eldar İbrahimov	T. 447-07-23	Bakü Mail: eldar61@mail.ru	
26	Azerbaycan Aşıklar Birliği	Zumrud Huseynova	T. 494-76-76	Bakü, 6 Murtuz Muhtarov sok	
27	Genç Müzisyenlere Yardım	Kemale Babayeva	T. 312-48-27	Bakü, 18 Cavanşir sok, apt.13	
28	Kütüphane Kaynakça Merkezi	Tural Davidov	T. 468-91-52 361-11-74	Bakü, Binegedi, 83 Mircalal sok, apt. 43 Mail: d_tural@yahoo.com	
29	Manevi Gelişme Kadın Toplumsal birliği	Elmira Huseynova	T. 438-74-44 F. 498-10-01	Bakü, A. Alekperov sok, 13 b, ev 48	
30	İçeri Şehir Rönesans Uluslar arası Fonu	Nadir Balakişiyev	T. 454-31-38	Bakü, 17 R. Behbudov sok, apt. 35	
31	Azerbaycan Toplumunun Gelişimi Toplumsal Birliği	Ayten Şirinova	T. 495-87-41 310-32-49	Bakü, Vidadi sok, ev 3.	

		Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
32	Doğunun Sivil Bütünleşmesi Uluslar arası Toplumsal Birliği	Dervish Muhibulla Muhammed Kerim	T. 441-28-41 357-50-00	Bakü, 39 Azadlik Caddesi	
33	Raşit Behbudov Fonu	Kamil Şahverdiyev	T. 493-09-56	Bakü, 1/16 Rasul Rza sok, apt. 24	
34	“Şirvan” Ekonomik Kalkınma Merkezi	Alibey Zeynalov	T. 325-06-16	Ali Bayramli, 15 H. Hacıyev sok Mail: sirvan_iim@yahoo.com	
35	Dünya Azerbaycan-Türk Kadınlarının Koruma Merkezi	Haver Gahramani	T. 491-53-64	Bakü, Bayil, 27/9 Buhta k, apt. 6	
36	Messenat Eğitim Merkezi	Ramil Najafli	T. 327-85-58	Bakü, 9. mikrobölge, 113 M. Jalal sok, apt. 8 Mail: necefli@box.az	
37	Azerbaycan Muhafazakâr Gençler Birliği	Annağı Memmedov	T. 441-24-41 441-25-96	Bakü, 26 Yusuf Çemenzeminli sokö apt. 9	
38	“Lotos” Azerbaycan Sakatlar Teşkilatı Toplumsal Birliği	Yelena Taranova	T. 498-65-78 F. 498-65-78	Bakü, 251/4 M. Aliyev sok. Mail: lotos@bakinter.net	
39	Demokratik Seçimlere Yardım Merkezi	Asger Memmedli		Nahçıvan, Babek Bölgesi 3, apt. 14	

EK 4. EKONOMİ SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	“Mülk” Toplumsal Kurumu	Dilara Veliyeva	T. 494-86-54	Bakü, 56 Jalil Mammadguluzade sok, apt. 9	06.08.93
2	Kafkas Merkezi	Elçin Orucov	T. 427-93-44 3227-12-73	Bakü, R. Memmedov sok 26-154 Mail: cavcin@azdata.net	08.05.96
3	Azerbaycan Uzmanlar Topluluğu	Elşan Asadov	T. 222-44-09	Bakü, 24a Hajibeyov sok.	12.02.99
4	Bağımsız Ekonomik Araştırmalar Merkezi	Azer Huseynov	T. 432-39-40	Bakü, 12 Şerifzade sok.	07.04.99
5	Azerbaycan Mühendisler Birliği	Halid Mustafayev	T. 469-53-42 F. 497-04-46	Bakü, 88 Vidadi sok.	19.09.99
6	Çiftçiliğin Gelişimine Yardım Merkezi	Eldar Gurbanov	T. 493-61-90	Bakü, Bul-Bul Caddesi, 3. kat	28.02.99
7	“Dayag” Teşkilatı	Şahin İbrahimov	T. 321-30-83	Sabirabad, 45 MirHasan Miraga oğlu sok.	28.09.99
8	Aqroeko-Konsalting Merkezi	Saleh Huseynov	T. 460-10-53 371-52-70	Bakü, 57 I. Dagistanli, apt. 40 Mail; ngocci@azdata.net	11.05.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	“Ocaq” İnsancıl topluluğu	Şahin Ramazanov	T. 461-65-84	Gence şəhri, M. Hüseynzadə sok6 Mail: ojahumanitar@hotmail.com	18.08.99
10	Azərbaycan Sənayicilər Birliyi	Vahid Ahmedov	T. 498-99-31 F. 441-21-42	Bakü, 22 Ağa Nəymətulla sok.	06.07.93
11	Toprak Mülkiyyətlərinin Hukuklarının Savunulması Birliyi	Hebib Hasanov	T. 493-65-60	Bakü, 2/17 F. Amirov sok.	15.05.98
12	“Aqrar” Uzmanlar Topluluğu	Elman Abdullayev	T. 467-16-56	İmişli Bölgəsi, Cavadhanlı Köyü.	03.01.00
13	Tarıma Yardım Toplumsal Birliyi	Vahid Zeynalov	T. 222-76-01	Mingeçevir	06.03.01
14	“Kalkınma” Tarımsal Reformlar Gelişimində Yardım Birliyi	İlkin Garayev	T. 214-24-10	Bakü, 7. mikrobölge, 24/49	18.03.00
15	Agro-Haber Merkezi	Fazil Ceferov		Bakü, 9 M. Muhtarov sok, apt. 19. Mail: schoreit@chickomic.baku.az	16.11.99
16	Projelerin Yöneltilmesi Merkezi	İqbal Babayev	T. 497-60-16	Bakü, A. Alekperov 5/34 Mail: ibabayev@hotmail.com	22.12.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	Vençur Projesi Katılımcılarının Birliğı	Ruslan Sadirhanov	T. 492–92–66 F. 498–11–88	Bakü, 85 S, askerova sok,kat 9 Mail: saruslan@hotmail.com	18.03.00
18	Gedebey Kalkınma Hayırseverlik Toplumsal Birliğı	Demir Nebiyev	T. 432–19–61	Bakü, 14 Mirali Seyidov sok, apt. 44	05.06.00
19	Beylegan Agroteknik Danışma Birliğı	Jafar Paşayev	T. 325–22–02	Azerbaycan, Bylegan Bölgesi, S. Imraliyev sok. 58	15.02.00
20	“Dirçeliş” STK	Alan Yunusov	T. (169)5–04–96	Guba, 2. Nukedi Köyü.	12.09.00
21	“Subtropik” Gelişme Merkezi	Zahid Gurbanov		Masalli	17.04.00
22	Tovuz Bölgesi İktisadçılarının Toplumsal Birliğı	Ziraddin Ahmedov	T. 5–55–71	Tovuz Bölgesi	25.07.00
23	“Muğan” Toplumsal Birliğı	Galib Mirzoyev	T. 330–52–51	Sabirabad Bölgesi, Garadağ Köyü	18.08.00
24	Bağımsız Sanatçılar Toplumsal Birliğı	Yusuf Zeynalov	T. 325–57–73	Bakü, 6 mikrobölge 2aö 47	23.09.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
25	‘‘Umut’’ Toplumsal Birliği	Baba Varıyev	T. (168) 5–12–77	Saatlı	14.11.00
26	Genç Muhasipler Birliği	Solmaz Aliyeva	T. 425–95–88	Bakü, ! Bul-Bul Caddesi	15.02.00
27	Transparency Azerbaijan	Rena Safaraliyeva	T. 492–04–22 F. 447–34–97	Bakü, 5 Ahmed Cavad sok, 2. katö apt. 6 Mail: transpaz@azeronline.com	16.11.00
28	‘‘Muğan’’ Bölgesel Kalkınma Toplumsal Birliği	Mehman Eyvazov	T. (154) 5–49–36	İmişli, t. İsmayılsov sok.39/100	16.01.01
29	‘‘Turgut’’ Hayırseverlik Kurumu	Elhan Ağamalıyev		Bakü, Nahçıvan sokç 27	12.02.99
30	Vergi Hukuklarının Savunulması Toplumsal Birliği	İsa Bağirov	T. 220–46–44	Bakü, 7/33 B. Bağirov sok.	01.11.00
31	Köylerin Sosyal Problemlerine Yardım	Yusuf Yusufov	T. 325–48–19	Guba Bölgesi, Dikah Köyü	23.11.00
32	Uluslararası Turizmin Gelişimine Yardım	Alesker Siyabov	T. 441–26–20 F. 440–59–28	Bakü, 171Sh. Azizbeyov sok. Mail: internet7x2x@az.intext.com	23.03.01

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
33	İş adamları ve Üreticiler Birliği	Sevgim Rahmanov	T. 498-46-72 F. 497-35-13	Bakü, 4 Topçubaşov sok.	22.12.99
34	Azerbaycan Pazarlama Merkezi	Cahangir Nacafov	T. 492-60-00 F. 492-15-15	Bakü, 85 S.Asgerova sok, kat 9 Mail: jahangirnajafov@yahoo.com	26.02.99
35	Genç İktisatçılar Birliği	Azer Amiraslanov	T. 326-12-32	Bakü, 20 Bul-Bul Caddesi, oda 11, 4. kat Mail: amiraslanov@hotmail.com	06.08.93
36	Tarımsal Üreticiler Birliği	Püste Ferhadi	T. 469-77-74	Bakü, 3 m/d, Raşid Mammadov	25.07.01
37	Azerbaycan Sanayi İşçileri Birliği	Musa Hasanov	T. 469-15-39 498-43-08	Bakü, 117 Nizami sokö apt. 9	19.09.01
38	Taşımacıların Toplumsal Birliği	Natig Alekperov	T. 450-17-84 221-36-15	Bakü, Sabunçu Bölgesi, 10/8 Vezirov sok.	06.09.01
39	“Goşabulag” Hayırseverlik Kurumu	Sabir Eyvazov		Sumgayıt, 2. mikrobölge, ev 28	06.10.94
40	Azerbaycan Sosyal-Ekonomik Kalkınma Merkezi	Azad Aliyev	T. 439-87-02 321-35-45	Bakü, Gutgaşenli sok, apt.95 Mail: azad_aliyev@hotmail.ru	16.05.02

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
41	Siyasi ve Ekonomik Reformlar Merkezi	Asif Nasibov	T. 498–88–61 F. 498–88–61	Bakü, 14 Z. Tağıyev sok., apt. 9, 4. kat Mail: reform.center@azeri.com	01.12.99
42	“Sosyal Denge”	Firdovsi Guliyev	T. 318–19–28	Bakü, 7. mikrobölge, 5/13, apt. 184	13.04.015
43	İslam Demokratik ve Refah Fonu	Şemsi Ahmedov	T. 316–38–60 F. 136 5–07–67	Nahçıvan	05.05.02

EK 5. EĞİTİM VE ARAŞTIRMALAR SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	
1	İnam Uluslar arası Araştırmalar Merkezi	Vladlen Valitski	T. 440-13-58 495-40-05	Bakü, 20, 28 May sok, apt. 59 Mail: jafarov@mail.az	07.12.95
2	Azerbaycan Sosyoloji Kurumu	Rufat Guliyev	T. 497-83-30	Bakü, İnşaatçılar Caddesi, blok 581	18.12.96
3	Sumgayıt Öğrenciler Derneği	Perviz Memmedli	T. (164) 5-47-32	Sumgayıt, 44 sok	02.11.94
4	Uluslar arası Avrasya Matbaa Fonu	Umut Mirzoyev	T. 439-76-97 F. 439-76-97	Bakü, M.Huseyin sokç 1A Mail: eurasiapress@azeurotel.com	01.09.92
5	Eğitim Topluluğu	Nugay Aliyev	T. 476-40-72 F. 497-74-32	Bakü, 101 Şahbazi sok. Mail: tahsil@azdata.net	10.11.93
6	Azerbaycan Sınırları Dışında Eğitim Görmüş Uzmanlar Teşkilatı	Natig Ahmedov	T. 497-66-83 F. 432-65-56	Bakü, 53 A Zerdabi sok. Mail: aktamngo@yahoo.com	30.03.94
7	Azerbaycan Tıp Öğrencileri Kurumu	Orhan İbrahimzade	T. 221-97-66	Bakü, Bakıhanov sok 23. Mail: oibra@mail.ru	01.06.94
8	Azerbaycan Demokratik Öğrenci Gençler Teşkilatı	Asif Askerov	T. 434-46-44 F. 434-46-44	Bakü, 100 Tebriz sok.	14.07.95

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Azərbaycan Aydın Gənçlər Təşkilatı	Ruhiye Aslanova	T. 499–71–21 F. 499–71–21	Bakü, 18 F.H. Hoyski sok. Mail: amgt@azeurotel.com	11.04.97
	Evrika	Genire Beyzade	T. 313–76–07	Bakü, 85 S.Askerova sok.	07.05.98
11	AR Pratik Psixologlar Kurumu	İsa Mamedov	T. 430–53–52 F. 430–47–96	Bakü, 11 M.G. Paşayev sok Mail: bpkiyi@aseu.ab.az	19.03.99
12	Azərbaycan “Bağımsız Basın və Reformlara yardım” Mərkəzi	Bahəddin Hacıyev		Bakü, 166 Azadlıq Caddəsi, apt. 6	03.12.98
13	“Azərbaycan” Araşdırmalar Mərkəzi	Rovşan Guliyev		Bakü, 22 zhagani sok.	30.11.98
14	Azərbaycan Aspirantlar və Gənç Araşdırmacılar Topluluğu	İbrahim Zeynalov	T. 463–19–49	Bakü, 11 Necef Nərimanov sok, apt. 24	14.09.94
15	Azərbaycan Yaratıcı Mühəndislər Birliyi	Gurban Gurbanov	T. 431–47–20	Bakü, 60 A.Məherrenov sok, apt. 7	20.09.99
16	Masallı Bölgəsi Entelektüeller Topluluğu	Memmedağa Eynullayev		Masallı Şəhri, 1 Hakimiyyət sok.	20.12.99

EK 6. EKOLOJİ SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Azerbaycan'da Ukrayna Dostluk Topluluğu	Sabina Azimova	T. 475-31-71	Bakü, Azaldık Caddesi 28	26.12.97
2	Akademisyen Hasan Aliyev adına Ekoloji Yenilik Merkezi	Abdulla Abdullazade	T. 497-46-26	370004, Bakü, 5 niyazi sok. Mail: ekoicaz@aztel.net.az	15.04.93
3	Gülüm Çocuk Ekoloji Teşkilatı	İrade Guliyeva	T. 97-52-91 320-46-50	Bakü, 13-6 Nikişina sok, apt. 9 Mail: 21century@azdata.net	15.02.00
4	Ekoloji İstikrar	Ayten Poladova	T. 495-70-56 F. 495-12-47	Bakü, 54 Bul-Bul Caddesi Mail: fidan8@azintex.com	09.04.99
5	Genç Anavatancılar Topluluğu	Seymur Aliyev	T. 466-64-74	Bakü, 3 Aliyar Aliyev sok.	05.06.98
6	‘‘Heyecan’’ Doğanın Eski Haline Getirilmesi ve Korunması Teşkilatı	Yusuf Mamedov	T. 492-45-91	Bakü, 69 Mehdi Hüseyin sok, apt. 17 Mail: zootair@baku-az.net	02.06.96
7	Milli Ekoloji Prognoz Merkezi	Telman Zeynalov	T. 494-53-42 352-55-16	Baku, 138 M. Ağa Aliyev sok, apt. 14 Mail: zeynalov@azeronline.com	02.07.98
8	Azerbaycan Vatan Savaşı Gazilerinin ‘‘Yurtseverler’’ Topluluğu	Fahraddin İbayev	T. 439-89-15	Bakü, Patandar kasabası, 13	07.09.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Agroeko-Konsalting Merkezi	Saleh Hüseynov	T. 460-10-53 F. 440-13-18	Bakü, 57 İ.Dağıstanlı, apt. 40 Mail: ngocci@azdata.net	11.05.99
10	Sosyal-Ekoloji Eğitim Merkezi	Fikret Jafarov	T. 496-22-80	Bakü, 16 Demirçizade sok, Mail: Fikret_asetc@yahoo.com	12.10.00
11	“Araz” Bölgesel İnsancıl Araştırmalar Merkezi	Lütveli Zeynalı	T. 320-73-51	İmişli, H.Aslanov 32	03.11.99
12	Azerbaycan Bölgesel Eğitim Birliğı	Aydın Eyvazov		Bakü, 27, H. Hacıbeyov sok. Mail: krajeved@bak.net.az	01.11.91
13	Anne ve Çocuklara Yardım Toplumsal Birliğı	Gülsümhanum İsayeva	T. (169) 2-14-19	Guba, Nukadı Köyü.	08.05.00
14	“Muğan” Toplumsal Birliğı	Galib Mirzoyev	T. 330-52-51	Sabirabat Bölgisi, Garadağ Köyü	18.08.00
15	Sağlam Çevre Toplumsal Birliğı	Leyla Mirzayeva	T. 320-26-08	Ali-Bayramlı, Hanlar sok. 40 a	14.08.00
16	“EKOHUKUK” Toplumsal Birliğı	Niyazi Yusufov	T. 492-39-07	Bakü, M.Magomayev sokö 75-2	13.12.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	Zabit Hayırseverlik Topluluğu	Abdulla Aleskerov	T. 441-02-09 F. 441-06-40	Bakü, 38 Kaverockina sok.	02.06.99
18	Yedekte Olan Subayların Konfederasyonu	Abulfaz Gasimov	T. 441-02-09 F. 441-06-40	Bakü, 38 Kaverockina sok.	03.12.97
19	“Oriyat” Hayırsever Toplumsal Birliği	Elşad Azizov	T. 334-86-13	Neftçala, Nizami sok 171.	01.02.01
20	“Dağ Çiçeği” Toplumsal Birliği	İltifat Medetova	T. 331-63-96	Nahçıvan	15.11.00
21	Dalga Ekoloji ve Doğanın Korunması Toplumsal Birliği	Natik Hetemov	T. 345-58-42	İmişli Bölgesi, Fizuli sok 25	30.01.01
22	Yedekte Olan Subayların Azrbaycan-NATO İşbirliği Toplumsal Birliği	Mehman Salimov	T. 439-69-25 F. 493-60-19	Bakü, 46-10 Nizami sok.	03.04.01
23	Yedekte Olan Subayların Toplumsal Birliği	İsa Sadigov		Bakü, 179 Başır Safaroğlu sok.	04.01.01
24	Karabağ Savaşı Sakatları, Gazileri ve Şehit Aileleri Toplumsal Birliği	Mehdi Mehdiyev	T. 430-50-56	Bakü, Derneğül Yolu, 44 S. Bahlulzade sok.	14.04.01

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
25	Olağanüstü Durum Uzmanları Kurumu	Hebib Ocagov	T. 439-07-75 F. 498-78-36	Bakü, 5 Ayna Sultanova sok. Mail: fovgal@azeronline.com	27.04.99
26	Sağlam Sabah Gençler Toplumsal Birliği	Zabit Gülüşov	T. 322-75-44	Bakü, Hatai, 23-13 H. Memmedov sok.	21.09.01
27	İnsan Hukuklarının Savunulması ve Ekolojinin Korunması Merkezi	Gamlet Mollayev	T. 222-29-80	Bakü, Zığ Yolu, 40. Apt. 6	30.11.01
28	“Vatan namına Fedailer”	Mükafat Guliyeu	T. 778-53-07	Sumgayıt, 13. mikrobölge 44, apt. 31	26.09.01
28	Bölgelerde Sosyal ve Ekoloji İstikrar Namına	Rauf Aslanov	T. (164) 5-57-29	Sumgait, 36. Bölge.	06.12.01
29	Umut Uluslar arası İşbirliği Merkezi	Hikmet Ağayev	T. 492-28-91 F. 492-28-91	Baku, 57 Neftçiler Caddesi. Mail: agayev@yahoo.com	05.03.02
30	“Dinç Dünya” Araştırmalar Merkezi	Alisefa Mehtiyev	T. 426-65-49	Baku, Bakıhanov Bölgesi, 2 M. Gencevi sok, apt.2	13.05.02
31	“Merdekan” Hayırseverlik Topluluğu	Aslan Aslanov	T. 454-49-50 F. 454-69-40	Bakü, Merdekan Bölgrsi, 35 Kolhoz sok.	28.09.99

EK 7. KADIN PROBLEMLERİ SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	İşkadınları Derneği	Flora Salimova	T. 492-30-22 493-01-11	Bakü, 123 Lermontov Sok.	18.12.92
2	Kadın ve Kalkınma Merkezi	Zemfira Mehdizade	T. 492-79-20 F. 497-20-73	Bakü, 3-6 S.Rustamov sok. Mail: zemfira@awdc.baku.az	24.06.95
3	Azeri-Türk Kadınlar Birliği	Tanzila Rustamhanlı	T. 493-17-14 F. 493-17-14	Bakü, 9 Alizade sok. Mail: Azeri-turkish@azdata.net	03.05.96
4	Azerbaycan Cumhuriyeti Vatandaş Hukukları Savunma Fonu	Rebiyyat Aslanova	T. 438-92-39 F. 468-65-86	Bakü, 251 A. Şaig sok, apt.22	02.10.98
5	Azerbaycan Milli Sağlamlık Kurumu	Senan Hajiyeve	T. 498-44-13 F. 498-97-19	Bakü, 15 Nasimi sok, apt.47 Mail: sananbaku@hotmail.com	02.09.99
6	Azerbaycan Petrol Sanayisi Kadınlar Topluluğu	Solmaz Hajiyeve	T. 357-61-58	Bakü, 1 A. İskenderov, apt.1	09.02.95
7	Gender ve İnsan Hukuku Araştırma Birliği	Rena Mirzazade	T.439-39-47 777-35-88	Bakü, H. Javid Caddesi, Blok 518, Ev 15, apt.10 Mail: mirzazade@aznetmail.com	18.03.00
8	“Gönçe” yaratıcı Kadınlar Toplumsal Birliği	Solmaz Memmedova	T. (141) 3-21-51	Jalilabad	25.10.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Üniversite Eğitimli Kadınlar	Tamam Jafarova	T. 327-29-34	Bakü, azaldık Caddesi, Azərbaycan Oteli, Oda 566	15.02.00
10	“Parlamento Kadınlar” Toplumsal Birliğı	Melahet Hasanova	T. 423-84-53	Bakü, 124-143 G. Garayev Caddesi. Mail: m.hasanova@yahoo.com	06.11.00
11	Hür Kadın Toplumsal Birliğı	Yagut Veliyeva	T. 344-26-67	İmişli Şehri, Ezizbeyov sok 48 Mail: azgad@gloline.net	01.03.01
12	Yardımsever Kadınlar Topluluğı	Rena Veliyeva	T. 475-20-35	Bakü, Ahmedli kasabası, 19 Sarayevov sok, apt.34	22.12.99
13	Dünya Azərbaycan-Türk Kadınlarının Savunma Merkezi	Haver Gahramani	T. 491-53-64 376-05-76	Bakü, Bayıl Bölgesiö 27-9 Buhta, apt.6	07.12.00
14	“Kadınların Umut Yeri” Toplumsal Birliğı	Mahire Amirhüseynova	T. 464-64-87 312-91-20	Bakü, 127 b Y.V. Çemenzeminli sok.	02.09.02

EK 8. SAĞLIK SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	“Sehhet” Toplumsal Fonu	Tariel Hasanov	T. 491-53-30 491-07-47	Bakü, Padamdar, 1 mektebli sok.	03.08.94
2	“Sorge” Çocuklara İlgi Hayırsever Topluluğu	Tamara Dadaşova	T. 432-22-01	Bakü, 29 H. Hajiyevev sok, apt.5 Mail: azsorge@bakinter.net	22.12.99
3	Uyuşturucuya Karşı Mücadele	Mahir Garayev	T. 462-74-12 F. 497-16-37	Bakü, 21 Garabeyli sok, apt.28. Mail: org@antinar.baku.az	05.08.98
4	Azerbaycan Diyabet Topluluğu	Mominat Omarova	T. 498-57-65 F. 498-57-65	Bakü, Hacı Memmedov sok 4, Hükümet Evi, 2. kat, oda 215 Mail: root@womcom.baku.az	07.11.97
5	Azerbaycan Tıp Öğrencileri Kurumu	Orhan İbrahimzade	T. 221-97-66	Bakü, Bakıhanov sok 23.	01.06.94
6	Uyuşturucuya Karşı Mücadele Gençler Teşkilatı	Zaur Adıgüzelov	T. 475-05-54 315-51-44	Bakü, 27-37 nahçıvanski sok, Mail: eyclub@mail.az	10.02.99
7	Hemofili Hastalar Kurumu	Gülnare Hüseynova	T. 432-10-17 F. 490-70-17	Bakü, 80 Zerdabi sok. Mail: h_gulnara@hotmail.com	26.05.97
8	“Sevap Dünyası” Talassemiya Kurumu	Nazim Zaliyev	T. 317-51-10	Bakü, Gaşkay sok 87.	18.06.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registvration
9	“Hippokrat” Hayırsever Derneği	Mayıl Tağıyev	T. 327–43–53	Sumagayıt, 100 S. Vurgun sok.	04.09.90
10	“Umut Çırağı” Kansere Karşı Fonu	Ahriman Amiraslanov	T. 440–64–50 F. 440–64–50	Bakü, 112 Azadlık Caddesi. Mail: amo_rektor@baku-az.net	06.11.95
11	Azerbaycan Milli Sağlamlık Kurumu	Senan Hajıyev	T. 498–44–13 F. 498–97–19	Bakü, 15 Nesimi sokö apt.47 Mail: sananbaku@hotmail.com	02.09.99
12	Gazilerin Tedavi ve Rehabilitasyon Birliği	Elhan Jafarov	T. 440–45–60 311–64–38	Bakü, 58-37 S. Rustam sok, apt.4	22.12.99
13	Azerbaycan Tıp Kurumu	Neriman Seferli	T. 431–88–66 F. 431–51–36	Bakü, 5 Sona Velihan sok. Mail: nariman@medmail.com	22.12.99
14	“Sağlamlık” Teşkilatı	Jemaleddin Bağirov	T. 329–68–73	Salyan, 84 Azerbaycan sok.	12.07.00
15	Azerbaycan Diyabet Ligi	Yegane Teymur kızı	T. 498–00–79 F. 491–60–73	Bakü, 23 Ü. Hajibeyov sok, Diyabet Merkezi. Mail: yegana_adl@mail.ru	14.09.00
16	“Umut” Toplumsal Birliği	Baba Yarıyev	T. (168) 5–12– 77	Saatlı	14.11.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	Eğitim ve Sağlık Problemleri	İlham Hüseyn	T. 477-47-46 312-68-27	Bakü, Şiheliyev sok. 6, apt.10	12.12.00
18	Azerbaycan Hemşireler Toplumsal Birliği	Nehayet Memmedova	T. 431-62-02 431-83-43	Bakü, 212 Şerifzade sok.	01.06.01
19	Azerbaycan Skalper Hayırsever Topluluğu	Salim Askerov	T. 474-04-39 331-75-04	Bakü, 116 Gara Garayev cad, apt.62	02.02.01
20	“Seadet” Toplumsal Birliği	Solmaz Paşayeva	T. 430-38-75	Bakü, 7 J. Salimov sok, apt.171	10.06.02
21	Fuzuli Bölgesi Hayırsever Topluluk Birliği	Mirze Abbasov	T. 315-54-92 331-55-82	Fizuli Bölgesi, Babi Köyü.	29.11.02
22	“Destek” Toplumsal Birliği	Nicat Allahverdiyev	T. 471-98-24 325-45-90	Bakü, 22 Zığ Yolu, apt.33 Mail: anijat@yahoo.com	18.06.02

EK 9. BELEDİYE SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	İşkadınları Kurumu	Flora Selüмова	T. 492-30-22 493-01-11	Bakü, Lermontov sok.	18.12.92
2	“Mülk” Toplumsal Kurumu	Dilara Veliyeva	T. 494-86-54 322-89-22	Bakü, 56 Jalil Memmedguluzade sok, apt.9	06.08.93
3	Hukuki ve Ekonomik Eğitim Merkezi	İmran Veliyev	T. 493-91-28 F. 499-73-64	Bakü, 90-2 Başır Safaroğlu sok. Mail: office@cleo.co-az.net	10.05.00
4	Azərbaycan Vatan Savaşı Gzileri Birliğı	Altay Memmedov	T. 472-22-14 312-13-25	Bakü, Ahmedli, 2 Ramiz Guliyev sok.	26.08.94
5	Vatandaş Teşebbüsleri Merkezi	Çingiz Güleliyev	T. 440-13-18 F. 440-13-18	Bakü, 7 Mirkazımov sok. Mail: ngocci@azdata.net	18.03.00
6	“Filantrop” Toplumsal Birliğı	Hebib Zarbalıyev	T. 314-37-51	Bakü	25.11.00
7	İnsancıl Araştırmalar Topluluğı	Evez Hasanov	T. 320-25-34	Bakü, 13, 28 May sok, 3. kat, Oda 34 Mail: avazhasanov@yahoo.com	14.04.00
8	Transparency Azerbaijan	Rena Safaraliyeva	T. 492-04-22 F. 447-34-97	Bakü, 5 Ahmet Cavad sok, 2. kat, apt.6 Mail: transpaz@azeronline.com	16.11.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Sivil Toplum Uğruna	Eldar İsmayılov	T. 317-85-72 F. 498-40-67	Bakü, Azərbaycan Caddesi, 28 Mail: eldar@vcu.in-baku.com	10.07.98
10	Belediyelerin Eğitimine Yardım Toplumsal Birliği	Samir Heydarov	T. 454-59-83	Bakü, 4 Nerimanov, 83 Moskova sok.	08.01.01
11	İşadamları ve Üreticiler Birliği	Sevgim Rahmanov	T. 498-46-72 F. 497-35-13	Bakü, 4 Topçubaşov sok.	22.12.99
12	Analitik Haber ve Araştırmalar Merkezi	Sevdin Hüseynzade	T. 439-53-23 F. 435-53-23	Bakü, 57 Neftçiler Caddesi.	10.01.02
13	Demokratik Topluma Doğru Toplumsal Birliği	Tuğrul Aziz	T. 222-56-71	Bakü, Metbuat Caddesi 529, oda 103. Mail: dcd@azerimail.net	02.05.02
14	Siyasi ve Ekonomik Reformlar Merkezi	Asif Nasibov	T. 498-88-61 F. 498-88-61	Bakü, 14 Z.Tağıyev sok, apt.9, 4. kat.	01.12.99
15	Belediyelerin Gelişimine Yardım Merkezi	Akif Gurbanov	T. 5-33-15	Nahçıvan, Azaldık sok, 37-18	08.08.02

EK 10. ULUSAL İLİŞKİLER SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Azeri-Türk Kadınlar Birliği	Tanzila Rustamhanlı	T. 493-17-14 F. 493-17-14	Bakü, 9 Alizade sok Mail: Azeri-turkish@azdata.net	03.05.96
2	Havva Hayırsever Derneği	Solmaz Yusufova	T. 447-97-87 F. 447-97-87	Bakü, 183 Vidadi sok. Mail: diana1033@yahoo.com	18.12.96
3	Azerbaycan'da Ukrayna Dostluk Kurumu	Sabina Azimova	T. 475-31-71	Bakü, Azaldık sok 28.	26.12.97
4	Mesheti Türk Vatan Merkezi	Halit Taştanov	T. 340-18-80	Bakü, İnglab sok. 135, 1. kat, apt.3	13.10.93
5	Avrupa'nın Genç Azerbaycanlı Dostları Kurumu	Asif İsmayılov	T. 440-52-59 F. 440-52-59	Bakü, 4 Kerpiç sok, 33. Mail: ayafe@azerin.com	29.04.98
6	Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği	Ekper Goşkay	T. 492-83-33 F. 466-34-24	Bakü, 98 A, F.H. Hoyski sok, 33	02.06.99
7	Azerbaycan Slavyanları Kültür Merkezi	Valentina Sergeyeva, Vahid Salahov	T. 431-11-27 356-12-77	Bakü, 51 Yusufov sok, apt.12	14.02.92
8	Slavyan Ailesi	Lyudmila Rzayeva	T. 438-45-82	Bakü, 57-24 Narimanov Caddesi Mail: sfamily@usa.net	10.03.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Azerbaycan Kazaklarının Dostluk Kurumu	Viktor Mereşkin		Bakü, 370008, 18 Ahmedova sok.	16.11.94
10	Tatar Gençlerinin "Yaşlek" Kültür Merkezi	Ravil Aybişev	T. 447-58-65 F. 498-98-56	Bakü, 60 Dadaşova sok. Mail: ravil@azdata.net	20.11.97
11	Yehudi Merkezi Xesod Gerşon	Cukerman Lazar Lvoviç	T. 493-59-69 214-28-24	Bakü, 103 Nizami sok. Mail: hesedgershon@azeurotel.com	02.06.99
12	SONA Ahıska Türk Kadınları Topluluğu	Telli Mamedova	T. 466-67-82 F. 466-67-82	Bakü, 370033, Moskova Caddesi, 79-2 Mail: sona@artel.net.az	02.07.99
13	Azerbaycan-Türkiye Gençlerinin Dostluk Topluluğu	Ramil Hasanov	T. 498-88-71 322-11-91	Bakü, 28 May sok, 11.	18.03.00
14	Barış ve Dostluk Gençler Teşkilatı	Mahir Seferli	T. 492-14-43 312-71-27	Bakü, Bakıhanov, Genclik sok 29, apt.57 Mail: peace.fyo@mailcity.com	28.04.00
15	Azerbaycan-Rumanya Kültürel İlişkiler Birliği	Ferman Salmanov	T. 350-83-66 F. 466-34-24	Bakü, Narimanov, 3 Aliyar Aliyev sok.	29.06.00
16	Azerbaycanlıların ve Gürcülerin Bölgesel İşbirliği	Jamal Arihov	T. 477-31-90 F. 441-26-90	Bakü, Yeni Yasamal, Masub sok 75, apt.12 Mail: ajamalaport@mail.ru	09.11.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	Azerbaycan-Rusya Miqrasiya Araştırmaları Toplumsal Birliğı	Zohrab Amirhanlı	T. 493-58-58	Bakü, Nizami sok. 93-24	05.02.01
18	Azerbaycan-Bruneý-Darüsselam İşbirliğıne Yardım ve Haber Toplumsal Birliğı	Zohrab Aliyev	T. 494-44-96 F. 495-61-75	Bakü, 107 m.Muhtarov sok.	24.07.01
19	Azerbaycan'ın Asya Ülkeleriyle Sosyal-Kültürel İşbirliğı Kurumu	Penah Rustamzade	T. 497-05-31 216-45-11	Bakü, 3 Şh. Şamil sok. Mail: asian_azeri@rambler.ru	25.10.99
20	Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri	Ali Halil	T. 497-78-97 F. 497-78-97	Bakü, 58 Aliyev sok.	13.06.97
21	Messenat Eğitim Merkezi	Ramil Nacaflı	T. 327-85-58 333-79-30	Bakü, 9 mikrobölge, 113 m.Jalal sok, apt.8 Mail: nejefli@box.az	19.06.02
22	Demokratik Faaliyet Merkezi	Alekper Zeynili	T. 5-36-39	Nahçıvan, Hatai Bölgesi, d.1, apt.4 Mail: alekberz@hotmail.com	25.12.93
23	İslam ve Demokrasi Birliğı	Vahid Abbasov	T. 351-87-14	Nahçıvan, Şerur Bölgesi, M.E.Sabir sok 3. Mail: meydan@azeronline.com	20.06.02
24	Nahçıvan'da Amerikanın Dostları	İsa İsayev	T. 1-31-56	Nahçıvan, Babek Bölgesi, Goşadize Köyü.	10.09.02

EK 11. BARIŞ VE DEMOKRASİ SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Azerbaycan Genç Hukukçular Birliği	Ramil İskenderov	T. 498-88-04 F. 498-88-04	Bakü, 251, Dilara Aliyeva sok. Mail: nadir@lawyer.com	19.03.99
2	Uluslar arası Avrasya Basın Fonu	Umut Mirzoyev	T. 439-76-97 F. 439-76-97	Bakü, M. Hüseyin sok, 1A Mail: eurasiapress@azeurotel.com	01.09.92
3	Demokratik Seçimler Merkezi	Rauf Zeyni	T. 493-53-47 F. 447-37-90	Bakü, 1 Azadlık Caddesi, Azerbaycan Hotel, apt.573 Mail: dsm98@bax.az	16.07.98
4	Hukuki ve Ekonomik Eğitim Merkezi	İmran Veliyev	T. 493-91-28 F. 499-73-64	Bakü, 90-2 Beşir Safaroğlu sok. Mail: office@cleo.co-az.net	10.05.00
5	Siyasi Yenilik ve Teknoloji Merkezi	Mübariz Ahmedoğlu	T. 493-29-51 F. 943-29-51	Bakü, 29 Bul-Bul Caddesi, 5. kat Mail: sitm99@bakinter	07.06.00
6	Bağımsız Üreticiler Birliği	Eyub Huseynov	T. 498-31-60 F. 498-31-60	Bakü, 28 May sok 2. Mail: eyub@consumer.baku.az	31.01.97
7	Azerbaycan Cumhuriyeti Vatandaş Hukuklarını Savunma Fonu	Rebiyat Aslanova	T. 438-92-39 F. 468-65-86	Bakü, 251 A.Şaig sok, apt.22	02.10.98
8	Psikoloji Merkez	Svetlana Mejidova	T. 498-48-25	Bakü, 46-50 Ü. Hajibeyov sok. Mail: psy@azdata.net	18.08.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Demokrasi Yolunda Gençler Fonu	Emin Hüseynov	T. 462-77-90 773-57-24	Bakü, 37 Atatürk Caddesi, apt.89 Mail: her-zade@box.az	02.07.99
10	Demokrasi ve Yenileşme Yolunda Gençler Teşkilatı	Sadig Gurbanov	T. 213-41-13	Bakü, 11 Bul-Bul Caddesi.	04.04.00
11	Gender ve İnsan Hukukları Araştırma Birliği	Rena Mirzazade	T. 439-37-47 777-35-88	Bakü, H. Cavid Caddesi, Blok 518, Ev 15, apt.10 Mail: mirzazade@aznetmail.com	18.03.00
12	“Hak Mücadelesi” Toplumsal Birliği	Paşa Recebli	T. 431-83-77	Bakü, 60-3 Tbilisi sok.	11.01.01
13	Demokrasiye Geçit Yolunda Toplumsal Birliği	Ruslan Ağamalıyev	T. 469-73-62	Bakü, Arif Hüseynov sok. 8-1.	19.01.01
14	Sivil Toplum Uğruna	Eldar İsmayılov	T. 317-85-72 F. 498-40-67	Bakü, Azərbaycan Caddesi 28. Mail: eldar@vcu.in-baku.com	10.07.98
15	Neftçala Üreticileri Toplumsal Birliği	Gabil Hüseynov	T. (153) 6-22- 79	Neftçala Şehri, 63 Nizami sok.	17.01.01
16	Toplum ve Hukuk Toplumsal Birliği	Amir Ağaev		Bakü, 38 Tbilisi sok, apt 22 Mail: internet7x2x@azintex.com	03.03.01

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	İnsan Hukukları Alanında Hukuki Eğitim Merkezi	İrada Jafarova	T. 462-74-04 F. 498-32-24	Bakü, 1 Azadlık Caddesi, Azərbaycan Otel, 5 kat, Oda 562 Mail: javadova@yahoo.com	23.03.01
18	Vatandaş Diplomasisi Toplumsal Birliği	Rauf Zeyni	T. 310-87-21 F. 447-37-90	Sumgait, 20 January 9-27a, apt.44	11.05.01
19	Kalkınma ve Demokrasi Birliği	Ahmet Gaşamoğlu	T. 493-88-83 F. 493-88-83	Bakü, 1 Azadlık Caddesi, Azərbaycan Otel, 8 kat	02.01.01
20	Azərbaycan Vətəndaş Birliyi	Gündüz Jalilov	T. 323-55-23	Bakü, 60 Nizami sok, apt.4a	02.11.90
21	Azərbaycan Demokrasi və İnsan Hukukları Komitesi	Cengiz Ganizade	T. 212-74-11 F. 498-11-17	Salyan, 37 Azərbaycan Caddesi, 2. kat. Mail: ganizadehc@azerin.com	07.01.00
22	Evsiz ve Fakir Bakûlûlerin Hukuklarının Savunulmasına Yardım Birliği	Eldar Elizade	T. 493-20-80	Bakü, Nizami 93, apt.19	04.06.01
23	‘‘Nur’’ Topluluğu	Zakir Abdullayev	T. 493-53-47 351- 89- 10	Bakü, 30 Jeyhun Bey Hajibeyli sok, apt.18	27.03.98
24	Bağımsız Hukuk Merkezi	Aydın Kerimov	T. 495-61-75 F. 440-59-28	Bakü, 172 Ş. Ezizbeyov sok, apt.3	28.02.02

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
25	“Sosyal Kalkınmaya Destek” Toplumsal Birliği	Namig Hasanov	T. 493–52–27 211–00–94	Bakü, Azərbaycan Otel, oda 565 Mail: social_sid@hotmail.com	29.03.02
26	Gazeteci Araştırmaları Merkezi	Şeyda Nasibova	T. 474–33–11	Bakü, Azaldık Cad., Azərbaycan Otel, oda 560 Mail: jam_azbaku@hotmail.com	12.09.01
27	Azərbaycan Demokratik Aydınlar Topluluğu	Rasim Rstamov	T. 5–38–94	Nahçıvan, M.K.Atatürk sok, apt.33	26.08.02
28	Çocuk Hukuklarını Savunma Topluluğu	Faig Aliyev	T. 344–83–11	Nahçıvan, Bölge #22	17.07.02
29	“Yeni Nesil” Hukukçular Birliği	Tural Mamedov	T. 431–66–97 461–21–38	Bakü, 7. mikrobölge, Ev 62, apt.3 Mail: yen_nes_huq_bir@box.az	11.09.02

EK 12. SOSYAL SEKTÖR

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	20 Ocak Topluluğu	Ferman Memmedov	T. 492-11-59 492-45-13	Bakü, 1A Mehdi Hüseyin sok.	27.03.96
2	H. Z. Tağıyev-Hayırseverlik Topluluğu	Neriman Ağayev	T. 439-10-19	Bakü, 370001, 9-11, M. Muhtarov sok.	24.12.90
3	Sakat Kadınlar Topluluğu	Mehluge Rahimova	T. 434-48-36 F. 493-80-01	Bakü, Yasamal 1, 7.A. Sallaghana sok. Mail: fidp@azintex.com	11.12.98
4	“Sensiz” Hayırsever Kurumu	Zemfira Rahimova	T. 474-43-13	Bakü, 114, Gara Garayev sok 32	28.12.94
5	Sakatların Uluslar arası İşbirliği Yolunda Topluluğu	Davud Rehimov	T. 434-48-36 F. 498-13-01	Bakü, Yasamal 1A. Mail: fidp@azintex.com	07.11.94
6	“Teselli” Yardımsever Teşkilatı	Mahizar Halilova	T. 494-11-89	Bakü, Yasamal Bölgesi, 52 Seetelli sok.	23.05.96
7	Mühendislerin Yardımsever Teşkilatı	Ali Ahmedov	T. 440-72-59 492-71-15	Bakü, 92 Şamsi Beyli sok.	03.05.96
8	“Dan Yeri” Yardımsever Teşkilatı	İzzet Atakişiyev	T. (164) 5-49-43	Sumgait, 30. sok, apt.6	11.09.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Azərbaycan Bölgələrarası Körler Topluluğu Təşkilatı	Jafar Zeynalov	T. 464-04-09	Bakü, 57A Yusifzade sok.	18.12.96
10	Mingəçevir Şəhri Yardımsever Topluluğu	Allahverdi Vəliyev	T. (147) 4-12-01 325-28-39	Mingəçevir, 146 20 Ocak sok, apt.3	02.07.99
11	“Kür-Hazar” Yardımsever Topluluğu	Akif Kerimov	T. 496-31-56 490-65-73	Bakü, Gədirbəyov sok, 38	11.12.99
12	“İradə” Yardımsever Topluluğu	İradə Həjiyeva	T. 423-71-09 334-12-14	Bakü, 19-43 A. Hacıyev sok. Mail: ihm@adna.baku.az	29.12.99
13	Gədəbəy Kətkinmə Yardımsever Birliğı	Demir Nebiyev	T. 432-19-61	Bakü, 14 Mirali Seyidov sok, apt.44	05.06.00
14	E. Guliyev adına Yardımsever Topluluğu	Saltanat Jafarova	T. 446-03-04 318-01-73	Bakü, Lökbatan, 23 Samir Orucov sok. Mail: m.q.e.q.x.1.b@azerin.com	25.05.01
15	Eczacıların Toplumsal Birliğı	Şövgi Bünyadov	T. 771-31-87	Bakü, Ş. Əzizbəyov 172.	27.07.99
16	Zaur Yardımsever Topluluğu	Zaur Seyidzade	T. 495-85-16 494-80-54	Bakü, 59 Nizami sok	28.08.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	“Sosyal Servise ve Ekonomik Kalkınmaya Yardım” Toplumsal Birliğı	Fazil Mahmudov	T. (138) 5–20–12	Gusar Bölgesi, Gazi Memmed 24.	01.09.00
18	“Lenkeren” Yardımsever Derneğı	Hezretgülü Aliyev	T. (171) 5–12–65 5–35–05	Lankaran, Nariman Narimanov sok 135.	23.02.94
19	“Kainat” Yardımsever Topluluğı	Elman Aliyev	T. 441–02–78 210–89–57	Bakü, 8 Namig Malikov sok.	17.11.00
20	“Filantrop” Toplumsal Birliğı	Hebib Zarbalıyev	T. 314–37–51	Bakü	25.11.00
21	“İmdad-Penah” Yardımsever Derneğı	Mayıs Garayev	T. (197) 4–51–20 4-35-27	Ali bayramlı, Hagani 2-66.	04.12.00
22	“İnsanlara Şefkat” Toplumsal Birliğı	Esmira Teymurova	T. 431–81–90 310–64–77	Bakü, 4. mikrobölge, 38 Mircalal sok. Mail: azad@azdata.net	16.12.00
23	Şeki Sakatlarına Şefkat Birliğı	Memmedkerim Mustafayev	T. (154) 6-03-68 342–75–60	Şeki Bölgesi, 18 jebrayılov sok.	14.11.00
24	“Nizamiyye” Yardımsever Derneğı	Faig Paşayev	T. 427–20–82	Bakü, Bakıhanov, S. Vazeh sok 4, apt 29.	26.07.91

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
25	Sakatların Manevi Gelişim Merkezi	Gaçay Orucov	T. 469-83-35 515-42-13	Bakü, İçeri Şehir, Gerb 5.	22.12.95
26	XXI Asrın Şirvanı	Fikret Mehdiyev	T. (145) 5-45-03 326-87-36	Kurdemir Bölgesi, Hirdapag Köy.	22.03.01
27	“Asker Ailesi” Komitesi	Roza Hüseynova	T. 442-74-63 319-10-95	Bakü, 1 Tbilisi Caddesi.	27.01.94
28	Sakat Çocuklara yardım Toplumsal Birliği	Sevda Hüseynova	T. 454-42-71 454-89-27	Bakü,	07.06.01
29	Hasan Bey Zerdabi Adına Dünya Azerbaycanlılarının Yardımsever Derneği	Settar Zerdabi	T. 438-11-40 324-79-26	Bakü, metbuat Caddesi, 529. Sok, 2. kat.	21.01.94
30	“Hami” Toplumsal Birliği	Esmira İsmayılova	T. 497-64-31 441-68-29	Bakü, 24 A Talibi sok.	04.03.02

EK 13. SAVAŞ GAZİLERİ SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Şehit Anneleri Yardımsever Merkezi	Refige Askerova	T. 464-81-66 493-30-06	Bakü, Moskow caddesi, 101	08.08.95
2	Azerbaycan Cumhuriyeti Sakat Dövüşçüler Fonu	Serraf Orucov	T. 336-55-68 498-55-20	Bakü, 1 Azadlık caddesi, Azərbaycan Otel, 6.kat.	16.02.96
3	“Sumgayıt” Şehit Aileleri Topluluğu	Bahtiyar Allahverdiyev	T.(164) 6-92-64	Sumgait, 104 S.Vurgun sok.	04.03.93
4	Karabağ Bağımsız Gençler Teşkilatı	Deyanet Hasanov	T. 855-771-41-60	Bakü, Ağa Neymetulla 20, apt.2 Mail: wapcn@yahoo.com	03.05.95
5	Azerbaycan Vatan Savaşı Gazileri Birliğı	Altay Memmedov	T. 472-22-14 312-13-25	Bakü, Ehmedli Bölgesi, 2 Ramiz Guliyev sok.	26.08.94
6	Şehit Çocukları ve Anneleri Yardımsever Topluluğu	Zemfira Tağızade		Bakü, S.Vurgun sok 112.	09.09.95
7	“Vatan Savaşı Sakatları ve Şehit Aileleri” Topluluğu	Asif Memmedov		Bakü, H.Zerdabi sok 88 a.	26.08.94
8	Azerbaycan Vatan Savaşı Gazilerinin “Yurtseverler” topluluğu	Fahraddin İbayev	T. 439-89-15	Bakü, Patandar 13.	07.09.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Şihit Ailelerine Yardım Derneği	Güllü Gasımova	T. 476-13-87 476-13-99	Bakü, 8. klm, 67 B. Nuriyev sok.	18.08.99
10	“Karabağ Savaşı Gazilerine, Şehit Ailelerine ve Sakatlara Sosyal Kültürel Yardım” Toplumsal Birliği	Nüreddin Hüseyinov		Bakü	25.10.00
11	Subay Yardımsever Topluluğu	Abdulla Aleskerov	T. 441-02-09 F. 441-06-40	Bakü, 38 Kaverockina sok.	02.06.99
12	Yedekte Olan Subayların Konfederasyonu	Abulfaz Gasimov	T. 441-02-09 F. 441-06-40	Bakü, 38 Kaverockina sok.	03.12.97
13	“Qurur” Şehit Aileleri Yardımsever Topluluğu	Naiba Heydarova	T. 495-99-77 F. 497-33-56	Bakü, 1 Azadlık Caddesi, Azərbaycan Hotel, 6. kat.	16.08.00
14	“Asker Ailesi” Komitesi	Roza Hüseynova	T. 442-48-47 319-10-95	Bakü, 1 Tbilisi Caddesi.	27.01.94
15	Demiryolcu Şehitleri ve Mültecileri Birliği	Hadija Babayeva	T. 493-03-67 F. 496-12-01	Bakü, Narimanov, Garabağ sok 1 Mail: xadicedemiryol@box.az	27.04.99
16	“Vatan Namına Fedailer”	Mükafat Guliyev	T. 778-53-07	Sumgait, 13. mikrobölge 44, apt.31	26.09.01

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	Azərbaycan'ın Bağımsızlığı Uğruna Savaşmış Gönüllülər Birliyi	Nureddin İsmayılov	T. 474–60–38	Bakü, 104 G. Garayev sok, apt.7	13.02.02
18	Gazeteci Gaziler Kurumu	Tahir Paşazade	T. 495–18–56 F. 440–19–90	Bakü, 209 Salatin Asgerova sok, apt. 11 Mail: caucasus@iatp.baku.az	13.05.02
19	“Sederek” Sakatlar Topluluğu	Hetem Nabiyev	T. 5–40–64 365–13–81	Nahçıvan, Sabir sok, apt.79	27.07.95

EK 14. MEDYA VE ENFORMASYON SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Yeni Yazarlar ve Sanatçılar Kurumu	Aydın Abilov	T. 438-03-17	Bakü, 25 Hagani sok, kat 3.	12.02.99
2	Uluslararası Avrasya Basın Fonu	Umut Mirzoyev	T. 439-76-97	Bakü, M. Hüseyin sok, 1A. Mail: eurasiapress@azeurotel.com	01.09.92
3	Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği	Ekber Goşgay	T. 492-83-33 F. 466-34-23	Bakü, 98A, F.H.Hoyski sok, 33. Mail: an@box.az	02.06.99
4	Elit Gençler Kulübü	Tural Aliyev	T. 312-71-27	Bakü, S. Askerova sok, kat 6. Mail: eyclub@mail.az	08.06.94
5	Azerbaycan “Hür Basın ve Reformlara Yardım” Merkezi	Baheddin Hazıyev		Bakü, 166-14 Azadlık Caddesi, apt.6	03.12.98
6	Ekinci Matbaa Topluluğu	Tefekkür Ruffullazade	T. 438-50-81 F. 433-10-18	Bakü, N.Nerimanov Caddesi 197-199. Mail: tevekkul@azeronline.com	18.03.00
7	Medyanın Etik Sınırları	Mehriban Almemmedova	T. 493-58-58 773-15-00	Bakü, Nizami sok. 93	17.06.00
8	Profesyonel Gazetecilerin Uluslar arası Toplumsal Birliği	Ferahim Zeyniyev	T. 473-15-32 337-91-64	Bakü, Hatai, Şıhlı sok.15, apt.9	10.11.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	Vatandaş Tribunası Toplumsal Birliği	Safar Alişarlı	T. 322-16-76	Bakü, 6 Hatai Caddesi. Mail: detektiv@azdata.net	26.02.01
10	Elektron ve Bilgisayar Teknolojisinin Gelişimi	Allahverdi Kerimov	T. 472-77-27 336-51-20	Bakü, Hatai, 11B Gence sok. Mail: allahverdi@mail.com	26.02.00
11	Fransızca Konuşan Gazetecilerin Basın İşbirliği Toplumsal Birliği	Kemale Muradova	T. 494-13-28 343-22-17	Bakü, 190 Mirza Ağa Aliyev sok. Mail: kemalemedia@hotmail.com	
12	"Sahil" İnternet Araştırmalar Toplumsal Birliği	Elçin Ezimli	T. 328-72-72	Bakü, 66-34 Tbilisi Caddesi. Mail: sahilgroup@azerimail.net	22.08.01
13	Gazeteci-Savaş Gazileri Kurumu	Tahir Paşazade	T. 496-18-56 F. 440-19-90	Bakü, 209 Salatin Askerova sok. Mail: caucasus@iatp.baku.az	15.02.00
14	Gazeteci Araştırmaları Merkezi	Şeyda Nasibova	T. 474-33-11 327-76-02	Bakü, 1 Azadlık Cad. Azerbaycan Otel, oda 560 Mail: jam_azbaku@hotmail.com	12.09.01
15	Demokratik Topluma Doğru Toplumsal Birliği	Tuğrul Aziz	T. 222-56-71	Bakü, Metbuat Cad. 529 sok. Mail: dcd@azerimail.net	02.05.02
16	Bağımsız Araştırmacı Gazeteciler Lgi	Gafar Çakmaklı	T. 439-04-78 F. 439-04-78	Bakü, Metbuat Cad. 529 sok.	04.04.02

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	“Yayım” Kurumu	Yaşar Zeynalov	T. 441–27–20 F. 441–27–20	Bakü, 170-9 S.Azizbeyov sok. Mail: yayas@box.az	22.12.99
18	Demografik Faaliyet Topluluğu	Alekber Zeynili	T. 5–36–39 357–89–52	Nahçıvan, Hatai Bölgesi, d.1, apt.4 Mail: alekberz@hotmail.com	25.12.93
19	Demokrasinin Gelişimi Fonu	Meydan Babayev	T. 313–70–37	Nahçıvan, Şerur Bşlgesi, Hebibli Köy. Mail: meydan@azeronline.com	23.07.02
20	Seçmenlerin Bilgilendirilmesi Merkezi	Rehman Akberov	T. 314–84–56	Nahşıvan, Goç-Ustu Bölgesi, apt.41 Mail: rehman46@box.az	23.07.02
21	İslam ve Demokrasi Birliği	Vahid Abbasov	T. 2–35–67 351–87–14	Nahçıvan, Şerur Bölgesi, M.E.Sabir sok. 3 Mail: meydan@azeronline.com	20.06.02
22	Demokratik Seçimlere Yardım Merkezi	Asker Memmedli		Nahçıvan, Babek Bölgesi 2, apt.14	14.11.99

EK 15. GENÇLER SEKTÖRÜ

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
1	Azerbaycan Genç Hukukçular Birliği	Ramil İskenderov	T. 498-88-04 F. 498-88-04	Bakü, 251 Dilara Aliyeva Sok. Mail: ylu@azeurotel.com	19.03.99
2	Sumgayıt Öğrenciler Derneği	Perviz Memmedli	T. (164) 5-47-32	Sumgait, 44. sok Mail: uss.az@yahoo.com	02.11.94
3	Genç Azer Teşkilatı	Şahin Receb	T. 498-36-03 314-86-11	Bakü, 1 Azadlık Cad., Azerbaycan Otel, oda 659.	06.07.95
4	Azerbaycan Cumhuriyeti Gençler Teşkilatının Milli Konseyi	Ekrem Abdullayev	T. 493-73-77 F. 490-84-19	Bakü, 149 D.Alliyeva sok. Mail: abdullayev@hotmail.com	30.06.93
5	Avrupanın Genç Azerb. Dostları Kurumu	Asif İsmayılov	T. 440-52-59 F. 440-52-59	Bakü, 4. Kerpiç sok, Dalan 1, apt.4 Mail: ayafe@azerin.com	29.04.98
6	Karabağ Bağımsız Gençler Tşkilatı	Deyanet Hasanov	T. 467-64-62	Bakü, Ağa Neymatulla sok. 20b. Mail: wapcn@yahoo.com	03.05.95
7	Elit Gençler Kulübü	Tural Aliyev	T. 494-86-54 312-71-27	Bakü, S. Askerova sok.6. Mail: eyclub@mail.az	08.06.94
8	Uyuşturucuya Karşı Mucadele	Mahir Garayev	T. 462-74-12 F. 496-16-37	Bakü, 21 Geraybeyli sok., apt.28 Mail: org@antinar.baku.az	05.08.98

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
9	İşgüzar Gençler Birliği	Babek Mehdiyev	T. 474-49-77	Bakü, 31 Azərbaycan Caddesi.	10.03.99
10	Azərbaycan Tıp Öğrenciler Kurumu	Orhan İbrahimzade	T. 221-97-66	Bakü, Bakıhanov sok. 23 Mail: oibra@mail.ru	01.06.94
11	Azərbaycan Demokratik Öğrenci Gençler Teşkilatı	Asif Askerov	T. 434-46-44 F. 434-46-44	Bakü, 100 Rebriz sok.	14.07.95
12	Genç Anavatancılar Topluluğu	Seymur Aliyev	T. 466-64-74	Bakü, 3 Aliyar Aliyev sok.	05.06.98
13	Azərbaycan Aydın Gençler Teşkilatı	Ruhiye Aslanova	T. 499-71-21 T. 499-71-21	Bakü, 18 F.H. Hoyski sok. Mail: amgt@azeurotel.com	11.04.97
14	Umutlu Gelecek	Nabil Seyidov	T. 493-21-42 F. 493-21-42	Bakü, Nizami sok 117. Mail: relfuture@azdata.net	15.01.99
15	“Turan” Gençler Teşkilatı	Elşan Memmedli			20.09.91
16	Demokrasi Uğruna Gençler Fonu	Emin Hüseyinov	T. 462-77-90 773-57-24	Bakü, 37 Atatürk Caddesi, apt.8 Mail: her-zade@box.az	02.07.99

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
17	Azerbaycan Aspirantlar ve Genç Araştırmacılar Topluluğu	İbrahim Zeynalov	T. 463-19-49 462-71-73	Bakü, 11 Najaf Narimanov sok., apt. 24	14.09.94
18	Azerbaycan "Armrestling" federasyonu	Mehman Ganbayov	T. 320-78-18	Bakü, Bileceri, 98A F.H. Hoyski	11.10.95
19	Azerbaycan "SORİYO" Kun-fu Federasyonu	Davud Mahmudzade	T. 474-85-54		10.12.93
20	Genç Yurtseverler Birliği	Mugamat Aliyev	T. 475-54-99	Bakü, Ahmedli, 23-24 M.Hadi sok.	29.12.99
21	"Turan" Milli Kurtuluş Gençler Teşkilatı	Elçin Mamedov	T. (164) 4-21-26	Sumgait	29.09.98
22	Demokrasi ve Yenileşme Uğruna gençler Teşkilatı	Sadig Gurbnov	T. 213-41-13 493-63-01	Bakü, 11 Bul-Bul Caddesi.	04.04.00
23	"Pehlivan" İdman-Sağlamlık Merkezi	Rahim Kelenterov	T. (171) 5-42-64	Lenkeran, 31-6 Mir Mustafa han sok.	24.07.99
24	Terter Şehir "Kikboksing" Merkezi	İnglab Gasımov	T. 341-17-36	Ter-Ter Şehri, A.Paşayev sok,20-4	26.06.00

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
25	“Tural” Gençler Toplumsal Birliğı	Tural Yusubov	T. (147) 6-19-83 318-63-74	Mingeçevir	10.10.00
26	Sulh ve Dostluk Gençler Teşkilatı	Mahir Seferli	T. 492-14-43 312-71-27	Bakü. Bakıhanov, Genclik sok 29, apt.57.	28.04.00
27	Azerbaycan Genç Sulhseverler Birliğı	Oktay Memmedov	T. 474-07-23 316-35-36	Bakü Mail: aypu@mail.az	20.12.00
28	Azerbaycan Genç Tasarımcılar Toplumsal Birliğı	Ayaz Bayramov	493-64-14	Bakü, 3-5 R.Rza sok., apt.7	22.03.01
29	Genç Müzisyenlere Yardım	Kemale Bayramova	T. 312-48-27	Bakü, 18 Javanşir sok, apt.13	19.06.01
30	Dağcılık İdman Kulübü	Terlan Ramazanov	T. 438-32-93 F. 493-93-65	Bakü, Yeni Dağlık sok 255, apt.5 Mail: mountain-sc@mail.ru	11.05.99
31	Gençler İçin Telim Merkezi	Vüsal Gulüev	T. 461-60-91 336-95-76	Bakü, M. Fatali sok., 3.kat Mail: gtn@mail.az	11.02.01
32	“Fecr” İdman Topluluğı	Hagani Ağayev	T. 450-65-27 315-20-08	Bakü, 1. Zabrat, 72a Babek sok.	12.01.95

	Milli STK'lar	Rehber	Telefon/Faks	Adres	Kayıt Tarihi
	NNGO	Contact person	Tel/Fax	Adress	Date of Registration
33	Sağlam Sabah Gençler Toplumsal Birliği	Zabit Gülüşov	T. 322-75-44 453-06-17	Bakü, Hatai, 23-13 H.memmedov sok.	21.09.01
34	AEROSPACE	Perviz Ağayev	T. 216-28-33	Bakü, 15 M.Sübhi sok, apt.9	29.06.01
35	“Şahdağ” Gençleri Toplumsal Birliği	Rafik Mahmudov	T. 5-20-12	Gusar Bölgesi.	02.09.01
36	Türkiye Üniversiteleri Mezunları Toplumsal Birliği	Çingiz Bayramov	T. 466-84-90 328-35-16	Bakü, 121 Beynelmilel sok. Mail: cingiz_tumb@rambler.ru	23.11.01
37	Vatan Namına Fedailer	Mükafat Guliyev	778-53-07	Sumgait, 13. mkrobölge 44, apt.31	26.09.01